

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

Markéta Konejlová

Zabezpečení žen v těhotenství a mateřství

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Jana Zemanová

Katedra pracovního práva a práva sociálního zabezpečení

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 31. května 2014

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 31. května 2014

Markéta Konejlová

Poděkování

Děkuji tímto JUDr. Janě Zemanové za metodické vedení mé diplomové práce, za čas, který mi věnovala, a za poskytnutí neocenitelných rad a připomínek.

Obsah

Úvod	1
Část první: Zabezpečení žen v těhotenství a mateřství v právním řádu České republiky	4
1. Vývoj sociálního zabezpečení	4
1.1 Od starověku po Taaffeho reformy	4
1.2 Období od roku 1918 do 1989	7
1.3 Období od roku 1989 po současnost.....	11
2. Sociální zabezpečení a jeho systémy	15
3. Zabezpečení žen v rámci nemocenského pojištění.....	19
3.1 Obecně o nemocenském pojištění.....	19
3.2 Peněžité pomoci v mateřství	20
3.3 Vyrovňovací příspěvek v těhotenství a mateřství	34
4. Zabezpečení ženy v rámci státní sociální podpory.....	40
4.1 Obecně o státní sociální podpoře	40
4.2 Přídavek na dítě	41
4.3 Porodné	55
4.4 Rodičovský příspěvek.....	61
Část druhá: Zabezpečení žen v těhotenství a mateřství v právním řádu Evropské unie	70
5. Vývoj sociálního práva v rámci práva Evropské unie.....	70
5.1 Od Pařížské Smlouvy po Maastrichtskou smlouvu	70

5.2 Od Maastrichtské smlouvy po Strategii Evropa 2020	73
6. Koordinace práva sociálního zabezpečení ve vztahu Evropské unie a členských států	79
7. Právní úprava jednotlivých institutů sloužících k zabezpečení ženy v těhotenství a mateřství v rámci Evropské unie.....	84
7.1 Mateřská a otcovská dovolená a dávky s ní spojené	84
7.2 Rodičovská dovolená a dávky s ní spojené	87
Závěr	92
Seznam použitých zdrojů.....	95
Seznam použité literatury	95
Seznam použitých právních předpisů	97
Seznam použitých internetových stránek	105
Přílohy	106
Resumé.....	113
Summary	114
Klíčová slova	115
Key words.....	115

Úvod

Téma zabezpečení žen v těhotenství a mateřství jsem si vybrala, jelikož ho považuji za stěžejní téma v rámci práva sociálního zabezpečení a sociální politiky státu vůbec. Těhotenství ženy a její následné mateřství totiž přináší pro ženu spoustu změn, jak v pracovním, tak v soukromém životě. Propojuje v sobě tematiku pracovního práva, práva sociálního zabezpečení a práva rodinného. A vzhledem k tomu, že téměř každá žena se jednou stane matkou, jedná se o téma neustále aktuální a společností neustále diskutované, se kterým je spojena řada otázek, na které dává odpověď právo sociálního zabezpečení.

Pokud pracující žena otěhotní, musí se rázem potýkat s řešením problémů v zaměstnání, jelikož nezřídka se může stát, že jí její těhotenství bude ztěžovat výkon její dosavadní práce. S těhotenstvím je dále neodmyslitelně spojeno očekávání porodu potomka a nutnost se na tuto událost připravit, hlavně materiálně, s čímž jsou spojeny velké finanční výdaje. Proto je nutné zodpovědět otázku, jak tyto výdaje s podporou státu zvládnout.

Porodem to ovšem nekončí. Žena je po porodu fyzicky vyčerpaná a navíc musí přijmout novou sociální roli, a to roli matky. V prvních měsících po porodu je pro zotavení ženy a pro správný vývoj dítěte nutné, aby žena nepracovala a starala se aktivně o sebe a o své dítě. Z tohoto důvodu vznikne otázka, jakým způsobem bude po tuto dobu zabezpečena. Ani uplynutím prvních měsíců po porodu ovšem řešení problémů nekončí. O dítě je třeba se i nadále soustavně starat, pečovat o jeho vývoj. Má se o dítě tedy starat opět matka nebo v novodobé společnosti převezme část z této povinnosti i muž a kde rodič obstará finanční prostředky pro sebe a své dítě.

Řešením těchto otázek se podrobně zabývá právo sociálního zabezpečení, které disponuje instituty jako vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství, porodné, peněžité pomoci v mateřství, rodičovský příspěvek a přídavek na dítě. Těmito instituty se budu podrobně zabývat v této diplomové práci.

Cílem této práce je podat přehled o samotném vývoji práva sociálního zabezpečení s ohledem na vývoj právě těch institutů, které slouží k zabezpečení ženy v těhotenství a mateřství.

Tato diplomová práce je rozdělena do dvou částí, kdy první, obsáhlejší, je zaměřena na právní úpravu České republiky a druhá se pak týká legislativy Evropské unie.

V první kapitole první části je popsán vývoj práva sociálního zabezpečení na českém území od samého počátku, přes období osvícenství, První republiky, válečných let, až po období socialismu, které ženě „matce“ přiznávalo řadu oprávnění, a dále pak přes období budování demokracie po listopadové revoluci, až po Sociální reformu, která v České republice proběhla v roce 2012, kdy došlo k novelizacím řady právních předpisů, jež se dotýkají samozřejmě i problematiky zabezpečení žen, až do současnosti.

Druhá kapitola obsahuje vysvětlení nejdůležitějších pojmů spojených s právem sociálního zabezpečení vůbec, jako například sociální politika či sociální událost. Stěžejními body této části pak jsou rozdělení a charakteristika jednotlivých subsystémů sociálního zabezpečení.

Další kapitoly vycházejí právě z tohoto dělení na subsystémy a pojednávají postupně o zabezpečení žen v rámci nemocenského pojištění a o zabezpečení ženy v rámci státní sociální podpory.

Každá z těchto kapitol potom obsahuje jednotlivé instituty, které slouží ženám k pomoci v době jejich těhotenství a mateřství, ať se jedná o peněžitou pomoc v mateřství nebo vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství v rámci nemocenského pojištění nebo o přídavek na dítě, porodné či rodičovský příspěvek v rámci státní sociální podpory.

Obě z těchto kapitol pojednávají nejprve obecně o každém ze subsystémů. Poté již popisují jednotlivé instituty od jejich vzniku na české scéně až po jejich aktuální účinnou právní úpravu.

Druhá část diplomové práce, která je tvořena pátou, šestou a sedmou kapitolou, je zaměřena na zabezpečení žen v těhotenství a mateřství z pohledu práva Evropské unie. Pátá kapitola se věnuje samotnému vzniku úpravy práva sociálního zabezpečení v právu primárním, která vychází ze dvou zásadních cílů, a to ze zabezpečení volného pohybu osob, zboží, služeb a kapitálu a ze zákazu diskriminace mužů a žen z důvodu pohlaví.

Za povšimnutí také stojí šestá kapitola o koordinaci práva sociálního zabezpečení ve vztahu Evropské unie a členských států. Vzhledem k tomu, že sociální systémy jednotlivých členských států jsou postaveny na odlišných historických a kulturních základech, liší se úprava jejich systémů sociálního zabezpečení natolik, že používání metody harmonizace v této oblasti by vedlo k neúspěchu. Proto Evropská unie přistoupila k systému koordinace, který je pro právo sociálního zabezpečení typický, a snaží se zavádět alespoň minimální standardy, které by členské státy promítly do svých vnitrostátních úprav.

A právě konkrétní právní úprava minimálních standardů, které Evropská unie sděluje členským státům prostřednictvím své sekundární normotvorby, tvoří poslední kapitolu této diplomové práce.

Vývoj na úrovni Evropské unie je zajímavý i z toho důvodu, že v současné době dochází ke střetávání 28 různých systémů sociálního zabezpečení s odlišnými požadavky na budoucí právní úpravu v této oblasti, o čemž svědčí marné snahy o prodloužení mateřské dovolené či zavedení otcovské dovolené, čímž by došlo ke zrovnoprávnění mužů a žen, co se týče odchodu ze zaměstnání z důvodu narození potomka.

Vzhledem k tomu, že právo sociálního zabezpečení je dynamickým odvětvím práva, které musí reagovat na potřeby obyvatelstva, demografický vývoj a ekonomickou situaci, je neustále předmětem řady novelizací a tudíž je nutné podat výklad o jeho aktuálním stavu.

Tato diplomová práce vychází z právní úpravy účinné ke dni 31. května 2014.

Část první: Zabezpečení žen v těhotenství a mateřství v právním řádu České republiky

1. Vývoj sociálního zabezpečení

1.1 Od starověku po Taaffeho reformy

Zabezpečení občanů v nepříznivých sociálních situacích způsobených sociálními událostmi, jako jsou zejména nemoc, úraz, invalidita, mateřství, stáří a ztráta živitele, je problémem každé společnosti.¹ Již od počátku života lidí v různě integrovaných a organizovaných skupinách či společenstvích se museli jeho členové potýkat s problémem dělby práce a jiných úkolů, aby daný celek bez problémů fungoval a plnil funkce, které členové této skupiny očekávali, jako například dostatek potravy, ošacení, odpočinek atd. Proto můžeme již od samotného počátku života lidí v různých i jednodušších společenstvích mluvit o prazákladech sociálního zabezpečení, neboť vždy se ve společnosti vyskytovali ti, co pracovali, ti, co byli nemocní, ti, co byli staří, a v neposlední řadě i ženy, které byly těhotné nebo které se po porodu staraly o děti. Na počátku ale tato pomoc vycházela z rodiny, až postupem času ji převzaly jiné instituce, ať to byl panovník, církve, zaměstnavatelé, obce či stát.

Jak se společnost v době proměňovala díky postupnému vývoji organizace a dělby práce a ekonomickému pokroku od společnosti prvobytně pospolné, přes společnost otrokářskou, dále přes různé feudální formy v době středověku a dospěla postupně až ke společnosti dnešní doby, měnilo se i pojetí postavení jedince ve společnosti a také pojetí ochrany jedince v různých životních situacích vyvolaných sociálními událostmi.

Kmenová společenství byla založena na vzájemné pomoci, takže nemocní i staří lidé zůstávali ve společenství, které se o ně staralo. Hledělo se na ně tedy stále jako na členy společenství. Jinak tomu bylo v otrokářské společnosti, kde otroci měli status shodný s majetkem svého pána, nebyli tedy součástí společnosti ve smyslu hodnoty

¹ TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 290 s. Academia iuris. ISBN 978-807-4004-735, str. 20.

jejich existence, a pokud jim byla poskytována určitá pomoc v době jejich nemoci, jednalo se v podstatě o udržování hodnoty vlastního majetku pána a bylo tedy v jeho zájmu nemocného, či zraněného otroka nechat vyléčit. Až v závěru etapy otrokářské společnosti se setkáváme s prvními náznaky organizace v oblasti sociálního zabezpečení, kdy byla vytvářena tzv. kolegia, která měla za cíl podporovat občany v nemoci nebo při úmrtí.

V období středověku stál v čele společnosti panovník, který se staral pouze o své vojáky, které potřeboval k ochraně svého majetku a postavení. I přes to docházelo k postupnému vývoji sociálního zabezpečení, které vycházelo z iniciativy v soukromém sektoru a do značné míry tedy nepodléhalo řízení vrchnosti.

Od 15. století byla zakládána hornická bratrstva, která fungovala tak, že horníci ze své mzdy odváděli určitý příspěvek do podpůrných pokladen, z těchto prostředků pak dostávali účastníci finanční podporu v nemoci a ve stáří, případně byla podpora po jejich smrti vyplácena jejich pozůstalým. První záznam o hornické podpůrné pokladně pochází z roku 1527, kdy císař Ferdinand I. potvrdil statut pokladny.²

Model podpůrných pokladen se postupem času rozšířil i mezi řemeslnické cechy a tovaryšská bratrstva. Docházelo k jeho propracování a zdokonalování. V roce 1854 došlo k uzákonění povinného zřizování bratrských pokladen v dolech, čímž byl položen základ pro samostatné hornické sociální pojištění, které existovalo v Československu až do roku 1948.³ Stupeň organizace těchto pracovních spolků rostl i nadále a s příchodem průmyslové revoluce se začaly podobné spolky vytvářet i v průmyslových závodech. Byl tak položen zárodek odborových organizací.

Pracující lidé nebyli jedinou skupinou obyvatel, o kterou bylo třeba pečovat v případě, že je postihla některá ze sociálních událostí. Další velkou skupinou byli staří, nemocní a chudí, kteří neměli žádnou práci. Péče o tyto skupiny osob byla v průběhu 17. - 19. století postupně rozdělována mezi církev, vrchnost a obce. Církev se starala o chudé především tak, že jim poskytovala přístřeší a almužnu, a to až do vydání nařízení pro Království české z roku 1785, kdy tato povinnost péče přešla na vrchnost.

² TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 290 s. Academia iuris. ISBN 978-807-4004-735, str. 20.

³ Tamtéž, str. 21.

Poslední jednotkou, která byla důležitá z pohledu péče o chudé, byla obec. Mezi nejdůležitější prvky právní úpravy, týkající se českých zemí patřil Patent o tulácích a žebrácích z roku 1661, který rozděloval žebráky do dvou skupin, a to práce schopných a práce neschopných. Pouze těm práce neschopným pak byl přiznán statut žebráka s právem žebrat. Dalším právním předpisem, týkajícím se této problematiky, byl zemský chudinský zákon č. 59/1868 Sb. o chudinské péči, který vydržel v platnosti až do roku 1956, kdy byl nahrazen zákonem č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení.

Zákon č. 59/1868 Sb. zakotvoval zásadu poskytování péče pouze chudým s domovským právem, tato péče spočívala v poskytnutí nutné výživy a zaopatření v nemoci. Tato úprava představovala první krok k začlenění chudinské správy do správy veřejné, konkrétně obecní veřejné správy.

Významným obdobím pro vývoj sociálního zabezpečení v českých zemích je doba vlády Marie Terezie a jejího syna Josefa II. Za jejich panování došlo k rozsáhlé reformě státní správy, kde byla vrchnost vystřídána profesionálními úředníky.

Tato změna s sebou přinesla problém finančního zaopatření úředníků v nemoci a ve stáří. Úředníci totiž nedisponovali takovým majetkem jako šlechta a byli zcela závislí na svých platech a úsporách. Z toho důvodu byly v letech 1771 a 1781 vydány dva penzijní normály, které řešily tuto novou problematiku.

Tyto dokumenty jsou považovány za základ tzv. sociálního (státního) zaopatření. První penzijní normál založil právo manželkám a sirotkům po úřednících, kteří věrně sloužili, na poskytování důchodu. Druhý normál zajistil nárok na důchod samotným úředníkům, kteří se stali neschopní práce, ale před tím alespoň 10 let vykonávali uspokojivě své povolání.

19. století znamenalo pro sociální zabezpečení velký zlom, jelikož do popředí se stále více dostávala regulace státu, který se snažil řadou právních předpisů zakotvit povinnosti na straně zaměstnavatelů a práva na straně zaměstnanců. Mezi tyto předpisy se řadí Dekret dvorské kanceláře z roku 1837, který ukládal továrníkům, živnostníkům a obchodníkům platit za dělnictvo a pomocnictvo stravné v nemocnici po dobu čtyř týdnů, Horní zákon č. 146/1854 ř. z., který nařídil majitelům dolů, aby pro podporu svých dělníků buďto u svého podniku zřídili samostatnou bratrskou pokladnu, nebo se

za tím účelem spojili s jinými zaměstnavateli. Živnostenský řád č. 227/1859 ř. z. podobnou povinnost jako horní zákon ukládal závodům, které zaměstnávaly ve společných dílnách zpravidla více než 20 dělníků; mezi povinnostmi živnostenských společenstev uváděl také zřizování ústavů pro podporu onemocnělých nebo z jiného důvodu trpících členů a příslušníků společenstva.⁴

Taaffeho reforma představuje nejdůležitější pojem 19. století, který je spojen se sociálním zabezpečením. Tato reforma zavedla v rakouské části Rakouska-Uherska model sociálního pojištění, který byl po vzoru především německých zemí založen na povinném vytvoření systému, který by zabezpečil ty skupiny lidí, které se v tehdejší společnosti jevily jako nejvíce ohroženy případnými sociálními událostmi nebo znamenaly pro ekonomickou rovnováhu státu jistou nestabilitu. Princip spočíval na povinném placení pojistného zaměstnavateli i zaměstnanci.

Reforma měla tři hlavní pilíře, tři zákony: zákon o úrazovém pojištění dělníků (zákon č. 1/1888 ř. z.), zákon o nemocenském pojištění dělníků (zákon č. 33/1888 ř. z.), zákon o bratrských pokladnách dle obecného zákona horního (zákon č. 127/1889 ř. z.). Z hlediska péče o ženu v těhotenství a mateřství nalezneme v zákoně č. 33/1888 ř. z. první snahy o právní regulaci upravující speciální práva pro rodičky, a to konkrétně: Pojištěné ženy měly nárok na bezplatnou pomoc při porodu od porodní asistentky, příp. i od lékaře a zároveň i nárok na léky a léčebné pomůcky. Pojištěné ženy, které porodily, měly nárok na peněžitou podporu ve výši nemocenského po dobu čtyř týdnů ode dne porodu.⁵

1.2 Období od roku 1918 do 1989

Rozpadem Rakouska-Uherska a vytvořením Československé republiky v roce 1918 se poměry v rámci sociálního zabezpečení nezměnily, jelikož bylo recipročně přijato rakousko-uherské zákonodárství, a platilo tedy dále i na území nového státu.

Na nové poměry ale bylo nutné zareagovat a z toho důvodu byl v roce 1924 přijat do té doby nejdůležitější právní předpis z pohledu úpravy sociálního zabezpečení,

⁴ TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 290 s. Academia iuris. ISBN 978-807-4004-735, str. 22.

⁵ Tamtéž, str. 23.

kterým byl zákon č. 221/1924 Sb. z. a n., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří.

Původní záměr byl, že se bude jednat o zákon obecný, který bude upravovat pojištění všech osob, pokud se na ně nebude vztahovat úprava speciální. Takto byli ze zákona vyloučeni například úředníci a státní zaměstnanci. V konečném výsledku se zákon č. 221/1924 Sb. z. a n. vztahoval pouze na dělnické profese. I přes to znamenal posun vpřed, například proto, že přinesl institucionální zastřešení celého pojistného systému v podobě Ústřední sociální pojišťovny, která měla na starost správu invalidního a starobního pojištění a starala se také o nemocenské pojišťovny.

Tento na svou dobu pokrokový zákon obsahoval opět i úpravu týkající se žen v těhotenství a mateřství. Z nemocenského pojištění tak byly poskytovány pojištěnkám dávky v trvání šesti týdnů před a šesti týdnů po porodu, dále také bezplatná pomoc porodní asistentky, případně i lékaře při porodu, jednorázový příspěvek na výlohy při slehnutí a při obtížích v těhotenství a příspěvek za kojení. Zákon pamatoval s úpravou i na manželky pojištěnců, kterým poskytoval téměř totožnou pomoc, jakou poskytoval pojištěnkám, rozdíl byl pouze v částkách, které byly ženám poskytovány.

30. léta 20. století znamenala pro sociální zabezpečení na území Československa úpadek, v podobě snižování výše některých dávek poskytovaných v rámci nemocenského pojištění vyvolaný v důsledku ekonomické krize, která sužovala celou Evropu.

V době protektorátu Čechy a Morava nedošlo k žádné pokrokové úpravě sociálního zabezpečení, naopak byly provedeny změny, které znamenaly přizpůsobení se době a znamenaly tedy zhoršení úrovně sociálního zabezpečení.

Zákony z doby okupace Německem ovšem nebyly po skončení druhé světové války uznány za součást právního řádu Československé republiky. Stav se tedy vrátil k úpravě v podobě zákona č. 221/1924 Sb. z. a n.. Do roku 1948 byl přijat jediný zákon, který se týkal postavení rodiny, a to zákon č. 154/1945 Sb., o rodinných přídavcích některých osob pojištěných pro případ nemoci, který zavedl příspěvky na nezaopatřené děti.

I přesto, že zákon č. 221/1924 Sb. z. a n. byl považován za pokrokový, byl tlak vytvořit novější, modernější zákon, který by dopadal na větší spektrum adresátů. Mnozí čeští politikové totiž za války pobývali v Anglii a měli tedy možnost seznámit se

s anglickým systémem národního pojištění, jehož autorem byl Sir Beveridge. Tento systém patřil mezi nejzdařilejší sociální systém své doby. Proto vznikla potřeba modernizovat i českou právní úpravu, což se zdařilo.

Nový zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění, byl na svou dobu velmi pokrokový předpis, jehož velikým přínosem bylo úplné sjednocení dosud stále ještě roztržité právní úpravy sociálního pojištění v jednom právním předpisu, což znamenalo výrazné posílení právní jistoty.⁶ Tento zákon navýšil dávky a v podstatě zrovnoprávnil dělníky s ostatními zaměstnanci. Dělal dávky nemocenského pojištění na věcné a peněžité. Mezi věcné patřily i pomoc v mateřství, která se skládala z mimoústavního a ústavního ošetřování a dětské výbavy. Mezi peněžité dávky patřily také peněžité dávky v mateřství, které byly tvořeny porodným a peněžitou pomocí v mateřství.

Vývoj po roce 1948 ovšem všechny snahy o pokrok přerušil a kvůli vlivu Sovětského svazu došlo k postupnému opouštění povinného pojišťovacího systému a pozvolnému zavádění systému sociálního zabezpečení, jehož podstatou byla státem řízená redistribuce finančních prostředků odváděných pracujícími.

Na začátku 50. let došlo k znárodnění zdravotnictví a byly vydány dva zákony, které byly prvním krokem k novému systému sociální ochrany a které již byly vydány pod taktovkou Komunistické strany Čech a Moravy. Těmito zákony byly zákon č. 102/1951 Sb., o přebudování národního pojištění a zákon č. 103/1951 Sb., o jednotné preventivní a léčebné péči. Jednou z nejvýznamnějších změn, které tyto zákony přinesly, bylo to, že správa nemocenského pojištění byla svěřena do rukou Revolučního odborového hnutí.

Neustále se zvětšující vliv sovětského zákonodárství vyústil v první reformu sociálního zabezpečení uskutečněnou v roce 1956. Byly přijaty opět dva zákony: zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, který byl platný až do roku 2008, a dále zákon č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení.

Na základě zákona o sociálním zabezpečení se de facto zrušil systém sociálního pojištění. Veškeré dávky, a to včetně důchodů, byly nadále financovány ze státního

⁶ KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální právo*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 191 s. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 978-807-4004-742, str. 17.

rozpočtu.⁷ Byla zavedena všeobecná bezplatná zdravotní péče, která byla hrazena také ze státního rozpočtu. Konkrétní změna se týkala i dávek poskytovaných v těhotenství a mateřství. Upustilo se od dávek věcných, které přiznávala předchozí právní úprava, a byly zachovány pouze dávky peněžité, a to peněžítá pomoc v mateřství (18 měsíců) a podpora při narození dítěte.

Na první sociální reformu navázala v roce 1964 druhá. Jedním z vydaných zákonů byl zákon č. 58/1964 Sb., o zvýšení péče o těhotné ženy a matky, který vycházel z ideové představy, že ženám těhotným a na mateřské dovolené je třeba věnovat zvýšenou péči a poskytovat jim určité finanční prostředky. Byla zvýšena doba trvání mateřské dovolené z 18 na 22 týdnů, po uplynutí této doby měly matky nárok na další mateřskou dovolenou až do jednoho roku věku dítěte.

Již o dva roky později byla úprava týkající se dávek poskytovaných těhotným ženám a ženám na mateřské dovolené novelizována a sjednocena do jediného právního předpisu. Tímto právním předpisem byl zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavicích na děti z nemocenského pojištění, který upravoval mimo jiné i délku mateřské dovolené, jež se prodloužila o 4 týdny na celkových 26 týdnů. Zákon dále upravoval peněžité dávky poskytované z důvodu těhotenství, porodu a mateřství, a to vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství, který byl zaveden zcela nově, peněžitou pomoc v mateřství a podporu při narození dítěte.

Vzhledem k tomu, že ženy měly v socialistické společnosti v době, kdy pečovaly o potomka a z toho důvodu nemohly pracovat, specifické postavení, a také k tomu, že se stát snažil i nadále stimulovat porodnost, byl vydán další zákon, který přiznával novou dávku v mateřství. Tímto zákonem byl zákon č. 154/1969 Sb., o mateřském příspěvku. Mateřský příspěvek se poskytoval dříve pracujícím ženám⁸, které se rozhodly pečovat o dítě do jednoho roku jeho věku a zároveň minimálně o jedno další dítě do skončení povinné školní docházky, případně o dítě do věku 26 let pokud je invalidní. Zákon pamatoval i na neprovdané, ovdovělé, rozvedené nebo z jiných důvodů osamělé ženy, jestliže pečovaly o své dítě do jednoho roku věku.

⁷ KOLDINSKÁ, Kristina. Sociální právo. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 191 s. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 978-807-4004-742, str. 17.

⁸ Přesné vymezení podmínek nároku na mateřský příspěvek, viz 4.4 Rodičovský příspěvek

Třetí sociální reforma přišla v polovině 70. let a jedním z jejích cílů bylo podpořit rodiny s dětmi a také zvýšit porodnost ve státě. Zákonem č. 107/1971 Sb., o mateřském příspěvku byl zrušen zákon předchozí týkající se tohoto institutu a byla vydána nová úprava. Ta zavedla vyplácení mateřského příspěvku při splnění zákonem stanovených podmínek až do dvou let věku dítěte. Tento zákon byl pak několikrát novelizován a postupně byla prodlužována doba poskytování tohoto příspěvku. Vydáním novely tohoto zákona v roce 1987 č. 50/1987 Sb. byla doba poskytování příspěvku prodloužena až do 3 let věku dítěte.

Ve stejném roce byl vydán zákon č. 51/1987 Sb., o změnách v nemocenském zabezpečení, kterým byl novelizován zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené. Tímto zákonem byla zavedena mateřská dovolená v délce trvání 28 týdnů (z původních 35 byla na 37 týdnů prodloužena mateřská dovolená v případě, kdy se dítě narodilo osamělé matce nebo kdy matka porodila dvě či více dětí).

Jak je tedy patrné, v průběhu 70. a 80. let se postavení žen, které se rozhodly vychovávat své děti a vzdát se tedy příjmů plynoucích jim z předchozí pracovní činnosti, zlepšilo a stát prodlužoval dobu čerpání dávek a také zvyšoval počet dávek, které ženy v tomto období mohly od státu čerpat.

1.3 Období od roku 1989 po současnost

Rok 1989 s sebou přinesl nejen změnu v právním uspořádání země, kdy se Československo vymanilo z mnohaleté nadvlády Komunistické strany Čech a Moravy, a tím pádem vlivu Sovětského svazu, ale ruku v ruce s touto změnou přišly i změny v ekonomickém sektoru, které nutně vyvolaly i nutnost řešit nastalé obtíže v oblasti sociálního zabezpečení.

Československo se postupně začalo vracet k systému tržního hospodářství a opouštělo model plánovaného hospodářství. I přes to, že některé oblasti sociálního zabezpečení, jako například zabezpečení rodin s dětmi, byly na relativně dobré úrovni, bylo třeba celou úpravu této problematiky reformovat a přizpůsobit nově vznikajícím poměrům, jelikož stávající systém se ukázal jako nevyhovující vzhledem ke změně poměrů ve společnosti, kdy začalo být běžné, že lidé déle studovali, posouval se věk, kdy se ženy stávaly matkami, vznikaly problémy s hledáním pracovních míst.

Významným krokem bylo zřízení České správy sociálního zabezpečení, která byla založena na základě zákona ČNR č. 210/1990 Sb., o změnách v působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení a o změně zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu. Česká správa sociálního zabezpečení vznikla sloučením Úřadu důchodového zabezpečení v Praze, České správy nemocenského pojištění a Správy nemocenského pojištění Svazu českých a moravských výrobních družstev.⁹

Taktéž v roce 1990 byl vládou vytvořen a Parlamentem vzat na vědomí Scénář sociální reformy, jejímž cílem bylo transformovat sociální ochranu v moderní, pružný a dobře fungující sociální systém. Při stanovení scénáře československé sociální reformy byly určeny její tři základní programové pilíře:

a) aktivní politika zaměstnanosti, b) politika v oblasti pracovních příjmů, rodinná politika, c) politika sociálního zabezpečení – jejímž cílem bylo vytvoření jednotného systému sociálního zabezpečení, který by poskytoval zdravotní, nemocenské a důchodové pojištění, připojištění individuální i skupinové, státní sociální podporu a sociální pomoc.¹⁰

K naplnění cíle byla jako jeden z prvních kroků zavedena tzv. záchranná sociální síť, jež měla zmírňovat dopady ekonomických změn, které byly na počátku 90. let prováděny. Dále byla přijata řada zákonů, kdy mezi nejdůležitější se řadí zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu a zákon č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti.

Důležitým zákonem týkající se úpravy podpory rodin s dětmi se stal zákon č. 382/1990 Sb., o rodičovském příspěvku, kterým byl zrušen mateřský příspěvek. Došlo ke zrovnoprávnění matky a otce dítěte, kdy rodičovský příspěvek mohl pobírat jeden z nich. Zavedl omezenou možnost přivýdělku a také omezenou možnost umístění dítěte do předškolního zařízení.

Další etapou vývoje v sociální oblasti je období po rozdělení Československa do roku 1998. V tomto období došlo k zavedení pojistného jako zvláštní platby mimo daňový systém. Byly přijaty dva pokrokové zákony – zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění a zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, který upravoval tyto dávky: přídavek na dítě, sociální příplatek, příspěvek na bydlení,

⁹ 80 let sociálního pojištění [online]. 1. vyd. Praha: ČSSZ, 2004. 47 s., str. 27.

¹⁰ KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální právo*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 191 s. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 978-807-4004-742, str. 20.

příspěvek na dopravu, rodičovský příspěvek, zaopatřovací příspěvek, dávky pěstounské péče, porodné a pohřebné. Byla tak sjednocena dosud roztržitá právní úprava. Tento zákon s mnoha novelami je účinný do dnešního dne.

Třetí etapa je datována od druhé poloviny roku 1998 a je spjata s nástupem nové sociálnědemokratické vlády. Nejpálčivější otázkou v této době byla problematika důchodového pojištění, kterou bylo třeba urychleně řešit. Dále došlo k dílčím reformám jednotlivých zákonů.

Poslední výrazná etapa v novelizaci zákonů týkajících se oblasti sociálního zabezpečení proběhla v roce 2006, kdy byly vydány následující právní předpisy: zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, zákon č. 266/2006 Sb., o úrazovém pojištění, zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění.

Od roku 2006 dochází k dílčím novelám, které většinou představují změnu v částkách poskytovaných dávek. Například s účinností od 1. ledna 2011 došlo zákonem č. 347/2010 Sb. k úsporným opatřením v oblasti státní sociální podpory, kdy např. porodné začalo být poskytováno jako dávka závislá na příjmu.

Výrazné změny s sebou přinesl rok 2012. Byla zavedena tzv. Sociální reforma a došlo ke změně v téměř všech oblastech práva sociálního zabezpečení.

Z nejdůležitějších je možné jmenovat sjednocení správy dávek hmotné nouze, příspěvku na péči, dávek pro osoby zdravotně postižené spolu s dávkami státní sociální podpory, kdy všechny tyto dávky nově začal spravovat Úřad práce ČR.

Byla zavedena možnost pro děti starší dvou let, aby navštěvovaly předškolní zařízení po neomezeně dlouhou dobu. Taktéž byla zavedena maximální vyplácená částka rodičovského příspěvku a mnohé další změny, kdy o těch, které se týkají zabezpečení ženy v těhotenství a v mateřství, bude blíže pojednáno v následujících kapitolách.

Z výše popsaného přehledu vývoje práva sociálního zabezpečení je zřejmé, že za svoji existenci prodělalo mohutný obrat, kdy od první instituce - rodiny, přes

panovníka, šlechtu, církev, obce, dělnické pokladny, dospěl vývoj až do dnešní fáze, kdy právo sociálního zabezpečení je centrálně řízeno státem.

Postupem času došlo i k rozšíření sociálních událostí, na které reagují různé dávky či slevy. Je tedy možné, že v budoucnu se právo sociálního zabezpečení bude dále pružně vyvíjet a snažit se zabezpečit všechny osoby, které bez svého zavinění budou potřebovat pomoci.

2. Sociální zabezpečení a jeho systémy

Sociální zabezpečení je plodem sociální politiky státu (social policy), kterou lze definovat jako soustavné a cílevědomé úsilí o změnu nebo udržení a fungování svého sociálního systému.¹¹ Vzhledem k tomu, že člověk, občan státu, se během svého života dostane do různých situací, které vyvolávají jeho zhoršené společenské postavení vůči ostatním, takto nezatíženým občanům, ať již z důvodu nemoci, těhotenství, mateřství, chudoby, smrti blízké osoby či z jiných důvodů, je na státu a jeho představitelích, aby vytvořili funkční aparát, který bude takto postižené obyvatele chránit a pomůže jim s překlenutím těchto situací.

Ne vždy se jedná jen o situace, které společnost zatěžují. Konkrétně těhotenství a mateřství představují sociální události,¹² které jsou pro společnost ve svém konečném důsledku přínosné, jelikož dochází k vytváření nové generace, která se výhledově bude starat právě o fungování státu. Z tohoto důvodu je nutné ženu a její rodinu v tomto období podpořit, jelikož se jedná o období, kdy je žena vystavena tlaku na pracovišti, protože například po dobu těhotenství nemusí být schopna plnit všechny pracovní povinnosti, tak jak byly ujednány v pracovní smlouvě, a mohlo by snadno docházet k upřednostňování mužů při zaměstnávání, jelikož u nich těhotenství nehrozí. Tyto okolnosti by pak mohly vyvolávat diskriminaci z důvodu pohlaví nebo lépe řečeno z důvodu možnosti být těhotná.

Na těhotenství logicky navazuje mateřství, potažmo rodičovství. To je další období, kdy dochází buď k úplnému, nebo částečnému suspendování pracovněprávního vztahu z důvodu péče o potomka.

Pracovněprávní oblast není ovšem jedinou oblastí, kde jsou těhotné ženy či matky, a v současné době z důvodu většího důrazu na rovnost i otcové, znevýhodněni oproti občanům, kteří nemají potomky. S péčí o dítě je totiž spojeno i velké finanční zatížení rodiny, proto je důležité, aby stát zohledňoval přínos, který rodiny s dětmi státu

¹¹ KAHOUN, Vilém. *Sociální zabezpečení: vybrané kapitoly*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2009, 445 s. ISBN 978-807-3873-462, str. 23

¹² Za sociální událostí je v právu sociálního zabezpečení považována právní událost v sociální sféře společenských vztahů nezávislá na vůli subjektu, s níž je spojován vznik, změna nebo zánik práv a povinností v oblasti sociálního zabezpečení. Jejím charakteristickým znakem je tíživá situace jednotlivce spojená s nepříznivým ekonomickým dopadem a veřejný zájem na poskytnutí pomoci. Základními sociálními událostmi jsou: nemoc a jiná porucha zdraví, pracovní neschopnost, dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav, invalidita, těhotenství a mateřství, nezaopatřenost dítěte, dosažení určitého věku, smrt, nedostatečný příjem. Zdroj: http://cs.wikipedia.org/wiki/Soci%C3%A1ln%C3%AD_ud%C3%A1lost

v podobě péče a výchovy o děti přinášejí, a částečně jim tyto finanční výdaje kompenzoval různými dávkami nebo naopak slevami na povinných platbách státu.

Přijmeme-li tezi, že sociální politika je především úsilím o koncipování politiky státu s cílem vytvořit takový systém, který bude společnost chránit před vznikem sociálních patologií a zabezpečí v ní sociální soudržnost, je sociální ochrana a její systém jednou z forem konkrétní realizace sociální politiky.¹³

Cílem soudobého sociálního zabezpečení v nejobecnějším slova smyslu je regulace odpovědnosti občana za svou budoucnost (povinné pojistné systémy) a stanovení míry a forem povinné sociální solidarity mezi občany (povinný transfer prostředků skrze sociální pojištění, daňovou soustavu nebo sponzorování).¹⁴

Definovat přesně, co ještě je a co už není zahrnuto pod pojmem sociální zabezpečení, bylo a je obtížné. Tento pojem se v době neustále proměňuje a reaguje na aktuální problémy a nedostatky ve společnosti. Vymezení pojmu sociálního zabezpečení najdeme například v úmluvě Mezinárodní organizace práce č. 102 o minimálních standardech sociálního zabezpečení z roku 1952, která prvně sociální zabezpečení vymezila takto: Sociální zabezpečení je souhrn zákonných opatření, která chrání jedince a jeho rodinu před následky dočasného či trvalého přerušování pracovních výdělků, anebo podstatného snížení reálných příjmů v důsledku zdravotních či rodinných nákladů, za účelem udržení sociálně přiměřené životní úrovně.¹⁵

V současné době je systém sociálního zabezpečení vybudován v České republice na třech subsystémech sociálního zabezpečení, kterými jsou sociální pojištění, státní sociální podpora, sociální pomoc.

První ze subsystémů je sociální pojištění, které je vybudováno na principu celospolečenské solidarity, kdy si občan sám povinně platí pojištění, i když nemá jistotu, že právě jeho postihne některá ze sociálních událostí, které jsou s pojištěním spojovány. Tato povinnost mu vzniká na základě zákona. V případě, že u něho ke vzniku některé ze sociálních událostí, se kterou zákon spojuje nárok na dávku

¹³ KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální právo*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 191 s. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 978-807-4004-742, str. 22.

¹⁴ TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 290 s. Academia iuris. ISBN 978-807-4004-735, str. 7.

¹⁵ KOTOUS, Jan, et al. *Sociální politika v evropských zemích: Sborník učebních textů*. Praha: Univerzita Karlova, Vydavatelství Karolinum, 1995. s 14

z tohoto pojištění, dojde, tak mu bude dávka poskytována z tohoto systému. Podmínkou ovšem je, že občan řádně platil pojistné. Tím stát nutí občany, aby i ve chvílích, kdy nepociťují naléhavou potřebu, mysleli na to, co by je v budoucnu mohlo postihnout, odkládali část svých prostředků právě do tohoto systému a tím si vytvořili jistotu, že když je některá ze sociálních událostí postihne, tak nezůstanou zcela bez finančních prostředků.

Sociální pojištění je možné dále podle mezinárodní klasifikace dělit na úrazové pojištění, nemocenské pojištění, zdravotní pojištění, pojištění v mateřství, pojištění ve stáří, pojištění invalidity, pojištění pozůstalých, pojištění v nezaměstnanosti, pojištění rodinné (rodinné přídavky). V České republice rozeznáváme důchodové pojištění, nemocenské pojištění, veřejné zdravotní pojištění a úrazové pojištění.

V rámci mé diplomové práce se budu dále zabývat dávkami nemocenského pojištění, a to konkrétně peněžitou pomocí v mateřství a vyrovnávacím příspěvkem v těhotenství a mateřství.

Druhým subsystémem je státní sociální podpora, která je komplexně upravena v zákoně č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře ve znění pozdějších předpisů. Státní sociální podpora je systém státních dávek určených především rodinám s nezaopatřenými dětmi. Jde o státem organizovanou sociální solidaritu mezi rodinami bezdětnými a rodinami s dětmi, mezi rodinami s vyššími příjmy a rodinami s nižšími příjmy.¹⁶ Nevyžaduje se zde tedy, aby se osoba pro případ vzniku sociálních událostí, na které právě státní sociální podpora pamatuje, pojišťovala, tedy aby odváděla preventivně pojistné do systému.

V rámci tohoto subsystému jsou poskytovány buď dávky testované, tedy poskytované v závislosti na příjmu rodiny, a dávky netestované, u kterých se pravidlo zjišťování příjmu neuplatní. Mezi testované dávky v současné době patří přídavek na dítě, příspěvek na bydlení a porodné. Mezi netestované rodičovský příspěvek, pohřebné.

Z tohoto systému se budu dále v diplomové práci věnovat přídavku na dítě, rodičovskému příspěvku a porodnému.

¹⁶ TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 290 s. Academia iuris. ISBN 978-807-4004-735, str. 182.

Třetím subsystémem je sociální pomoc. Pojem sociální pomoc (známý též pod dříve používaným označením sociální péče) nahradil starší pojem „Chudinská péče“ a označuje jednu z nejstarších forem přerozdělení občanům ve stavu hmotné nouze.¹⁷ Systém sociální pomoci je v ČR založen na sociálních právech zakotvených v Listině základních práv a svobod, především v čl. 30 odst. 2, kde se stanoví, že „každý, kdo je v hmotné nouzi, má právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek.“¹⁸

V současné době je sociální pomoc tvořena pomocí v hmotné nouzi (příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení, mimořádná okamžitá pomoc), sociálními službami (příspěvek na péči a sociální služby) a dávkami poskytovanými osobám se zdravotním postižením (příspěvek na mobilitu a příspěvek na zvláštní pomůcku).

Jak je z výše uvedeného přehledu patrné, těhotné ženy a matky budou využívat v důsledku těhotenství a mateřství primárně dávek ze subsystému sociálního pojištění a subsystému státní sociální podpory, kdy dávky tohoto subsystému ještě více než pomoc těhotným ženám a matkám sledují pomoc celým rodinám jako základním stavebním kamenům celé společnosti.

¹⁷ KAHOUN, Vilém. *Sociální zabezpečení: vybrané kapitoly*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2009, 445 s. ISBN 978-807-3873-462, str. 26.

¹⁸ TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 290 s. Academia iuris. ISBN 978-807-4004-735, str. 206.

3. Zabezpečení žen v rámci nemocenského pojištění

3.1 Obecně o nemocenském pojištění

Nemocenské pojištění patří do subsystému sociálního pojištění a v současné době je upraveno zákonem č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění ve znění pozdějších předpisů. V souvislosti s nemocenským pojištěním je třeba uvést ještě jeden důležitý zákon, který je s ním spojen, a to zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, jehož součástí je úprava výpočtu pojistného a s tím spojených institutů.

Nemocenské pojištění je postaveno na zásadě spoluúčasti, tj. participace občanů. Občan do systému odvádí pojistné z důvodu, aby byl sám připraven na vznik případné sociální události. Jestliže pak sociální událost skutečně v budoucnu nastane, občan je přiměřeně zabezpečen peněžitými dávkami vyplácenými okresní správou sociálního zabezpečení ze státního rozpočtu. Dávky nemocenského pojištění jsou tedy určeny k překlenutí období, kdy jinak ekonomicky aktivní občané nemohou z důvodu nemoci, těhotenství či mateřství vykonávat předchozí výdělečnou činnost a ocitli by se jinak bez finančních prostředků.

Z nemocenského pojištění jsou poskytovány dávky nemocenského, peněžité pomoci v mateřství, ošetrovného a vyrovnávacího příspěvku v těhotenství a mateřství. Pro všechny tyto dávky je jednotně upraven okruh pojištěných osob, které když splní další zákonné podmínky, tak jim může vzniknout nárok na výplatu jednotlivých dávek. Povinně pojištění jsou zaměstnanci, pokud jsou uvedeni v ustanovení § 5 a),¹⁹ dobrovolně pak osoby samostatně výdělečně činné nebo zahraniční osoby. Aby se tyto osoby stali pojištěnci, musí splňovat podmínky účasti na pojištění, které jsou upraveny v ustanovení § 6. Za pojištěnce je považována také fyzická osoba, které plyne ochranná lhůta.²⁰

¹⁹ V § 5 zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění ve znění pozdějších předpisů jsou vyjmenovány v celkem 22 bodech všechna zaměstnání, se kterým zákon spojuje povinnost zaměstnance být pojištěn v rámci nemocenského pojištění. Na příklad se jedná o zaměstnance v pracovním poměru, o státní zaměstnance podle služebního zákona, zaměstnance činné na základě dohody o pracovní činnosti a zaměstnanci činní na základě dohody o provedení práce, o soudce, o dobrovolné pracovníky pečovatelské služby a mnohé další.

²⁰ TRÖSTER, Petr. Právo sociálního zabezpečení. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 290 s. Academia iuris. ISBN 978-807-4004-735, str. 108

Zákon vymezuje explicitně i osoby, které jsou z nemocenského pojištění vyjmuty, a to pokud se jedná o zaměstnance, kteří vykonávají zaměstnání v České republice pro zaměstnavatele, který požívá diplomatických výsad a imunit, pokud jsou účastni pojištění v jiném státě, nebo pro mezinárodní organizaci, pokud jsou účastni pojištění prostřednictvím této mezinárodní organizace.²¹ Dále jsou vyjmuty ještě osoby, jež nejsou občany ani České republiky, ani Evropské unie a pobývají v České republice bez platného oprávnění k pobytu.

Pro nárok na poskytování dávek v rámci nemocenského pojištění je důležitý vznik a pak také zánik tohoto pojištění. Pojištění zásadně vzniká dnem, ve kterém začal zaměstnanec vykonávat práci pro zaměstnavatele, a zásadně zaniká dnem skončení zaměstnání. Zákon v ustanovení § 10 uvádí i celou řadu výjimek z tohoto obecného pravidla, kdy například poslanci Poslanecké sněmovny vzniká pojištění dnem jeho zvolení do funkce a zaniká ke dni zániku jeho mandátu.

U osob samostatně výdělečně činných vzniká jejich účast na nemocenském pojištění na základě přihlášky, zpravidla ke dni jejího podání.

Další jednotlivé podmínky vzniku nároku na dávku a její organizace jsou popsány v následujících kapitolách zabývajících se jednotlivými dávkami poskytovanými v rámci nemocenského pojištění.

3.2 Peněžítá pomoc v mateřství

První dávkou poskytovanou v rámci nemocenského pojištění, která se bezprostředně týká zabezpečení žen v době jejich těhotenství či mateřství je peněžítá pomoc v mateřství.

Peněžítá pomoc v mateřství je peněžitou dávkou nemocenského pojištění, která náleží pojištěnce (pojištěnci) v době pokročilého těhotenství a po porodu v souvislosti s péčí o narozené dítě. Pojem peněžítá pomoc v mateřství se používá jak pro ženy, které porodily dítě, na které je uplatňován nárok na peněžitou pomoc v mateřství, tak pro osoby (ženy a muže), které převzaly dítě do péče.²²

²¹ § 9 odst. 1 zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění ve znění pozdějších předpisů

²² TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 290 s. Academia iuris. ISBN 978-807-4004-735, str. 119.

Peněžítá pomoc v mateřství náleží pojištěnce, která porodila dítě, nebo těhotné pojištěnce nejdříve od počátku osmého týdne před očekávaným dnem porodu, nebo pojištěnci (ženě nebo muži), pokud převzal dítě do péče nahrazující péči rodičů na základě rozhodnutí příslušného orgánu nebo který pečuje o dítě, jehož matka zemřela, nebo pojištěnci, který o dítě pečuje a je otcem dítěte nebo manželem ženy, která dítě porodila, pokud matka dítěte byla pro závažné dlouhodobé onemocnění uznána dočasně práce neschopnou a nemá z tohoto důvodu nárok na výplatu peněžité pomoci v mateřství., anebo pojištěnci, který je otcem dítěte nebo manželem ženy, která dítě porodila, pokud o dítě pečuje na základě písemné dohody uzavřené s matkou dítěte s účinkem nejdříve od počátku sedmého týdne po porodu dítěte.²³

Tento institut primárně mající ženě alespoň částečně nahradit příjem z pracovní činnosti v době závěru těhotenství, kdy by se již naplno měla věnovat příchodu potomka na svět, a dále v době několik týdnů po porodu, kdy je žena jednak vysílená porodem a kdy je také velmi nutné pro další správný vývoj dítěte, aby mu byla věnována celodenní nepřetržitá péče matky, v průběhu své existence rozšířil okruh možných oprávněných osob a stala se z něj dávka, která je poskytována osobě, která v zákonem určené době pečuje o novorozence.

Tato dávka je poskytována ženě v průběhu tzv. mateřské dovolené, jejíž úpravu najdeme v zákoně č. 262/2006 Sb., zákoník práce v platném znění, kdy mateřská dovolená spolu s rodičovskou dovolenou jsou upraveny v části osmé jako jedny z překážek v práci na straně zaměstnance.

Přehled historického vývoje peněžité pomoci v mateřství na našem území

Zmínku o podpoře ženy – pojištěnky v souvislosti s jejím těhotenstvím nalezneme již v zákoně č. 33/1888 ř. z., o nemocenském pojištění dělníků. Ženě, která spadala do okruhu pojištěnců a byla tedy povinně pojištěna, náležela dle zákona peněžítá podpora po dobu 4 týdnů po porodu, a to ve výši nemocenského. Nemocenské bylo v tomto předpise upraveno tak, že podpora byla vyplácena po dobu 20 neděl

²³ HENDRYCH, Dušan. *Právní slovník. 3.*, podstatně rozš. vyd. V Praze: C. H. Beck, 2009, 1459 s. Beckovy odborné slovníky. ISBN 978-80-7400-059-1, pojem „Peněžítá pomoc v mateřství“

nemoci a činila 60% obvyklé denní mzdy, a to od prvního dne nemoci.²⁴ Žena měla tedy také nárok na podporu ve výši 60% z obvyklé denní mzdy.

Dalším důležitým zákonem v pořadí je zákon č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, který se vztahoval na osoby, které vykonávaly práce nebo služby na základě smlouveného pracovního, služebního nebo učňovského poměru.

Ustanovení § 95 tohoto zákona upravoval okruh osob a výši dávky. Na podporu měly nárok pojištěnky, a to v době 6 týdnů před porodem a v době 6 týdnů po porodu. Výše podpory byla stejná jako výše nemocenského, které bylo přiznáváno v odstupňovaných částkách podle toho, do jaké mzdové třídy pojištěnka patřila. Zařazení do mzdové třídy bylo závislé na denním, týdenním, měsíčním či ročním příjmu pojištěnky. Rozsah poskytovaných částek se tedy pohyboval v intervalu od 8 až do 95 Kčs za den. Pojištěnka tedy mohla dostat podporu v částce pohybující se od 672 do 7 980 Kčs za celých 12 týdnů. Pojištěnka ovšem nesměla mít po tuto dobu nárok na nemocenské a nesměla po tuto dobu konat námezdní práce. V případě, že pojištěnka po porodu ihned pracovala, náležela jí podpora v poloviční výši, minimálně však 10 Kčs za den.

Tímto zákonem byl rozšířen i okruh oprávněných osob, dávka tedy nebyla poskytována pouze pojištěnkám, ale nově také manželkám pojištěnců. Podpora jim ovšem nebyla poskytována ve stejné výši jako pojištěnkám, ale pouze po dobu 4 týdnů před porodem a 6 týdnů po porodu. Výše dávky byla stanovena pevně na 10 Kčs za den.

Základní podmínkou podle zákona č. 221/1924 Sb., která musela být splněna, aby ženě vznikl nárok na dávku, byla podmínka, že buď ona, nebo její manžel museli být v době 12 měsíců před porodem pojištěni alespoň 180 dnů. Bez splnění této podmínky nárok na dávku nevznikal.

Dne 15. 5. 1948 nabyl účinnosti zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění, jež zrušil zákon č. 221/1924 Sb. Tento nový zákon v sobě obsahoval úpravu národního pojištění pro případ nemoci a mateřství (nemocenské pojištění) a pro případ stáří, invalidity, ztráty živitele smrtí a pro případ úrazu (důchodové pojištění).²⁵

²⁴ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 2. upr. vyd. Praha: Linde, 1999, 572 s. ISBN 80-720-1167-7, str. 245-256

²⁵ §1 zákona č. 99/1948 Sb., o národním pojištění

Tato nová norma byla poměrně komplexní úpravou sociálního pojištění a vztahovala se na široký okruh osob²⁶ a upravovala široký okruh dávek. Dávky se v tomto zákoně dělily na peněžité a nepeněžité. Jednou z peněžitých dávek byly peněžité dávky v mateřství, jejichž úprava byla obsažena v § 44 odst. 2. Tato dávka náležela pojištěné ženě,²⁷ jež byla před porodem pojištěna nejméně po dobu 270 dní, kdy tato doba se zjišťovala v období dvou let před porodem. V případě, že žena splnila tuto podmínku, náležela jí dávka po 18 týdnů, a to ve výši nemocenského. Pro výpočet nemocenského byl důležitý rozhodný příjem osoby, který se uváděl buď denně, týdně, měsíčně či ročně. Podle takto stanovených limitů bylo vytvořeno 24 stupňů, kdy při nejnižším výdělku bylo pojištěnci vypláceno 15 Kčs denně a při nejvyšším 159 Kčs za den. Tyto částky se při výplatě peněžitých dávek v mateřství nijak nekrátily. Pojištěnka v době pobírání této dávky ovšem nesměla mít nárok na mzdu či nemocenské pojištění. Matka tedy mohla při nejnižším příjmu pobírat tuto dávku v celkové výši 1 890 Kčs a při nejvyšším příjmu 20 034 Kčs. Tento rozdíl byl již markantní, ale na druhou stranu ženy, které měly vyšší příjmy, dostávaly ve srovnání s ženami, které měly příjmy výrazně nižší, procentuálně daleko méně oproti svému předchozímu příjmu.²⁸ Z čehož se dá usuzovat, že dávka byla koncipována tak, aby v první řadě zajistila alespoň takový příjem, který by ženě stačil k obstarání základních potřeb, a udržení původní životní úrovně ženy s vyššími příjmy již nebylo pro stanovení výše dávky tak důležité.

²⁶ § 2 zákona č. 99/1948: (1) Podle tohoto zákona jsou povinně pojištěni:

- a) zaměstnanci (§ 3) s výjimkou vojenských gážístů v činné službě,
- b) osoby samostatně výdělečně činné (§ 4),
- c) spolupracující členové rodiny osob samostatně výdělečně činných (§ 5),
- d) důchodci (§ 8),
- e) nezaměstnaní (§ 9).

(2) Pouze pro případ nemoci a mateřství [§ 1, písm. a)] jsou z osob uvedených v odstavci 1 pojištěni:

- a) veřejní zaměstnanci uvedení v § 7,
- b) důchodci (§ 8),
- c) nezaměstnaní (§ 9)

²⁷ Pojem pojištěnky ve smyslu zákona č. 99/1948 Sb., byl pro potřeby peněžitých dávek v mateřství zúžen na zaměstnankyni, osobu samostatně výdělečně činnou, a spolupracující členku rodiny samostatně výdělečně činných osob a dále na veřejnou zaměstnankyni.

²⁸ Žena, která vydělávala denně do 20 Kč, měla denně nárok na dávku ve výši 15 Kčs, což je 75 % původního výdělku, naproti tomu žena, která vydělávala například 260 Kčs denně, měla nárok pouze na 110 Kčs na den, což je 42 %, žena, která vydělávala denně 400 Kč, pak měla nárok na 159 Kčs, což činilo necelých 40% původního výdělku.

Tato úprava byla účinná do 31. 12. 1956, kdy ji od 1. 1. 1957 nahradil nový zákon, a to zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, který s sebou přinesl spoustu změn, které se dotkly i podpory ženy v nejbližších týdnech před a po porodu.

Došlo k přejmenování dávky, která byla poskytována ženám ve spojení právě s touto sociální událostí, a to z peněžitých dávek poskytovaných v mateřství na peněžitou pomoc v mateřství.

Podmínka předchozího pojištění po dobu alespoň 270 dnů zůstala, nezměnila se ani celková doba, po kterou byla matce dávka poskytována, a to po dobu 18 týdnů, došlo ale k přesnému rozvržení těchto týdnů na dobu před a po porodu. Žena měla nárok na 4 týdny peněžité pomoci v mateřství před porodem a tudíž na 14 týdnů po porodu. V případě, kdy žena vyčerpala více než 4 týdny před porodem, celková doba podpory se nekrátila, pouze došlo k faktickému zkrácení podpory po porodu. Zákon upravoval dále dva případy, kdy žena vyčerpala před porodem méně než 4 týdny, na které měla ze zákona nárok. Pokud k tomu došlo z důvodu, že porod nastal dříve, než bylo stanoveno lékařem, tak se pojištěnce celkový nárok nekrátil, zůstal tedy celkem 18 týdnů. Pokud ovšem pojištěnka²⁹ nevyčerpala 4 týdny před porodem z jiného důvodu, měla nárok na dávku peněžité pomoci v mateřství po porodu pouze v trvání 14 týdnů.

Patrně největší změnu v rámci této dávky znamenala změna způsobu výpočtu dávky. Ta již nebyla stejná jako pro nemocenské, ale měla vlastní úpravu. Důležitou částkou pro určení výše dávky byla čistá denní mzda pojištěnky, která se zjišťovala zpětně za poslední 3 kalendářní měsíce, případně, bylo-li to pro pojištěnku výhodnější, tak za posledních 6 měsíců. Takto stanovená částka ovšem nesměla překročit částku 100 Kčs. Nově bylo také stanoveno, že peněžité pomoc v mateřství je přiznávána pouze za dny pracovní. Dalším ukazatelem, který ovlivňoval výslednou výši dávky, byla doba, po kterou zaměstnankyně pracovala v podniku, ze kterého pak odcházela na mateřskou dovolenou. Pokud v takovém podniku byla méně než 2 roky, měla nárok na 75% z její čisté denní mzdy. V případě trvání pracovního poměru po dobu 2 až 5 let, se nárok zvyšoval na 80% a při zaměstnání, které přesahovalo 5 let u jednoho zaměstnavatele, měla pojištěnka nárok až na 90% z čisté denní mzdy.

²⁹ Pojem okruhu pojištěných osob je přesně vymezen v § 2, resp. v § 5 zákona č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců

Zákon dále upravoval nejnižší možnou částku, kterou žena měla jako peněžitou pomoc v mateřství denně pobírat. Tato částka činila 16 Kčs denně. Neplatilo to ovšem absolutně. Jestliže tato částka přesahovala 90 % čisté denní mzdy zaměstnankyně, činila peněžitá pomoc v mateřství 90 % této mzdy.³⁰

Aby se ženy mohly v souladu s ústavou i při odpovědném plnění svého mateřského poslání zároveň rovnoprávně uplatňovat v rodině, v práci i ve veřejném životě, věnuje jim socialistická společnost zvýšenou péči a poskytuje jim v rámci této péče také hospodářské zabezpečení v těhotenství a mateřství. V souladu s linií danou usnesením XII. sjezdu Komunistické strany Československa se k dalšímu zlepšení této péče zejména prodlužuje mateřská dovolená, při které jsou ženy zabezpečeny peněžitými dávkami v mateřství, a přiznává se jim právo na další mateřskou dovolenou.³¹ Z těchto důvodů byl v roce 1964 přijat zákon č. 58/1964 Sb., o zvýšení péče o těhotné ženy a matky, jehož hlavní novotou bylo prodloužení poskytování peněžité podpory v mateřství z 18 na 22 týdnů.

Úprava výpočtu pro prvních 18 týdnů peněžité pomoci v mateřství zůstala v porovnání s minulou právní úpravou téměř nezměněna, byla pouze doplněna o případ, kdy žena z důvodu těhotenství byla převedena na jinou práci či jí byl zkrácen pracovní úvazek, a tudíž jí byla snížena mzda. V takovém případě byla výše peněžité podpory v mateřství vypočítávána z příjmů za poslední tři kalendářní měsíce, které předcházely této změně.

Nově přibyl způsob výpočtu dávky od 19. do 22. týdne od nástupu na mateřskou dovolenou. Ten se odvíjel od toho, o kolikátý ženin porod se jednalo. Při porodu prvního dítěte měla nárok na 40% z denní čisté mzdy, při porodu druhého měla nárok na 50% a při porodu třetího a dalších dětí pak na 60%. Minimální částka poskytovaná v těchto 4 týdnech pak byla stanovena na 11 Kčs.

V případě, kdy žena porodila více než jedno dítě, byla doba poskytování peněžité pomoci v mateřství poskytována ještě déle, a to po dobu další mateřské dovolené. Maximální doba poskytování dávky pak činila 35 týdnů a během této prodloužené doby byla ženě poskytována stejná částka jako v období mezi 19. a 22. týdnem mateřské dovolené.

³⁰ § 27 odst. 4 zákona č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců

³¹ Preambule zákona č. 58/1964 Sb., o zvýšení péče o těhotné ženy a matky

Zákon nově pamatoval i na ženy, které se o dítě po porodu staraly samy bez cizí finanční podpory. Tyto pojištěnky pak měly nárok pobírat peněžitou dávku v mateřství po dobu 26 týdnů, kdy od 19. týdne jim náležela dávka ve výši 70% čisté denní mzdy.

Další změnou bylo, že dávka mohla být vyplácena i osobám odlišným od matky dítěte, a to například pracovníci, které bylo dítě do péče svěřeno na základě rozhodnutí orgánu z důvodu, že mělo dojít k osvojení nebo protože matka dítěte zemřela. Tato žena měla pak nárok na dávku po dobu 18 týdnů. Dále zákon upravoval situace, kdy bylo dítě matce odebráno z důvodu nemoci nebo z důvodu nedostatečné péče. Úprava pamatovala i na případ, kdy dítě zemřelo buď během porodu, nebo v době trvání poskytování dávky, kdy pak žena měla nárok na tuto dávku v omezené době.

Další prodloužení doby poskytování dávky z 22 týdnů na 26 týdnů s sebou přinesl zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavicích na děti z nemocenského pojištění. Byla prodloužena i doba, po kterou mohla dávku pobírat pracovnice, která o dítě pečovala sama, ať z důvodu, že byla neprovdaná, ovdovělá, rozvedená, nebo z jiných vážných důvodů. Z původních 26 týdnů byla doba poskytování dávky prodloužena na 35 týdnů a byla tedy shodná jako doba, po kterou náležela dávka ženě, jež porodila dvě a více dětí.

Došlo i ke změně způsobu výpočtu výše peněžitě pomoci v mateřství. Zákon rozlišoval mezi pěti a šestidenním pracovním týdnem, kdy maximální částka určená z průměrné čisté mzdy nesměla přesáhnout 120 Kčs, pokud pojištěnka pracovala 5 dní v týdnu, případně 100 Kčs, v případě, že zaměstnankyně konala práci 6 dní v týdnu. Výše dávky pak byla stanovena bez dalšího na 90% čisté denní mzdy.

Zákonem č. 109/1984 Sb., o změnách v nemocenském zabezpečení byla pak maximální částka, která se určovala z průměrné denní mzdy pojištěnky, zvýšena na 150 Kčs při pětidenním pracovním týdnu. Pokud žena pracovala více či méně dní v týdnu, částka se úměrně upravovala.

Dalšími změnami, ke kterým v průběhu času došlo v rámci úpravy peněžitě pomoci v mateřství, bylo prodloužení doby pobírání peněžitě pomoci v mateřství a rozšíření okruhu oprávněných osob. Tyto změny zavedl zákon č. 51/1987 Sb., o změnách v nemocenském zabezpečení. Došlo k prodloužení doby na 28 týdnů a žena mohla začít pobírat tuto dávku již od 6. týdne před plánovaným porodem. Pokud žena chtěla pobírat dávku ještě dříve, bylo jí to umožněno, a to od 8. týdne před porodem.

Matkám, které porodily více dětí nebo se o dítě staraly samy, byla doba, po kterou jim náležela dávka, prodloužena na 37 týdnů. Doba podpory byla rozlišena i u pracovnice, které bylo dítě, popřípadě děti svěřeny do péče na základě rozhodnutí, když tato žena měla později dítě či děti osvojit nebo když matka dítěte či dětí zemřela. V takovém případě se pojišťence poskytovala podpora po dobu 22 týdnů, jestliže pečovala o jedno dítě, a 31 týdnů, jestliže pečovala o dvě a více dětí. Tato doba byla omezena pouze věkem dítěte, kdy nebyla poskytována déle než do 8 měsíců věku dítěte.

Nově došlo také k uzákonění poskytování peněžité pomoci v mateřství i mužům, pokud splňovali podmínky uvedené v § 12a odst. 1.³² Tyto podmínky se posuzovaly ke dni převzetí dítěte do péče. V případě jejich splnění náležela muži peněžitá pomoc po dobu maximálně 31 týdnů, znovu s hranicí poskytování do 8 měsíců věku dítěte.

Zákon č. 37/1993 Sb., o změnách v nemocenském a sociálním zabezpečení a některých pracovněprávních předpisů přinesl několik zásadních změn ve výpočtu a poskytování peněžité pomoci v mateřství.

Byl zaveden pojem denní vyměřovací základ, který nahradil pojem denní čisté mzdy. Způsob stanovení denního vyměřovacího základu byl upraven v § 18 zákona č. 54/1956 Sb., ve znění této novely. Pro výpočet denního vyměřovacího základu je rozhodné období posledních 3 kalendářních měsíců, které se stanovovaly ode dne nástupu na mateřskou dovolenou. V případě, že byla žena pro těhotenství před nástupem na mateřskou dovolenou převedena na jinou práci a z tohoto důvodu jí byla snížena mzda, nebral se za rozhodný den pro stanovení denního vyměřovacího základu den nástupu na mateřskou dovolenou, ale den převedení na jinou práci.

Ženě po dobu poskytování dávky náleželo 67% denního vyměřovacího základu.³³ Dávka se již ale neposkytovala pouze za pracovní dny, ale došlo ke změně a dávka se poskytovala za dny kalendářní.

³² § 12a zákona 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavicích na děti z nemocenského pojištění: (1) Peněžitá pomoc podle tohoto zákona se poskytuje svobodnému, ovdovělému, rozvedenému nebo z jiných vážných důvodů osamělému pracovníku, který nežije s družkou, jestliže pečuje o dítě na základě rozhodnutí příslušného orgánu nebo o dítě, jehož matka zemřela.

³³ Zákonem č. 308/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 32/1957 Sb., o nemocenské péči v ozbrojených silách, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavicích na děti z nemocenského pojištění, ve znění pozdějších předpisů došlo ke zvýšení částky, která se poskytovala jako peněžitá pomoc v mateřství z 67% na 69% z denního vyměřovacího základu.

V roce 1999 nabyl účinnosti zákon č. 61/1999 Sb., který novelizoval zákon o nemocenském pojištění zaměstnanců, mimo jiné i způsob stanovení denního vyměřovacího základu, který byl relevantní pro stanovení peněžité pomoci v mateřství.

Nově pokud převyšoval denní vyměřovací základ 360 Kč, započítávala se tato částka v plné výši, z částky, jež byla vyšší než 360 Kč a nižší než 540 Kč se počítalo 60 %, k částce, která převyšovala 540 Kč, se dále již nepřihlíželo.

Další novela č. 247/1999 Sb., zvýšila tyto rozhodné částky na 400 Kč a 590 Kč. Další zvýšení nastalo s účinností od 1. 1. 2001, a to konkrétně na částky 430 Kč a 630 Kč. Dále v roce 2002 byly zvýšeny na 480 Kč a 690 Kč. Výraznější změnu pak přinesl zákon č. 421/2003 Sb., který rozdělil stanovování denního vyměřovacího základu. Rozlišoval mezi výpočtem denního vyměřovacího základu za prvních 14 dní pracovní neschopnosti a mezi výpočtem od 15. dne. Pro stanovení denního vyměřovacího základu pro peněžitou pomoc v mateřství byl relevantní výpočet stanovený pro denní vyměřovací základ od 15. dne, který se stanovoval tak, že do 480 Kč se částka započítávala celá, od 480 Kč do 690 Kč se započítávalo 60%. K vyšším částkám se nepřihlíželo.

Dále v roce 2006 došlo k dalšímu navýšení rozhodných částek, a to na 510 Kč a 730 Kč. Rok poté byly znovu zvýšeny na 550 Kč a 790 Kč.

Předpis č. 261/2007 Sb., o stabilizaci veřejných rozpočtů se vrátil k jednotnému stanovení denního vyměřovacího základu pro všechny dny, ale rozlišil mezi výpočtem pro nemocenské a mezi výpočtem pro vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství a peněžitou pomoc v mateřství. Nově se tedy denní vyměřovací základ, který se týkal peněžité pomoci v mateřství, stanovoval tak, že částka do 550 Kč se počítala v plné výši, z částky nad 550 Kč do 790 Kč se počítalo 60 % a k částce nad 790 Kč se nepřihlíželo.³⁴

Současná právní úprava upravující peněžitou pomoc v mateřství

Velkou změnu v úpravě peněžité pomoci v mateřství přinesl zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, který nabyl účinnosti od 1. 1. 2009 a je ve znění novel účinný do dnešního dne.

³⁴ § 18 odst. 7 zákona č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců ve znění zákona č. 261/2007 Sb., o stabilizaci veřejných rozpočtů

Tento zákon sjednotil úpravu dávek nemocenského pojištění, kdy se jeho součástí opět stala i úprava peněžité pomoci v mateřství. Podle tohoto zákona vzniká nárok na výplatu dávky osobám uvedeným v § 32 odst. 1 tohoto zákona.³⁵

Pod písmenem e) se skrývá možnost, kdy otec a matka dítěte spolu mohou uzavřít dohodu, že o dítě bude pečovat otec. Tato dohoda musí být písemná a může být uzavřena s účinkem nejdříve od 7. týdne po porodu a musí trvat vždy alespoň 7 kalendářních dnů, které jsou bezprostředně po sobě jdoucí. Tato dohoda musí obsahovat zákonem předepsané náležitosti: den, od něhož otec převezme péči o dítě, a dále den porodu. Podpis matky musí být úředně ověřen nebo ho musí ověřit orgán nemocenského pojištění.

Aby osobě vznikl nárok na poskytování dávky, musí se účastnit pojištění nejméně po dobu 270 dnů v posledních dvou letech, které se stanoví od data započetí pobírání peněžité pomoci v mateřství. U osob samostatně výdělečně činných je podmínka doby pojištění stanovena jinak. Osoby samostatně výdělečně činné musí splňovat podmínku povinného pojištění a být pojištěna nejméně po dobu 180 kalendářních dnů v posledním roce.

Do doby účasti na pojištění se započítávají dále například pobírání invalidního důchodu³⁶ či studium na střední, vyšší odborné nebo vysoké škole, pokud se jedná o soustavnou přípravu k budoucímu povolání, student studium úspěšně ukončí a jestliže plánovaný porod spadá do období, které nepřesáhne 270 dnů od tohoto ukončení. Stejná podmínka platí i pro převzetí dítěte.

³⁵ § 32odst. 1 zákona č.187/2006 Sb., o nemocenském pojištění:

Nárok na peněžitou pomoc v mateřství má

- a) pojištěnka, která porodila dítě; před porodem má v době nejdříve od počátku osmého týdne před očekávaným dnem porodu nárok na peněžitou pomoc v mateřství těhotná pojištěnka,
- b) pojištěnec, pokud převzal dítě do péče nahrazující péči rodičů na základě rozhodnutí příslušného orgánu,
- c) pojištěnec, který pečuje o dítě, jehož matka zemřela,
- d) pojištěnec, který o dítě pečuje a je otcem dítěte nebo manželem ženy, která dítě porodila, pokud matka dítěte nemůže nebo nesmí o dítě pečovat pro závažné dlouhodobé onemocnění, pro které byla uznána dočasně práce neschopnou a nemá nárok na výplatu peněžité pomoci v mateřství,
- e) pojištěnec, který pečuje o dítě a je otcem dítěte nebo manželem ženy, která dítě porodila, pokud s matkou dítěte uzavřel písemnou dohodu podle odstavce 7, že bude pečovat o dítě; tuto dohodu lze uzavřít s účinkem na dobu nejdříve od počátku sedmého týdne po porodu dítěte.

³⁶ aktuálně se jedná o pobírání invalidního důchodu pro invaliditu třetího stupně

Dávku lze poskytovat za určitých podmínek i v případě, že osoba již není účastna pojištění, a to pokud nárok na výplatu dávky vznikne za trvání tzv. ochranné lhůty³⁷.

Ochranná lhůta představuje speciální zákonnou ochranu, důvodová zpráva dokonce hovoří o určitém prvku navíc, jde tedy o vstřícnost zákonodárce, aby se osoba v případě ztráty zaměstnání v průběhu těhotenství, a tedy zániku pojištění, nedostala do zásadních finančních potíží, když by jí peněžítá pomoc v mateřství vůbec nezačala být vyplácena. Ochranná lhůta činí u žen, jejichž pojištění zaniklo v době těhotenství, 180 kalendářních dnů ode dne zániku pojištění.³⁸ Pokud ovšem pojištění trvalo kratší dobu, bude ochranná lhůta zkrácena, a to na tolik dní, po kolik dní byla osoba pojištěna. Vznikne-li znovu pojištění v průběhu trvání ochranné lhůty, staví se její běh a při skončení pojištění se k nové ochranné lhůtě připočítává nevyčerpaný zbytek původní ochranné lhůty, a to do celkové výměry 180 dnů.³⁹

V délce podpůrčí doby, tedy doby, kdy je osobě poskytována peněžítá pomoc v mateřství, nedošlo k zásadní změně. Podpůrčí doba v případě pojištěnky, která porodila jedno dítě, je 28 týdnů, v případě porodu dvou a více dětí 37 týdnů. U dalších osob, které mají nárok na peněžitou podporu v mateřství, činí podpůrčí doba 22 týdnů, pokud pečuje o jedno dítě, případně 31 týdnů, pokud osoba pečuje o dvě a více dětí.

Zákon upustil od prodloužené délky podpůrčí doby pro ženy neprovdané, ovdovělé, rozvedené či z jiných důvodů osamělé, tedy ty, které byly při péči o dítě odkázány na vlastní příjmy. Tuto změnu odůvodnil zákonodárce tak, že v pojišťovacím systému není důvodu pro rozlišování mezi provdanými a neprovdanými u dávky poskytované po poměrně dlouhou dobu (dnes již také neplatí, že osamělá osoba musí být nutně „chudá“; naopak řada žen je záměrně neprovdána a nejeví se důvodným tuto situaci zvyhodňovat v délce podpůrčí doby).⁴⁰

Dávka je vyplácena od okamžiku, kdy osoba nastoupí na peněžitou pomoc v mateřství. Pojištěnka může na peněžitou pomoc nastoupit mezi 8. a 6. týdnem před

³⁷ Ochranná lhůta se v souvislosti s nárokem na vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství nepoužije, jelikož pro vznik nároku je třeba, aby žena byla zaměstnankyní, tedy konala práci.

³⁸ §15 zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění

³⁹ TRÖSTER, Petr. Právo sociálního zabezpečení. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 290 s. Academia iuris. ISBN 978-807-4004-735, str. 115

⁴⁰ Důvodová zpráva k zákonu č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění

porodem podle jejího určení. Pokud si žádný termín v tomto intervalu neurčí, automaticky začne podpůrní doba běžet od 6. týdne před plánovaným porodem. U ženy, která porodila dítě, nesmí být doba vyplácení dávky kratší než 14 týdnů a zároveň je zakázáno, aby skončila dříve než 6 týdnů od porodu.

Dalšími možnostmi, kdy může podpůrní doba začít, je den porodu dítěte, či převzetí dítěte do péče.

Významný pojem pro určování výše peněžité pomoci v mateřství je denní vyměřovací základ. Jeho určení je důležité jak pro výši peněžité pomoci v mateřství, tak pro určení výše nemocenského. Jeho úprava je obsažena v §§ 18 až 21 zákona o nemocenském pojištění. Dávky se počítají z denního vyměřovacího základu, který se zjistí tak, že započitatelný příjem zúčtovaný zaměstnanci v rozhodném období (zpravidla období 12 kalendářních měsíců před kalendářním měsícem, ve kterém vznikla sociální událost) se dělí počtem „započitatelných“ kalendářních dnů připadajících na toto rozhodné období.⁴¹ Zásadně lze říci, že se jedná o denní čistou mzdu.⁴²

U osob samostatně výdělečně činných je účast na nemocenském pojištění dobrovolná. Pokud se taková osoba rozhodne pro účast na nemocenském pojištění, vzniká tato účast na základě přihlášky, zpravidla ke dni jejího podání. Vyměřovacím základem pro výpočet dávky nemocenského pojištění je úhrn měsíčních základů v rozhodném období, z nichž osoba samostatně výdělečně činná zaplatila pojistné.⁴³ Výši pojistného si taková osoba rozhoduje sama, je omezena pouze spodní hranicí.⁴⁴

V souvislosti s poskytováním peněžité pomoci v mateřství se rozhodné období zjišťuje ke dni nástupu osoby na peněžitou pomoc v mateřství. V případě, že pojištěnka nastoupila na peněžitou pomoc v mateřství později než od počátku 6. týdne před očekávaným porodem, je rozhodné období zjišťováno právě k počátku 6. týdne před očekávaným porodem.

⁴¹ <http://www.mpsv.cz/cs/7>; MPSV, Nemocenské pojištění v roce 2014, kapitola Výpočet dávek nemocenského pojištění

⁴² KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální právo*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 191 s. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 978-807-4004-742, str. 70 – 84, poznámka pod čarou č. 143

⁴³ http://www.cssz.cz/cz/pojisteni-osvc/davky/vypocet_davek_nemocenskeho_pojisteni_osvc_2012_03_25.htm; ČSSZ, Výpočet dávek nemocenského pojištění OSVČ

⁴⁴ Minimální vyměřovací základ pro pojistné na nemocenské pojištění v roce 2014 je 5 000 Kč a měsíční pojistné ve výši 2,3 % tak činí nejméně 115 Kč. http://www.cssz.cz/cz/pojisteni-osvc/davky/vypocet_davek_nemocenskeho_pojisteni_osvc_2012_03_25.htm

U otce dítěte, případně manžela matky dítěte, který buď o dítě pečuje z důvodu, že matka o dítě pečovat nemůže nebo nesmí, nebo který o dítě pečuje z důvodu uzavřené dohody s matkou dítěte, se zjišťuje rozhodné období ke dni, kdy převzal dítě poprvé do své péče.

Jestliže byla žena kvůli svému těhotenství převedena zaměstnavatelem na jinou práci či na jiné služební místo, zjišťuje se rozhodné období u takové ženy ke dni jejího převedení za předpokladu, že je to pro ženu výhodnější.

Jakmile je tedy určen denní vyměřovací základ, je nutné přistoupit k dalšímu kroku ve výpočtu peněžité pomoci v mateřství, a to k redukování částky za pomoci tzv. redukčních hranic.

Zákon o nemocenském pojištění svou úpravou nově zavedl tři redukční hranice, starší právní úprava znala redukční hranice pouze dvě.

Částky, které slouží právě jako redukční hranice, jsou stanovovány na základě sdělení ministerstva práce a sociálních věcí vždy na jeden kalendářní rok dopředu.⁴⁵ Do první redukční hranice se počítá celá částka v celé své hodnotě, tedy 100% částky. Částka, která odpovídá hodnotě mezi první a druhou se pak započítává z 60% a částka mezi druhou a třetí se započítává z 30%, k částkám, které převyšují třetí redukční hranice, se nepřihlíží.

Z takto redukováného vyměřovacího základu se již konečně stanoví samotná dávka peněžité pomoci v mateřství, která představovala 70% tohoto redukováného denního vyměřovacího základu. Konečná částka se pak poskytovala jako dávka za každý kalendářní den.

Aby mohlo po splnění veškerých podmínek dojít k faktickému vyplácení dávky, je nutné, aby těhotná žena nebo žena po porodu, která výplatu požaduje, vyplnila a odevzdala příslušný předepsaný tiskopis „Žádost o peněžitou pomoc v mateřství“, který jí poskytne její ošetřující lékař. Osoba v zaměstnaneckém poměru předkládá tento formulář u svého zaměstnavatele, který je povinen zaslat ji okresní správě sociálního zabezpečení. Osoba samostatně výdělečně činná podává tento formulář sama přímo k tomuto úřadu. Pokud žádá o výplatu dávky otec nebo osoba, která převzala dítě do péče, musí předložit vyplněný tiskopis „Žádost o peněžitou pomoc v mateřství

⁴⁵ Tabulka vývoje redukčních hranic od roku 2004 do roku 2014; viz Příloha č. 1

při převzetí dítěte do péče“, jež je k dispozici na okresních správách sociálního zabezpečení či online internetových stránkách na www.cssz.cz.

Zákon č. 362/2009 Sb., který novelizoval zákon o nemocenském pojištění, s sebou přinesl změny ve stanovení výše peněžité pomoci v mateřství. Konkrétně se jednalo o to, že částka po první redukční hranici se nezapočítávala v plné výši, ale pouze z 90%, a celkově se již neposkytovala dávka v hodnotě 70%, ale pouze 60% z redukovaného vyměřovacího základu.

Takto mělo být postupováno od 1. 1. 2010, kdy zákon vstoupil v účinnost, až do 31. 12. 2010. Zákonodárcův úmysl ovšem nebyl naplněn, jelikož už novela č. 166/2010 Sb. se vrátila s účinností od 1. 6. 2010 k původní úpravě, nadále se tedy do částky první redukční hranice počítá 100 % a výše dávky za jeden kalendářní den činí 70 % denního vyměřovacího základu.

Další novely zákona o nemocenském pojištění se institutu peněžité pomoci v mateřství dotkly pouze okrajově a nezměnily tedy výrazně charakter této dávky, platí tedy, co bylo o peněžité pomoci v mateřství popsáno výše.

Právní úpravu této dávky považuji za velmi zdařilou. Délka podpůrní doby je adekvátní k tomu, že žena bezprostředně před porodem a bezprostředně po porodu je vystavena jak fyzickým, tak psychickým změnám ve svém organismu, a je třeba jí umožnit přerušit výkon pracovní činnosti a věnovat se po tu dobu přípravě na porod a po porodu péči o narozené dítě. I výše poskytované dávky je dle mého názoru přiměřená. Otázkou je, zda by nemohlo dojít k zavedení povinnosti pro zaměstnavatele, dorovnat ženě rozdíl mezi výší původní mzdy či platu a výší peněžité podpory v mateřství, jak je tomu například v Německu, kde mají ženy v době mateřské dovolené nárok na peněžitou pomoc v mateřství (Mutterschaftsgeld) ve výši 13 Euro na den a v případě, že před nástupem na mateřskou dovolenou dosahovaly vyššího příjmu, dorovná jim zaměstnavatel tento rozdíl.

3.3 Vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství

Druhou dávkou, která je poskytována v rámci systému nemocenského pojištění a má zajistit podporu ženy v pracovněprávních vztazích ve chvílích, kdy nemůže konat svou dosavadní práci v požadovaném rozsahu z důvodu těhotenství či raného mateřství, představuje vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství.

Vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství je dávkou nemocenského pojištění, která ženám účastným nemocenského pojištění zaměstnanců vyrovnává pokles příjmů v době těhotenství a do konce 9. měsíce po porodu, popř. v době kojení.⁴⁶

Vzhledem k tomu, že těhotenství, první měsíce po porodu dítěte a doba kojení dítěte jsou pro ženu, její zdraví a také zdraví dítěte velmi důležité, poskytuje právní řád ochranu těmto ženám v pracovněprávní oblasti, jelikož vykonávání fyzicky náročných prací i po dobu těhotenství a raného mateřství, by mohlo mít neblahé následky pro zdravotní stav matky i dítěte nebo by také mohly vést k diskriminaci žen právě z důvodu těhotenství či mateřství.

Z těchto důvodů zákoník práce ve své úpravě pamatuje na ženy nebo dokonce na těhotné ženy v několika svých ustanoveních, a to konkrétně v ustanovení § 41, který se týká možnosti převedení zaměstnance na jinou práci, v ustanoveních §§ 53-55, které se zaměřují na výpověď z pracovního poměru těhotné zaměstnankyně ze strany zaměstnavatele a okamžité zrušení pracovního poměru, v ustanovení § 103 upravujícího povinnosti zaměstnavatele, mezi které patří například těhotným, kojícím a ženám do konce 9. měsíce po porodu přizpůsobit prostory jejich pracoviště jejich případnému odpočinku, v ustanoveních §§ 238-242, které upravují speciální podmínky pro práci těhotných žen. Takže například koná-li těhotná zaměstnankyně práci, která je těhotným zaměstnankyním zakázána nebo která podle lékařského posudku ohrožuje její těhotenství, je zaměstnavatel povinen převést ji dočasně na práci, která je pro ni vhodná a při níž může dosahovat stejného výdělku jako na dosavadní práci. Požádá-li těhotná zaměstnankyně pracující v noci o zařazení na denní práci, je zaměstnavatel povinen její žádosti vyhovět.⁴⁷

⁴⁶ HENDRYCH, Dušan. *Právní slovník*. 3., podstatně rozš. vyd. V Praze: C. H. Beck, 2009, 1459 s. Beckovy odborné slovníky. ISBN 978-80-7400-059-1, pojem Vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství

⁴⁷ BĚLINA, Miroslav. *Zákoník práce: komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, 1616 s. Velké komentáře. ISBN 978-807-1792-512, str. 897 - 898

Přehled historického vývoje porodného na našem území

Na ženy, které jsou těhotné, několik měsíců po porodu či kojící, pamatuje i právo sociálního zabezpečení, a to již řadu let. Vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství byl prvně na českém území upraven v zákoně č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění. V tomto zákoně mu byly věnovány dva paragrafy.

Úprava se vztahovala na ženy, které byly z důvodu těhotenství převedeny na jinou práci, jelikož práce, kterou doposud vykonávaly před začátkem těhotenství, patřila buď mezi práce pro těhotné zakázané, nebo byla lékařem na základě posudku stanovena jako práce pro těhotnou nevhodná. Pokud žena v důsledku tohoto převedení přišla o část svého původního výdělku, a to bez svého zavinění, měla nárok právě na tuto dávku. Stejný nárok pak měly i ženy do konce 9. měsíce od porodu nebo ženy, které kojily.

Výše této dávky nebyla stanovena jako pevná, která by se poskytovala všem ženám stejně bez rozdílu, ale byla odvislá od rozdílu mezi původním průměrným výdělkem a výdělkem, který ženě náležel za práci, na kterou byla převedena.⁴⁸

Dávka byla poskytována po dobu převedení, kdy měla žena nárok na mzdu či náhradu mzdy. Výplata této dávky se pak přerušovala po dobu, kdy žena byla na mateřské dovolené. Po jejím skončení pak opět vznikl ženě nárok na dávku, a to až do konce 9. měsíce od porodu dítěte, samozřejmě za předpokladu, že žena stále vykonávala práci, na kterou byla převedena.

Větší změny doznala úprava této dávky na základě zákona č. 37/1993 Sb., o změnách v nemocenském a sociálním zabezpečení a některých pracovněprávních předpisů, kterým byl upraven způsob výpočtu výše vyrovnávacího příspěvku. Bylo upuštěno od pojmu průměrný výdělek a byl zaveden pojem denní vyměřovací základ, který byl zaveden i pro výpočet nemocenského a peněžité pomoci v mateřství. Stanovoval se ke dni převedení na jinou práci. Od denního vyměřovacího základu pak bylo nutné odečíst průměr započitatelných příjmů za jeden kalendářní den v jednotlivých kalendářních měsících, kdy vykonávala žena práci, na kterou byla převedena. Výše denního vyměřovacího základu byla zákonem omezena, a to

⁴⁸ Jednalo se o výdělek po odečtení daně ze mzdy; § 5 odst. 1 zákona č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění

na 190 Kčs, k vyšší částce se nepřihlíželo.⁴⁹ Toto omezení pak bylo zrušeno zákonem č. 61/1999 Sb.

Současná právní úprava upravující porodné

Zpřesnění a propracování úpravy vyrovnávacího příspěvku v těhotenství a mateřství znamenal zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění. Ten ve svém textu odkazuje na vyhlášku Ministerstva práce a sociálních věcí č. 288/2003 Sb.,⁵⁰ která byla vydána na základě směrnice Rady č. 92/85/EHS ze dne 19. října 1992, o zavádění opatření pro zlepšení bezpečnosti a ochrany zdraví při práci těhotných pracovníků, pracovníků krátce po porodu nebo kojících pracovníků. Tato vyhláška obsahuje výčet prací, které jsou zakázány těhotným, kojícím a ženám do 9. měsíce od porodu.⁵¹

Okruh žen, které mají při splnění ostatních podmínek nárok na dávku, byl zákonem přesněji definován.

Nárok na dávku má jednak zaměstnankyně v období těhotenství, kdy je jí určitý druh práce zakázán právním předpisem, nebo když koná práci, která sice právním předpisem zakázána není, ale na základě rozhodnutí ošetřujícího lékaře ohrožuje její těhotenství. Buď se tedy jedná o práce náročné svou povahou, například fyzicky, nebo o práce, kterou mohou ženu v tom kterém konkrétním případě ohrozit.

Dále má nárok na dávku zaměstnankyně, která opět nesmí konat práci z důvodu zákazu právním předpisem nebo z důvodu rozhodnutí ošetřujícího lékaře, a to v období až do konce 9. měsíce po porodu, jelikož by tato dříve vykonávaná práce mohla ohrozit její zdraví či její mateřství. Tímto je chráněn zdravotní stav ženy po porodu.

Posledním případem, kdy ženě vznikne nárok na vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství, je situace, kdy se jedná o kojící zaměstnankyni, které je práce

⁴⁹ S účinností od 1. 1. 1994 byla tato částka zvýšena na 270 Kč zákonem č. 308/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 32/1957 Sb., o nemocenské péči v ozbrojených silách, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídávkách na děti z nemocenského pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁵⁰ Celý název vyhlášky: Vyhláška Ministerstva práce a sociálních věcí č. 288/2003 Sb., kterou se stanoví práce a pracovní místa, které jsou zakázány těhotným ženám, kojícím ženám, matkám do konce devátého měsíce po porodu a mladistvým, a podmínky, za nichž mohou mladiství výjimečně tyto práce konat z důvodu přípravy na povolání.

⁵¹ Vyhláška č. 288/2003 Sb. upravuje nejširší okruh zakázaných prací pro těhotné mladistvé ženy. Užší okruh pak pro těhotné ženy. Nejužší okruh je vymezen pro ženy kojící a ženy do 9. měsíce od porodu, které mohou konat některé práce, které těhotné vykonávat nemohou, např. práce: spojené s expozicí hluku zařazené do třetí nebo čtvrté kategorie podle zvláštního právního předpisu.

zakázána právním předpisem, nebo na základě rozhodnutí ošetřujícího lékaře z důvodu, protože by vykonávaná práce mohla ohrozit její zdraví nebo její schopnost kojit. Tento případ není omezen žádnou dobou, po kterou by dávka byla vyplácena.

Všechny tři zmíněné případy je možné vztáhnout také na příslušnice ve služebním poměru.

Do okruhu oprávněných patří i každá zaměstnankyně nebo příslušnice činná v uměleckém oboru, která je převedena na jinou práci nebo ustanovena na jiné služební místo, protože z důvodu těhotenství nemůže veřejně vystupovat.⁵²

Zákon také zpřesnil definici toho, co se myslí převedením na jinou práci. Převedení na jinou práci znamená i to, kdy ženě bylo sníženo množství práce nebo pracovní tempo, případně některá z jejích původních činností, dále když žena byla přeložena na jiné místo či na jiné pracoviště a když přestala konat práci v noci.

Došlo také k vymezení okruhu žen, které nárok na dávku nemají, a to v ustanovení § 42 odst. 4 zákona.⁵³ Nárok na vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství nemají ani osoby samostatně výdělečně činné, a to z důvodu, že zákon v souvislosti s nárokem na poskytování dávky hovoří pouze o zaměstnankyních a příslušnicích, ovšem nikoli o osobách samostatně výdělečně činných. Těm tedy nevznikne nárok ani za předpokladu, že jsou účastny nemocenského pojištění.

V případě, že tedy ženě vznikne nárok na výplatu dávky, tak se tato dávka vyplácí za každý kalendářní den, kdy žena vykonává práci, na kterou byla převedena.

Nový zákon o nemocenském pojištění zpřesnil i dobu, do kdy je před nastoupením na mateřskou dovolenou vyplácena tato dávka. Bez ohledu, zda zaměstnankyně nastoupila či nenastoupila na mateřskou dovolenou nejpozději na počátku 6. týdne před porodem, vyplácí se jí tato dávka právě jen do 6. týdne, poté nárok zaniká.

⁵² § 42 odst. 2 zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění

⁵³ § 42 odst. 4 zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění : (4) Nárok na vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství nemá zaměstnankyně, pokud je

- a) činná na základě dohody o pracovní činnosti,
- b) odsouzenou ve výkonu trestu odnětí svobody zařazenou do práce,
- c) účastna pojištění z důvodu výkonu zaměstnání malého rozsahu,
- d) dobrovolnou pracovníci pečovatelské služby,
- e) žákyní nebo studentkou, pokud zaměstnání spadá výlučně do období školních prázdnin nebo prázdnin,
- f) zahraničním zaměstnancem

I přes to, že zaměstnankyni nárok na dávku z důvodu převedení vznikl, ale ona je na mateřské či rodičovské dovolené, je dočasně práce neschopná, ošetřuje člena ze své domácnosti, čerpá volno, za které jí nenáleží mzda či plat, účastní se stávky nebo nemá omluvenou absenci v zaměstnání, ztrácí za tyto kalendářní dny možnost dávku pobírat.

Výši vyrovnávacího příspěvku v těhotenství a mateřství je též nutné stanovit pomocí denního vyměřovacího základu jako u nemocenského či peněžité pomoci v mateřství, a to zvláště za dobu původní práce ke dni převedení, tak za dobu výkonu práce, na kterou byla žena převedena. Oba tyto denní vyměřovací základy je nutné redukovat podle stejných hranic a stejným způsobem, jako při výpočtu peněžité pomoci v mateřství. Poté se jen zjistí výsledný rozdíl mezi takto stanovenými denními vyměřovacími základy, který představuje výši dávky za kalendářní den.

Také u této dávky je nutné o ni zažádat u příslušného orgánu. Tento administrativní postup je z mého pohledu celkem náročný, jelikož k vyplnění všech nutných formulářů je nutná součinnost minimálně 3 subjektů, kdy největší podíl náleží zaměstnavateli. Z toho důvodu uvádím stručný postup uplatnění nároku na vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství.

Nárok na tuto dávku uplatňuje zaměstnankyně tiskopisem „Žádost o vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství“, který jí vydá ošetřující lékař nebo gynekolog, v jehož péči je v době těhotenství a mateřství.⁵⁴

Gynekolog či ošetřující lékař nejprve vyplní v tiskopise předpokládaný den porodu, případně uvede den, kdy porod nastal. Žena v tiskopise vyplní požadovaný způsob výplaty dávky. Poté v případě, že žena vykonává práci těhotným ženám, matkám do 9. měsíce po porodu a kojícím matkám zakázanou, předá žena tento tiskopis zaměstnavateli, který vyplní jednak údaje o tom, jakou práci žena vykonává a vybere příslušnou položku ze seznamu v ustanovení § 2 až 4 vyhlášky Ministerstva práce a sociálních věcí č. 288/2003 Sb., jednak uvede, zda byla převedena na jinou práci či zda byly upraveny její pracovní podmínky.

⁵⁴ <http://www.cssz.cz/cz/nemocenske-pojisteni/davky/uplatnovani-naroku-a-vyplata-davek-nemocenskeho-pojisteni.htm#VPVTM>; ČSSZ, Postup při uplatňování nároku na dávky NP - VYROVNÁVACÍ PŘÍSPĚVEK V TĚHOTENSTVÍ A MATEŘSTVÍ

Jestliže ovšem žena nemůže vykonávat svou dosavadní práci z důvodu, že tato práce je způsobilá ohrozit její těhotenství, mateřství či kojení, přestože se nejedná o práci, která je ženě zakázána, předá tiskopis k doplnění svému ošetřujícímu lékaři nebo lékaři poskytovatele pracovnělékařských služeb, který v tiskopise uvede, jestli dle jeho rozhodnutí je práce, kterou žena dosud konala, způsobilá ohrozit její těhotenství, mateřství či kojení. Následně žena předá vyplněný tiskopis svému zaměstnavateli, který stejně jako v předchozím případě vyplní, zda došlo u ženy k převedení na jinou práci či úpravě jejich pracovních podmínek.

Zaměstnavatel vyplněný tiskopis spolu s přílohou k žádosti o dávku nemocenského pojištění,⁵⁵ která obsahuje především informace o započitatelném příjmu v rozhodném období, předá neprodleně příslušné okresní správě sociálního zabezpečení.

Dalším nezbytným tiskopisem, který je nutný k vyplácení dávky je „Potvrzení pro účely výplaty vyrovnávacího příspěvku v těhotenství a mateřství,“ tento formulář je zaměstnavatel povinen každý měsíc, v němž trvalo ženino převedení na jinou práci, zaslat příslušné okresní správě sociálního zabezpečení. Formulář je nutné zaslat vždy nejpozději v den, který je zaměstnavatelem určen pro výplatu mzdy či platu za uplynulý kalendářní měsíc.

Jak je z uvedeného patrné, jedná se o značně formalizovaný postup, který klade vysoké nároky hlavně na zaměstnavatele, který musí každý měsíc trvání nároku na dávku vyplňovat a zasílat nový tiskopis. Dalo by se očekávat, že takto složitý systém byl zvolen z důvodu velkého objemu poskytovaných částek právě z důvodu vyplácení dávky, což ovšem není pravda. V roce 2013 bylo vyplaceno pouze 7.000.000 Kč⁵⁶ na této dávce, což je například oproti peněžité pomoci v mateřství, na kterou bylo vyplaceno 7.258.400.000 Kč, zanedbatelná částka.

Tato dávka prošla od účinnosti zákona č. 187/2006 Sb. jen drobnými úpravami a můžeme ji označit za jednu z nejstálejších dávek co do změn v průběhu její existence, kterou v právu sociálního zabezpečení najdeme.

⁵⁵ Tento tiskopis je přílohou každé žádosti o poskytnutí dávky nemocenského pojištění, ať se jedná o nemocenské, ošetřovné, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství či peněžitou pomoc v mateřství.

⁵⁶ Tabulka výdajů na dávky nemocenského pojištění; viz Příloha č. 2

4. Zabezpečení ženy v rámci státní sociální podpory

4.1 Obecně o státní sociální podpoře

Druhým subsystémem sociálního zabezpečení je subsystém státní sociální podpory. Již z § 1 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře můžeme zjistit, co se pod pojmem státní sociální podpory v České republice označuje: Státní sociální podporou se stát podílí na krytí nákladů na výživu a ostatní základní osobní potřeby dětí a rodin a poskytuje ji i při některých dalších sociálních situacích.⁵⁷

Tento subsystém můžeme obecně definovat tak, že státní sociální podpora je systém státních nárokových dávek, které náležejí podle zákona o státní sociální podpoře rodinám s nezaopatřenými dětmi, a to část z nich rodičům nezaopatřených dětí (obdobně osobám, které se za ně považují) a další těmto dětem. Pouze dvě dávky, příspěvek na bydlení a pohřebné, náležejí též jiným osobám.⁵⁸

Částky, kterou jsou ročně vypláceny právě z důvodu těchto dávek, jsou nezanedbatelnou položkou státního rozpočtu.⁵⁹

Správa dávek poskytovaných ze subsystému státní sociální podpory je navázána na činnost Úřadu práce České republiky – krajských poboček a pobočky pro hlavní město Prahu - a na Ministerstva práce a sociálních věcí.

Okruh oprávněných osob tvoří v první řadě každá fyzická osoba za předpokladu, že ona, případně další osoby, které jsou pro účely státní sociální podpory s ní společně posuzované, jsou státními občany České republiky a jsou zde zároveň přihlášeny k trvalému pobytu⁶⁰. Druhou skupinu tvoří cizinci, kteří mají na území České republiky trvalý pobyt a také bydliště. Z toho plyne, že nárok vzniká každé osobě, které má na území České republiky trvalý pobyt. Zákon pamatuje i na výjimky, kdy osoba nemá trvalý pobyt hlášený v České republice a přesto jí může vzniknout nárok na dávku státní

⁵⁷ § 1 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře (aktuální znění)

⁵⁸ HENDRYCH, Dušan. *Právní slovník*. 3., podstatně rozš. vyd. V Praze: C. H. Beck, 2009, 1459 s. Beckovy odborné slovníky. ISBN 978-80-7400-059-1, pojem Státní sociální podpora

⁵⁹ Přehled výdajů na dávky přídatků na dítě, rodičovský příspěvek a porodné v období 2000 – 2012; viz Příloha č. 3

⁶⁰ Trvalý pobyt je upraven zákonem č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel a rodných číslech a o změně některých zákonů v §§ 11 a násl., kdy Místem trvalého pobytu se rozumí adresa pobytu občana v České republice, která je vedena v registru obyvatel ve formě referenční vazby (kódu adresního místa) na referenční údaj o adrese v základním registru územní identifikace, adres a nemovitostí, kterou si občan zvolí zpravidla v místě, kde má rodinu, rodiče, byt nebo zaměstnání.

sociální podpory.⁶¹ Ministerstvu práce a sociálních věcí je dána zákonem možnost v odůvodněných případech dokonce prominout podmínku trvalého pobytu.

Důležitým pojmem v oblasti státní sociální podpory je pojem společně posuzované osoby. Společně posuzovanými osobami se rozumí nezaopatřené děti, nezaopatřené děti a rodiče těchto dětí; manželé, partneři nebo druh a družka, nejedná-li se o rodiče, za předpokladu, že s oprávněnou osobou trvale žijí a společně s ní uhrazují náklady na své potřeby.⁶²

V dalším výkladu se budu soustředit na přídavek na dítě, který sice v současné době není primárně určen k zabezpečení ženy v těhotenství a mateřství, ale je určen přímo nezaopatřenému dítěti, ale i přes to de facto slouží k podpoře ženy, potažmo rodiny v souvislosti s výchovou dítěte. Dále pojednám o porodním a rodičovském příspěvku. V rámci výkladu o jednotlivých dávkách budou také vysvětleny další důležité pojmy související s poskytováním státní sociální pomoci jako třeba rozhodný příjem, nezaopatřené dítě atp.

4.2 Přídavek na dítě

První dávkou uvedenou ve výčtu dávek v § 2 zákona o státní sociální podpoře je přídavek na dítě. Přídavek na dítě je obligatorní peněžitá opakující se dávka státní sociální podpory, která je určena nezaopatřeným dětem. Přídavek na dítě nahradil přídavky na děti, které byly do 31. 12. 1995 poskytovány jako dávka nemocenského pojištění.⁶³ Poskytuje se v závislosti na příjmu dítěte a osob s ním společně posuzovaných (rozhodný příjem), tj. náleží jen při příjmu do stanovené výše.⁶⁴

Tato dávka sice v současné době není primárně určena ženám, které porodily dítě, ale představuje podporu dítěti, jež žije v rodině, ve které není dosahováno vysokých příjmů. I přes to se domnívám, že je možné zařadit tuto dávku mezi dávky, jež jsou poskytovány ženám, matkám, jelikož účelem této dávky je usnadňovat rodině

⁶¹ § 3 odst. 2 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

⁶² Jedná se o obdobnou definici, jaká je obsažena v § 4 odst. 1 zákona č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu

⁶³ TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 290 s. Academia iuris. ISBN 978-807-4004-735, str. 189.

⁶⁴ HENDRYCH, Dušan. *Právní slovník*. 3., podstatně rozš. vyd. V Praze: C. H. Beck, 2009, 1459 s. Beckovy odborné slovníky. ISBN 978-80-7400-059-1, pojem Přídavek na dítě

finanční zajištění svých potomků, a proto se dá říci, že podporuje celou rodinu, ve které je vychováváno právě nezaopatřené dítě.

Přehled historického vývoje přídatku na dítě na našem území

Za první legislativní úpravu této dávky na českém území můžeme považovat zákon č. 394/1922 Sb., o služebních, odpočivných a zaopatřovacích požitcích civilních i vojenských státních zaměstnanců a zaměstnanců v podnicích, ústavech a fondech státních a státem spravovaných. Tomuto zákonu ovšem předcházela řada jiných předpisů, které už v sobě jistou pomoc rodiči s dítětem přiznávaly.

S nadsázkou se dá hovořit o tom, že vznik přídatků na děti se datuje od poloviny 19. století, nebyla to však soustava přídatků na děti v dnešním smyslu. Vyvinuly se z výpomoci, která sloužila jako doplněk ke mzdě a kterou začaly vyplácet svým zaměstnancům některé velké průmyslové závody.⁶⁵

Zákon č. 394/1922 Sb. nebyl právním předpisem s obecnou platností pro všechny obyvatele, zaměstnance, ale vztahoval se pouze na státní úředníky, vysokoškolské profesory, soudce, státní učitele, vojenské a četnické důstojníky, na vojenské úředníky a další úředníky, kteří byli vyjmenováni v § 1 tohoto zákona. Všichni tam uvedení měli za předpokladu, že byli před 1. 1. 1923 ve státní službě, nárok na poskytování přídatků na děti. Podle toho, do jaké třídy byli jednotliví zaměstnanci zařazeni, náležely jim přídatky ve výši buď 900 Kč, nebo 1 200 Kč nebo 1 500 Kč ročně na každé nezaopatřené dítě. Poskytování přídatků bylo dále limitováno počtem dětí v rodině, kdy přídatky byly poskytovány pouze na 6 dětí a pouze u ženatých. Jednalo-li se o ovdovělého zaměstnance či o zaměstnance s nemanželskými dětmi, ten měl nárok na přídatek až na druhé dítě.

Další skupinou osob, které měly nárok na přídatky na děti, byli zaměstnanci po odchodu na odpočinek, jestliže před odchodem na odpočinek pobírali tuto dávku. Poslední skupinu, která měla nárok na přídatky na děti, tvořili pozůstalí po těchto zaměstnancích.

Dalšími důležitými právními předpisy v oblasti vývoje přídatku na dítě byly zákony č. 103/1926 Sb. z. a n. a č. 104/1926 Sb. z. a n., které shodně upravovaly institut

⁶⁵ ČERNÝ, Milan. *Zhodnotenie systému prídatkov na deti a výchovného k dôchodkom a návrh na ich úpravu*: Expertíza E 904 802 44. Bratislava: Výzkumný ústav sociálneho rozvoja a práce, 1988. Str. 1.

výchovného. Výchovné bylo osobám v zákoně vymezených poskytováno jako jedna ze složek mzdy v případě, že se staraly o jedno nebo více nezaopatřených dětí.

Krátce po druhé světové válce byly vydány dva důležité zákony týkající se přídatků na děti, a to zákon č. 154/1945 Sb., o rodinných přídatcích některých osob pojištěných pro případ nemoci, a zákon č. 159/1945 Sb., o zvláštním přídatku státním a některým jiným veřejným zaměstnancům, jakož i poživatelům státních odpočivných (zaopatřovacích) platů.

Prvně jmenovaný zákon se vztahoval na osoby, které byly povinně pojištěny pro případ nemoci,⁶⁶ a přiznával jim nárok na rodinné přídatky za předpokladu, že se staraly o nezaopatřené děti. Nezaopatřeným dítětem se rozumělo každé dítě do 18. roku věku, případně do 24. roku věku, jestliže se připravovalo na budoucí povolání jako učeň, studovalo na učilišti nebo bylo z důvodu duševní nebo tělesné choroby nezpůsobilé k výdělečné činnosti.

Zaměstnanci, který měl dítě, případně děti v přímém zaopatření, náležel rodinný přídatek ve výši 150,- Kčs za kalendářní měsíc na každé nezaopatřené dítě. Zaměstnanec ovšem musel splnit podmínku povinného pojištění pro případ nemoci v tom daném kalendářním měsíci aspoň po dobu 25 dnů. Pokud byl pojištěn po kratší dobu, náležela mu poměrná část přídatku, která byla stanovena na 6,- Kčs za každý den povinného nemocenského pojištění.

Zákon obsahoval dále úpravu vyloučených osob, které neměly nárok na dávku, což byly osoby, které pozbyly československého státního občanství podle ústavního dekretu presidenta republiky ze dne 2. srpna 1945, č. 33 Sb.⁶⁷

Tento právní předpis byl dále novelizován zákonem č. 58/1947 Sb., který úpravu rodinných přídatků ještě zpřesnil. Mimo jiné byla nově upravena výše přídatku, která se odvozovala od počtu dětí, o které zaměstnanec pečoval. Částka poskytovaná na jedno dítě činila 150 Kčs, na dvě 350 Kčs, na tři 600 Kčs. Tabulka v zákoně končila u počtu deseti dětí a na částce 3 600 Kčs za péči o ně. Pokud se zaměstnanec staral ještě o více

⁶⁶ § 1 zákon č. 154/1945 Sb., o rodinných přídatcích některých osob pojištěných pro případ nemoci: Zaměstnancům povinně pojištěným pro případ nemoci podle zákona ze dne 9. října 1924, č. 221 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, ve znění předpisů jej měnících a doplňujících, podle vládního nařízení ze dne 9. července 1941, č. 365 Sb., o nemocenském pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách, podle vládního nařízení ze dne 15. března 1943, č. 70 Sb., o pojištění u bratrských pokladen, ve znění předpisů je měnících a doplňujících, a podle obdobných předpisů upravujících nemocenské pojištění zaměstnanců na Slovensku se poskytnou rodinné přídatky, pečují-li o nezaopatřené děti (§ 2) a jsou-li splněny ostatní podmínky tohoto zákona.

⁶⁷ § 4 zákona č. 154/1945 Sb., o rodinných přídatcích některých osob pojištěných pro případ nemoci

dětí, tak za každé další mu náleželo 500 Kčs. Přídavek byl nově poskytován čtvrtletně pozadu.

Jednalo se tedy o značně pokrokový zákon s obecnou platností pro široký okruh adresátů této normy, jež měl podporovat rodiny s vyšším počtem dětí, jelikož přídavky se s vyšším počtem dětí zvyšovaly o vyšší částku.

Tento zákon upravoval i náležitosti uplatnění nároku a řízení o něm. Je možné ho tedy považovat za první ucelenou úpravu institutu dětského přídavku na našem území, a to se zaměřením na podporu početnějších rodin.

Druhý jmenovaný zákon se vztahoval na státní zaměstnance, kterým přiznával výchovné ve výši 1 800 Kčs, jež je možné považovat za období dětských přídavků poskytovaných zaměstnancům podle zákona č. 154/1945 Sb.

Rok 1949 s sebou přinesl změnu v podobě nového zákona č. 90/1949 Sb., o rodinných přídavcích, který derogoval zákon č. 154/1945 Sb., Tento nový zákon s sebou přinesl pouze několik dílčích změn oproti původnímu předpisu, ale koncepce zákona zůstala stejná.

Došlo k rozšíření okruhu oprávněných osob o členy armády a studenty a také ke změně věkových hranic u nezaopatřeného dítěte. Napříště bylo nezaopatřeným dítětem dítě do 16 let věku bez dalšího, případně do věku 25 let za předpokladu, že studovalo, a bez omezení věku pokud se jednalo o dítě stížené duševní nebo tělesnou vadou, které si z tohoto důvodu nemohlo obstarat vlastní výživu.

Výše dávky zůstala naprosto nezměněna. Poslední větší změnu, která pramenila z faktu, že došlo ke znárodnění dříve soukromých pojišťoven, jež se staraly o správu a výplatu dávek, byl vznik Ústřední národní pojišťovny,⁶⁸ která se skládala z národních a okresních pojišťoven. Dle ustanovení zákona se dále o žádosti a výplatu staraly okresní národní pojišťovny.

Novela zákona č. 242/1949 Sb. zvýšila vyplácené přídavky⁶⁹ a zvýšila i poskytované výchovné podle zákona č. 159/1945 Sb. Jako novinku zavedla možnost

⁶⁸ Úprava Ústřední národní pojišťovny byla obsažena v zákoně č. 99/1949 Sb., o národním pojištění, v části páté Organizace a hospodaření národního pojištění, v oddílu prvním.

⁶⁹ § 4 odst. 1 zákona 90/1947 Sb., ve znění zákona č. 242/1949Sb.: na 1 dítě 190 Kčs, na 2 děti 430 Kčs, na 3 děti 720 Kčs, na 4 děti 1 060 Kčs, na 5 dětí 1 450 Kčs, na 6 dětí 1 890 Kčs, na 7 dětí 2 380 Kčs, na 8 dětí 2 920 Kčs, na 9 dětí 3 460 Kčs, na 10 dětí 4 000 Kčs. A došlo i ke zvýšení vyplácené dávky na další děti, kdy byla poskytována částka 540 Kčs za každé další.

okresních národních výborů poskytovat osobám, které neměly nárok na přídavky na děti, ani na výchovné a ani na podobné příspěvky, na druhé a další dítě zvláštní příspěvek. Tato dávka ležela čistě v kompetenci okresních národních výborů a byla poskytována ze státních prostředků.

Dalším důležitým právním předpisem, který novelizoval zákon o rodinných přídavcích, bylo vládní nařízení č. 42/1953 Sb., o opatřeních v oboru mezd, důchodů a některých sociálních dávek v souvislosti se zrušením lístkového systému zásobování. Toto nařízení v sobě již reflektovalo uskutečněnou peněžní reformu. Fakticky ale nedošlo ke snížení dávky, naopak dávka byla ještě navýšena. Nově se tedy rodinné přídavky poskytovaly v těchto částkách: na 1 dítě 70 Kčs,⁷⁰ na 2 děti 170 Kčs, na 3 děti 310 Kčs, na 4 děti 470 Kčs a na 5 dětí 630 Kčs, za každé další dítě se pak poskytovaná částka zvyšovala o 160 Kčs.

Na konci roku 1956 došlo k vydání zákona č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců ve znění pozdějších předpisů, který od 1. 7. 1957 nahradil mimo jiné i zákon o rodinných přídavcích z roku 1949. Tato dávka tedy již nebyla upravena samostatně ve vlastním zákoně, ale byla nově obsažena přímo v zákoně o nemocenském pojištění zaměstnanců.

Tento zákon se vztahoval na zaměstnance, domácí dělníky, žáky učilišť, učně, studenty vysokých škol, umělce a jiné zaměstnance, o nichž to stanovila Ústřední rada odborů a Státní úřad sociálního zabezpečení společnou vyhláškou. Naopak zákon se nevztahoval na příslušníky ozbrojených sborů z povolání, cizí státní příslušníky, kteří pracovali v Československé republice pro zaměstnavatele, kteří požívají diplomatických výsad a imunit, zaměstnance, kteří pracovali v Československé republice pouze přechodně a pracovníky, kteří vykonávají pouze příležitostná zaměstnání.

Zákon dělil dávky na věcné, peněžité a rodinné přídavky. Právě rodinné přídavky pak byly upraveny v části třetí, oddílu čtvrtém tohoto zákona. § 30 tohoto zákona vymezoval oprávněnou osobu následovně: Rodinné přídavky náleží

⁷⁰ Podle novely č. 242/1949 Sb. bylo na jedno dítě poskytován příspěvek ve výši 190 Kč. Po peněžní reformě by tato částka nově odpovídala částce $190/5=38$ Kčs. Zákon č. 42/1953 Sb. ovšem na jedno dítě přiznával 70 Kčs, tudíž došlo ke značnému navýšení dávky.

zaměstnanci, jestliže má nezaopatřené děti, má předepsaný pracovní úvazek a odpracoval stanovený počet pracovních dnů.⁷¹

Pro účely této dávky se za nezaopatřené dítě považovalo dítě do skončení povinné školní docházky bez rozdílu, zda se jednalo o vlastní či osvojené dítě zaměstnance. Do definice byly zahrnuty i oboustranně osiřelí vnuci či sourozenci, pokud byli v přímém zaopatření zaměstnance. Děti, které se soustavně připravovaly na budoucí povolání nebo byly z důvodu nemoci, tělesné či duševní vady trvale neschopné práce se považovaly za nezaopatřené až do dovršení 25. roku věku. Nesměly ovšem dosahovat příjmu vyššího než 120 Kčs měsíčně. Zákon znal ovšem i výjimky, kdy i v případě nezaopatřeného dítěte se dávka neposkytovala, a to když bylo na toto dítě vypláceno výchovné či sirotčí důchod, když dítě bylo po dobu delší než šest měsíců v léčebném ústavu nebo když požívalo bezplatné plné internátní zaopatření.

Nově zavedenou podmínkou pro přiznání této dávky byl předepsaný pracovní úvazek. Zaměstnancův pracovní úvazek musel odpovídat pracovní době, která byla pro pracovní odvětví stanovena v té době platnými právními předpisy. U zaměstnance se změněnou pracovní schopností nebo osamělé zaměstnankyně vychovávající alespoň jedno nezaopatřené dítě byla vyžadována nejméně polovina pracovní doby stanovené právními předpisy. Pro splnění podmínky k poskytnutí dávky za příslušný měsíc bylo ještě nutné, aby zaměstnanec v tomto měsíci odpracoval nejméně 20 pracovních dnů.

Zajímavostí jistě je, na základě jakých důvodů došlo ke zvýšení požadavku na odpracované dny. Dosud bylo podmínkou pro získání nároku na rodinné přídavky odpracování alespoň 15 dnů v kalendářním měsíci. Tento stav ani věcně nevyhovoval, ustanovení bylo někdy zneužíváno a pracující sami volali po zpřísnění. Proto se tato podmínka zpřísnila v tom směru, že je třeba alespoň 20 odpracovaných dnů v měsíci v rozsahu odpovídajícím pracovnímu úvazku uvedenému v § 33. Při tom za odpracované dny se pokládají i některé jiné dny, kdy zaměstnanec z důležitých důvodů nemůže pracovat.⁷²

Po splnění všech zákonem předepsaných podmínek náležela zaměstnanci dávka, její výše byla opět odvislá od počtu nezaopatřených dětí, o které se zaměstnanec staral. Částka se pohybovala od 70 Kčs za jedno dítě do 490 Kčs za čtyři děti. Pokud měl zaměstnanec dětí více, zvyšovala se pak dávka vždy o 220 Kčs za každé další dítě.

⁷¹ § 30 odst. 1 zákona č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců

⁷² Důvodová zpráva k zákonu č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců

Ovšem ne všichni obyvatelé tehdejšího Československa měli nárok na přídavky na děti ve stejné výši. Díky politické situaci byly znevýhodněny osoby, které užívaly zemědělskou půdu ve výměře nad 0,5 ha (v pastvinářské nebo pícninářské oblasti nad 2 ha) nebo které žily s takovými uživateli ve společné domácnosti jako člen rodiny. Tyto osoby pak měly nárok na dávku zhruba v poloviční výši oproti zaměstnancům, kteří půdu neužívali.⁷³

Novela zákona č. 16/1959 Sb. s sebou přinesla několik zásadních změn v úpravě rodinných přídavků. Prvně došlo ke změně v terminologii, kdy se přestalo používat označení rodinné přídavky, ale nově se zavedl pojem přídavky na děti.

Druhou velkou změnou byla skutečnost, že dávka nebyla poskytována paušálně všem, kteří splnili podmínky péče o nezaopatřené dítě, předepsaného pracovního úvazku a odpracovaných pracovních dnů. Výše poskytované dávky byla stanovena v závislosti na výši hrubého měsíčního výdělku zaměstnance⁷⁴ a nově bylo možné, že osoby s vyššími příjmy neměly na přídavky na děti nárok.

Důležitým zákonem, který zasahoval do vyplácení přídavků na děti, byl zákon č. 117/1966 Sb., o některých důsledcích zanedbávání péče o děti. Tento předpis upravoval postup v situacích, kdy osoby, které pobíraly přídavky na děti, nevynakládaly tyto finanční prostředky výlučně ve prospěch a v zájmu dětí, jimž byly přídavky určeny. V takových případech, a v případech, kdy dítě neplnilo povinnou školní docházku, přiznával zákon oprávnění místním národním výborům k tomu, aby podaly návrh příslušnému orgánu, aby došlo k zastavení výplaty přídavků takovýmto osobám. Jestliže příslušný orgán tomuto návrhu vyhověl, byla dávka napříště vyplácena přímo místnímu národnímu výboru, který pak z těchto peněz financoval například školní stravování dítěte či jeho ošacení nebo obutí. Tímto postupem bylo tedy bráněno zneužívání finančních prostředků nezodpovědnými rodiči a docházelo ke skutečnému podporování dětí, tedy těch, kterým byly přídavky primárně určeny.

⁷³ Srovnání výše poskytované dávky v závislosti na tom, zda osobu užívala půdu či nikoli:

Základní výše měsíčně: na jedno dítě 70 Kč, na dvě děti 170 Kčs, na tři děti 310 Kčs, na čtyři děti 490 Kčs, případně se dávka zvyšovala o 220 Kčs na každé další dítě.

Snížená výše měsíčně: na jedno dítě 38 Kčs, na dvě děti 86 Kčs, na tři děti 144 Kčs, na čtyři děti 212 Kčs, na pět dětí 290 Kčs, na šest dětí 378 Kčs, na sedm dětí 476 Kčs, případně se dávka zvyšovala o 108 Kčs na každé další dítě.

⁷⁴ Tabulky výše přídavků na děti v závislosti na hrubém měsíčním výdělku zaměstnance, §§ 35-36 zákona. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců ve znění zákona č. 16/1959 Sb.; viz Příloha č. 4

Dalším významným milníkem v úpravě přídavků na děti bylo vydání zákona č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění, jež nabyl účinnosti 1. 7. 1968. Tímto zákonem došlo k zásahu do zákona o nemocenském pojištění zaměstnanců, ze kterého byla vyjmuta mimo jiné právě úprava přídavků na děti. Beze změny zůstal jejich charakter, takže i nadále patřily k dávkám nemocenského pojištění poskytovaným z důvodu společenské péče o rodiny s nezaopatřenými dětmi, ale byly opět upraveny v předpise odlišném od předpisu upravujícího nemocenské pojištění.

Okruh oprávněných osob zůstal beze změny, oprávněni byli i nadále pracovníci, kteří se účastnili nemocenského pojištění a členové výrobních družstev.⁷⁵ Ani podmínky nároku se téměř nezměnily. I nadále bylo potřeba pro vznik nároku, aby pracovník pečoval o nezaopatřené dítě, aby vykonával zaměstnání s předepsaným pracovním úvazkem a aby odpracoval v kalendářním měsíci stanovenou dobu. Pracovník musel dle nové právní úpravy odpracovat všechny pracovní dny (směny), které pro něj vyplývaly ze stanoveného rozvržení pracovní doby.⁷⁶ I přes to, že byly v zákoně stanoveny doby, které se odpracované době kladly naroveň, jednalo se o poměrně přísný nárok. V případě, že pracovník všechny pracovní dny neodpracoval, nevznikl mu nárok na dávku.

Dále došlo k drobné změně pojmu nezaopatřené dítě, kdy za takové dítě bylo považováno i dítě po skončení povinné školní docházky až do věku 26 let věku. Byl tedy prodloužen věk, do kterého bylo možné dávku na dítě pobírat. Aby bylo možné přiznat přídavek na dítě, muselo toto dítě žít na území Československa, výjimkami byl dočasný pobyt v zahraničí a případ, kdy přídavek byl poskytován na základě mezistátní úmluvy.

Nově byl vytvořen institut příplatku k přídavkům na dítě,⁷⁷ který se poskytoval na nezaopatřené dítě, jestliže bylo na základě posudku orgánů sociálního zabezpečení uznáno za invalidní a jestliže vyžadovalo stálou péči za předpokladu, že takové dítě

⁷⁵ Členové výrobních družstev jako subjekty nemocenského pojištění byli označeni již v zákoně č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, ve znění novely č. 87/1968 Sb.

⁷⁶ § 22 odst. 1 zákona č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění, ve vyhlášeném znění

⁷⁷ Tento institut nebyl převzat do zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

nebylo umístěno v ústavu, a že mu nebyl poskytován invalidní důchod.⁷⁸ Výše tohoto příplatku činila 150 Kčs za každý měsíc. Zavedení tohoto institutu bylo odůvodněno tím, že situace rodin, ve kterých jsou děti dlouhodobě těžce nemocné nebo děti s trvalými tělesnými nebo duševními vadami, bývá velmi těžká, zejména jestliže takové dítě vyžaduje stálé péče a nelze je umístit v ústavě pro péči o takové děti. Matka potom zpravidla nemůže být zaměstnána, čímž se příjem rodiny snižuje, anebo je-li matka zaměstnána, musí si rodina někoho k péči o dítě získat a nést o to vyšší náklady.⁷⁹

Co se týká výše přídavků na děti, tak bylo opět upuštěno od stanovování přídavků odvozením od hrubého měsíčního výdělku zaměstnance a došlo k návratu k poskytování přídavků v jednotné výši pro všechny adresáty. Nově činil přídavek na jedno dítě 90 Kčs, na dvě děti 330 Kčs, na tři děti 680 Kčs a na čtyři 1 030 Kčs. Za každé další dítě pak náležel přídavek ve výši 240 Kčs. V případě, že podmínky nároku na přídavek na dítě splňovalo několik osob, byla dávka přednostně vyplácena matce dítěte.

I tento zákon ve své úpravě ukládal každé osobě, které byly přídavky na děti vypláceny, povinnost zabezpečit použití těchto prostředků výlučně ve prospěch a v zájmu dětí, pro něž jsou určeny.

Také tento právní předpis byl brzy a často novelizován. Postupně docházelo k navyšování částek poskytovaných jako přídavky na děti.⁸⁰

Zákon č. 57/1984 Sb. s sebou přinesl změnu v definici nezaopatřeného dítěte, za které bylo považováno i dítě do 26 let věku po dovršení povinné školní docházky, pokud se soustavně připravovalo na budoucí povolání nebo se takto nemohlo připravovat z důvodu nemoci nebo pro dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav nebo z důvodu takového stavu nebylo schopné soustavně pracovat.⁸¹

Důležitým předpisem, který sice přímo nenovalizoval přídavky na děti, ale který upravoval proces jeho přiznávání a vyplácení byl zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci

⁷⁸ Stejný institut byl zaveden zákonem č. 89/1968 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o sociálním zabezpečení družstevních rolníků a zákon o sociálním zabezpečení jako příplatek k výchovnému

⁷⁹ Důvodová zpráva k zákonu č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavech na děti z nemocenského pojištění

⁸⁰ Srovnávací tabulka vývoje výše přídavků na děti; viz Příloha č. 5

⁸¹ Předpis č. 266/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavech na děti z nemocenského pojištění, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení doplnil definici nezaopatřeného dítěte ještě o situaci, kdy takové dítě do 18. roku věku bylo po skončení povinné školní docházky vedeno v evidenci uchazečů o zaměstnání a nevznikl mu nárok na hmotné zabezpečení uchazečů o zaměstnání.

a provádění sociálního zabezpečení. Tento zákon upravoval organizační uspořádání sociálního zabezpečení v České republice, působnost orgánů státní správy České republiky v sociálním zabezpečení, úkoly občanů a organizací při provádění sociálního zabezpečení a řízení ve věcech nemocenského pojištění a důchodového zabezpečení.⁸² Orgány státní správy, které měly na starosti provádění tohoto sociálního zabezpečení, byly Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky, Česká správa sociálního zabezpečení, okresní správy sociálního zabezpečení, Ministerstvo vnitra České republiky, Ministerstvo spravedlnosti České republiky.

Řízení ve věcech dávek nemocenského pojištění, tedy i přídavků na děti, bylo upraveno v části šesté tohoto zákona. Nárok na přídavky na děti se uplatňoval předložením předepsaných tiskopisů. Nárok na tuto dávku se uplatňoval u místně příslušné okresní správy sociálního zabezpečení na předepsaném tiskopisu, který potvrzoval příslušný lékař a posudková komise okresní správy sociálního zabezpečení.

Zákon č. 266/1993 Sb., novelizoval zákon č. 88/1968 Sb. a přinesl změnu ve stanovení výše částky, která se vyplácela jako příravek na děti. Částka se dále neurčovala podle počtu dětí, o které se osoba, jež vznikl nárok na dávku, starala, ale nově se určovala podle věku dítěte. Byly vytvořeny 4 věkové kategorie, a to do 6 let, od 6 let do 10 let, od 10 let do 15 let a poslední kategorii tvořily děti starší 15 let.

S účinností od 1. 1. 1994 došlo zákona č. 308/1993 Sb. opět k novelizaci zákona č. 88/1968 Sb., která s sebou přinesla rozšíření okruhu osob, kterým mohl vzniknout nárok na výplatu přídavků na děti. Nově tak byly takto oprávněny i osoby samostatně výdělečně činné. Těmto osobám vznikl nárok na dávku,⁸³ jestliže byly účastny důchodového zabezpečení v kalendářním měsíci, ve kterém došlo k porodu dítěte nebo za který měly být poskytovány přídavky na děti, a jestliže bylo zapláceno pojistné na důchodové zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti za celou dobu účasti na důchodovém zabezpečení. Zákon pamatoval i na možnost, kdy se taková osoba rozhodla doplatit dlužné pojistné z důvodu vzniku nároku na přídavky na děti. Pokud tak učinila do 3 měsíců od vzniku sociální události, považovala se podmínka zaplacení pojistného za splněnou.

⁸² § 1 zákona č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení

⁸³ Stejně jako nárok na podporu při narození dítěte.

Současná právní úprava upravující přídavek na dítě

Změnu v rámci dávky přídavků na děti s sebou přinesl zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. Ten nabyl účinnosti dne 1. 10. 1995, ovšem s výjimkou ustanovení týkajících se přídavku na dítě a sociálního příplatku, která nabyly účinnosti až dne 1. 1. 1996.

Již v důvodové zprávě je jasně vymezen cíl, který byl s vydáním nového zákona spojen, a to transformovat přídavky na děti, které jsou dávkou nemocenského zabezpečení (pojištění), výchovné⁸⁴ k důchodům, které je dávkou důchodového zabezpečení, popř. dávkou nemocenské péče v ozbrojených službách, na dávku státní "přídavek na dítě" a podmínit jeho poskytování výší příjmu rodiny.⁸⁵

Došlo tedy k vynětí přídavků na děti ze systému dávek nemocenského pojištění a byly zařazeny mezi dávky státní sociální podpory. V § 1 tohoto zákona je obsažen stěžejní účel celé úpravy a důvod vydání tohoto předpisu: Státní sociální podporou se stát podílí na krytí nákladů na výživu a ostatní základní osobní potřeby dětí a rodin a poskytuje ji i při některých dalších sociálních situacích. Státní sociální podpora se ve stanovených případech poskytuje v závislosti na výši příjmu.⁸⁶

Nově byl změněn adresát dávky, kdy nárok vznikal samotnému nezaopatřenému dítěti. Nezaopatřeným dítětem zákon stanovil všechny děti do doby, než dokončily povinnou školní docházku. Případně se za nezaopatřené považovaly i děti starší, a to nejvýše do jejich 26. roku věku za předpokladu, že se soustavně připravovaly na své budoucí povolání, případně také když se nemohly soustavně připravovat nebo vykonávat výdělečnou činnost z důvodu nemoci či úrazu, anebo pro svůj dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav nebyly schopné vykonávat soustavnou výdělečnou činnost. Dále zákon za nezaopatřené děti považoval ty, které po skončení povinné školní docházky byly do věku 18 let vedeny v evidenci úřadu práce jako uchazeči o zaměstnání a neměly nárok na hmotné zabezpečení. Zákon znal i jednu výjimku z této obecné úpravy, a to případ, kdy nezaopatřené dítě uzavřelo sňatek s osobou, které

⁸⁴ Výchovné bylo do vydání zákona č. 117/1995 Sb. vypláceno na základě zákona č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení dle ustanovení § 71 na každé dítě poživateli důchodu starobního, invalidního, za výsluhu let, osobního nebo sociálního nebo poživatelce vdovského důchodu, pokud není účastna nemocenského zabezpečení a má v přímém zaopatření aspoň jedno dítě ve věku do tří let nebo dítě dlouhodobě těžce zdravotně postižené a vyžadující mimořádnou péči. Tento institut měl na našem území mnohaletou tradici, bylo upraveno například zákony č. 121/1975 Sb., o sociálním zabezpečení, č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení, č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení.

⁸⁵ Důvodová zpráva k zákonu č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

⁸⁶ § 1 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře (vyhlášené znění)

nebyla ani nezaopatřeným dítětem, ani nepobírala invalidní důchod. V takovém případě se nadále na dítě nepohlíželo jako na nezaopatřené.

Další ze změn v rámci institutu přídatku na dítě byla nově možnost vzniku nároku v různých výměrách. První variantou byl nárok na dávkú ve zvýšené výměře v případě, že rozhodný příjem rodiny, ve které dítě žilo, jež se pro potřeby přídatku na dítě zjišťoval vždy z období od 1. července do 30. června roku následujícího, nepřevyšoval součin v podobě částky životního minima rodiny a koeficientu 1,10. Druhou možností bylo poskytnutí dávky v základní výměře, pokud rozhodný příjem rodiny byl vyšší než součin životního minima rodiny a koeficientu 1,10 a nižší než součin životního minima a koeficientu 1,80. Třetí možností pak bylo poskytnutí přídatku ve snížené výměře, kdy rozhodný příjem musel být vyšší než součin životního minima a koeficientu 1,80, ale současně nižší než součin životního minima a koeficientu 3,00. V případě, že rozhodný příjem splňoval jednu ze tří možností, vznikl nezaopatřenému dítěti nárok na dávkú.

Pro samotnou výši dávky pak bylo rozhodné, do které kategorie se rozhodný příjem zařadil. Částka poskytovaná jako dávkú pak nebyla stanovena pevnou částkou, ale bylo nutné ji stanovit opět za pomoci různých koeficientů. Jestliže tedy vznikl dítěti nárok na dávkú ve zvýšené výměře, byla mu poskytována částka odpovídající součinu částky osobní potřeby dítěte a koeficientu 0,32. Pokud mělo nárok na dávkú v základní výměře, byl postup stanovení výše stejný, jen se jednalo o koeficient 0,28 a u snížené výměry pak šlo o koeficient 0,14.

Jak bylo již zmíněno výše, dávkú náležela nadále přímo dítěti. S tím zákon spojil i možnost vyplácení dávky přímo zletilému nezaopatřenému dítěti. V případě nezletilého dítěte docházelo k výplatě dávky tomu, kdo měl dítě v přímém zaopatření. Pokud tuto podmínku splňovalo více osob, bylo třeba, aby uzavřely dohodu o tom, které z nich bude dávkú vyplácena. Pokud taková dohoda mezi nimi nebyla uzavřena, bylo na rozhodnutí okresního úřadu, komu vyplatí dávkú. Za jistých okolností mohly být dávky vypláceny i ústavům.⁸⁷

Nově byla zákonem o státní sociální podpoře zavedena dávkú sociální příplatek, která byla poskytována osobám, které pečovaly nejméně o jedno nezaopatřené dítě. Jednalo se o dávkú testovanou, takže byla navázána na rozhodný příjem v rodině. Aby

⁸⁷ §19 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře (vyhlášené znění)

dávka byla poskytnuta, tak rozhodný příjem nesměl přesáhnout součin, který tvořily částka životního minima rodiny a koeficient 1,60. Výše dávky se složitě vypočítávala pomocí veličin osobní potřeby nezaopatřeného dítěte, rozhodného příjmu a částky životního minima.⁸⁸ Částka mohla být poskytována i vyšší, a to za předpokladu, že se jednalo například o dítě těžce zdravotně postižené, dlouhodobě nemocné, připravující se soustavně na své budoucí povolání na střední či vysoké škole, jež je mimo jeho trvalý pobyt, nebo za předpokladu, že rodiče dítěte byli dlouhodobě zdravotně postižení.

Tato dávka byla poskytována až do účinnosti zákona č. 347/2010 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s úspornými opatřeními v působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí, kdy došlo k jejímu zrušení.

Ani jedna z těchto dávek nebyla vyplácena automaticky jen na základě splnění zákonných podmínek. Opět bylo nutné podat žádost, tentokrát u příslušného okresního úřadu na předepsaném tiskopise. Pokud úřad rozhodl o přiznání dávky, nevydával rozhodnutí, ale pouze doručil oprávněné osobě písemné oznámení o dávce a její výši. Obě tyto dávky pak byly vypláceny měsíčně a zpětně po uplynutí kalendářního měsíce, ve kterém na ně vznikl nárok.

I zákon o státní sociální podpoře byl a dosud je předmětem četných změn v podobě přímých či nepřímých novel. Dále budou uvedeny pouze nejdůležitější z novel, které se dotkly zásadněji úpravy přídatku na dítě, jelikož k jeho novelizaci došlo více než pětapadesátkrát, což je jistě číslo úctyhodné, které svědčí o neustálém rozvoji tohoto institutu a práva sociálního zabezpečení vůbec.

První zásadnější novelu přinesl zákon č. 242/1997 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a o změně a doplnění některých dalších zákonů. Ten změnil například období rozhodné pro sledování rozhodného příjmu na dobu od 1. října do 30. září. Stanovil přechodné období do 31. prosince 1998, kdy bylo možné dávku čerpat jen ve zvýšené či základní výměře a kdy koeficienty rozhodné pro výpočet součinů byly stanoveny na 1,80 a 2,20. Od 1. 1. 1999 se úprava vrátila k původnímu systému tří možných výší s původními koeficienty.

⁸⁸ Podrobnosti o výpočtu výše sociálního příplatku v §21 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře (vyhlášené znění)

Dalším právním předpisem, který tentokrát zasáhl do správy přídatku na dítě, byl zákon č. 320/2002 Sb., o změně a zrušení některých zákonů v souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů, kdy jak z názvu vyplývá, došlo v České republice ke zrušení okresních úřadů a konkrétně v agendě správy dávek státní sociální podpory je nahradily obecní úřady obcí s rozšířenou působností.

Tato úprava správy dávek ovšem nevydržela dlouho, jelikož již zákon č. 453/2003 Sb., kterým se mění zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony přinesl novou úpravu, když stanovil, že státní správu ve věcech dávek státní sociální podpory vykonávají orgány státní sociální podpory, mezi které zahrnul úřady práce a v hlavním městě Praze úřady městských částí určené Statutem hlavního města Prahy, krajské úřady, Magistrát hlavního města Prahy a také Ministerstvo práce a sociálních věcí.

V roce 2006 nabyt účinnosti zákon č. 113/2006 Sb., který přinesl úpravu nové dávky v rámci státní sociální podpory, která byla úzce spojena s přídatkem na dítě. Jednalo se o příspěvek na školní pomůcky, který se poskytoval nezaopatřenému dítěti, pokud bylo přihlášeno k zápisu k povinné školní docházce a zároveň mělo nárok právě na přídatku na dítě. Tato dávka se poskytovala pouze jednou a jednorázově, a to ve výši 1 000 Kč. Jednalo se tedy o další podporu rodin s dětmi v rámci českého právního řádu. Tato dávka byla poskytována do roku 2012.

Zásadní změnu v zákoně o státní sociální podpoře přinesl již několikrát zmiňovaný zákon č. 261/2007 Sb., o stabilizaci veřejných rozpočtů, který mimo jiné nově upravil i přídatku na dítě. Došlo ke změně úpravy jak nároku, tak i výše přídatku a jejího určení.

Nově mělo nárok na dávku každé nezaopatřené dítě, pokud rozhodný příjem v rodině nepřevyšoval součin částky životního minima rodiny a koeficientu 2,40. Pokud dítě splňovalo tuto podmínku, mělo nárok na dávku ve výši, která byla opět určována podle věku dítěte. Dítě do 6 let věku mělo nárok na 500 Kč, Od 6 do 15 let pak dostávalo 610 Kč a od 15 do 26 let 700 Kč.

V období od 1. 7. 2009 do 31. 10. 2010 došlo na základě novely č. 326/2009 Sb., o podpoře hospodářského růstu a sociální stability, k dočasnému rozšíření okruhu

oprávněných osob změnou koeficientu z 2,40 na 2,50 a také ke zvýšení přídavků na 550 resp. 660 resp. 750 Kč.

Novela č. 73/2011 Sb. reagovala na vytvoření Úřadu práce a jeho krajských poboček, díky tomu došlo tedy ke změně orgánu zodpovědného za správu dávek státní sociální podpory, kdy tuto funkci vykonávaly Úřad práce České republiky - krajské pobočky a pobočka pro hlavní město Prahu.

Úprava účinná k 1. 1. 2014 tuto dávku tedy váže na institut nezaopatřeného dítěte, který neprodělal během let žádnou zásadnější změnu. Došlo pouze k zpřesnění definic čím se myslí soustavnou přípravou dítěte na budoucí povolání. Dávky se poskytují za splnění podmínek a ve výši, které stanovila novela č. 326/2009 Sb. Správu dávek řídí i nadále Úřad práce České republiky - krajské pobočky a pobočka pro hlavní město Prahu spolu Ministerstvo práce a sociálních věcí.

Jako shrnutí celé komplikované úpravy institutu přídavků na dítě je třeba říci, že se jedná o zavedený institut, který za dobu své existence prodělal řadu změn, ale stále je v podstatě poskytován jako pomoc rodinám, které mají v péči minimálně jedno dítě, stát se tím snaží kompenzovat zvýšené náklady rodiny právě z důvodu péče a také podporovat rozvoj dítěte. Ve výsledku tedy není důležité, samozřejmě řečeno nadneseně a z hlediska práva nepřesně, zda je dávka poskytována ze systému nemocenského pojištění nebo ze systému státní sociální podpory a zda je adresátem matka, potažmo rodič či přímo nezaopatřené dítě, jelikož účel dávky je stále stejný, a to finanční podpora rodin s dětmi.

4.3 Porodné

Další dávkou státní sociální podpory, která je poskytována matkám, potažmo rodinám v návaznosti na porod potomka, je porodné.

Porodné je institut, který má na území České republiky dlouholetou tradici a přesto neprošel nijak zásadní změnou v průběhu své existence. Vzhledem k tomu, že ke splnění základní podmínky, aby bylo přiznáno, v podstatě stačí, aby se ženě narodilo dítě, tak je jasné, že nějaký obrovský vývoj v oblasti poskytování této dávky nelze předpokládat.

Dá se říci, že jedním ze smyslů porodného je společensky ocenit porod jako takový a příspěv na počáteční náklady spojené s narozením dítěte.⁸⁹ V současné době se porodné definuje následovně: Porodné je jednorázová obligatorní peněžitá dávka, jejímž účelem je příspěv na zvýšené náklady související s narozením dítěte.⁹⁰

Přehled historického vývoje porodného na našem území

První právní úpravu této dávky na našem území nalezneme v zákoně o národním pojištění č. 99/1948 Sb., kde v § 44 odst. 1 bylo stanoveno, že pokud žena, která je pojištěnkou nebo rodinnou příslušnicí pojištěnce⁹¹, při narození každého dítěte, i mrtvého obdrží porodné ve výši 2 500 Kčs. Porodné ženě náleželo i při předčasném porodu, při potratu ovšem nikoliv. Tato dávka nahrazovala dosavadní, dle tehdejších názorů, nedostatečné jednorázové příspěvky a příspěvky za kojení⁹².

Jednalo se tedy o dávku poskytovanou v rámci sociálního pojištění. Porodné bylo dávkou netestovanou, jelikož pro poskytnutí porodného nebyl rozhodný příjem rodiny. Poskytovaná nominální částka byla vysoká, ale na poměry doby, kdy panovala měnová nesourodost v zemi, nebyla částkou nijak závratnou. Navíc v roce 1953 došlo v tehdejší Československu k dlouho očekávané měnové reformě,⁹³ kdy původně stanovené sociální dávky byly přepočítávány v poměru 5:1, tudíž porodné kleslo na 500 Kčs na jedno narozené dítě.

V roce 1956 byl přijat zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, který zrušil zákon č. 99/1948 Sb. Dávka byla z porodného přejmenována na podporu při narození dítěte a byla poskytována zaměstnankyním nebo rodinným

⁸⁹ KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální právo*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 191 s. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 978-807-4004-742, str. 82

⁹⁰ TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 290 s. Academia iuris. ISBN 978-807-4004-735, str. 192

⁹¹ Pojem „rodinní příslušníci“ definoval zákon č. 99/1948 Sb. v ustanovení § 54 ve dvou základních skupinách. Do první řadil manželku/manžela, družku/druha, manželské i nemanželské děti, pastorce a osvojení do 16. roku věku, děti ve věku od 16. do 25. roku věku, za předpokladu, že se soustavně připravují na budoucí povolání a děti bez věkového omezení, za předpokladu si pro tělesnou nebo duševní vadu vlastní práci nemohou opatřit výživu nebo pokud je na ně vypláceno výchovné, pokud žili ve společné domácnosti s pojištěncem a sami nebyli pojištěni podle tohoto zákona. Ve druhé skupině byli zařazeni rodiče, prarodiče, tchán, tchýně, schovanci, sourozenci a vnuci, pokud žili s pojištěncem ve společné domácnosti alespoň šest měsíců před nápadem dávky, dále sestra nebo dcera pojištěnce, pokud vedla pojištěnci domácnost a žila s ním ve společné domácnosti alespoň šest měsíců před nápadem dávky, rozvedená manželka (manžel), jestliže měl manžel vůči ní vyživovací povinnost.

⁹² Důvodová zpráva k zákonu č. 99/1948 Sb., o národním pojištění

⁹³ Peněžní reforma byla zavedena zákonem č. 41/1953 Sb., o peněžní reformě

příslušnicím zaměstnanců při narození každého dítěte v částce 650 Kčs. Tato podpora byla poskytována i manželkám či družkám zaměstnance v případě, kdy zaměstnanec zemřel v době do 300 dnů před porodem dítěte.

Zákonem č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavecích na děti z nemocenského pojištění, došlo k navýšení podpory při narození dítěte na částku 1 000 Kčs.

Nařízením vlády č. 98/1971 Sb., o zvýšení podpory při narození dítěte, byla poskytovaná dávka zvýšena na částku 2 000 Kčs.

Od roku 1991, kdy částka byla zvýšena o dalších 1 000 Kčs, docházelo až do roku 2011 ke změnám ve výši podpory téměř každý rok.⁹⁴

Současná právní úprava upravující porodné

V roce 1995 došlo k přijetí zákona č.117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, který obsahoval úpravu porodného. S účinností od 1. 10. 1995 byla dávka přesunuta ze systému nemocenského pojištění, do systému sociální podpory, a došlo k přejmenování dávky na porodné. Nárok na tuto dávku vznikl ke dni porodu a dávka byla vyplácena ženám, které porodily dítě.

V případě, že žena zemřela a do té doby nedošlo k vyplacení porodného jiné osobě, měl nárok na porodné otec dítěte. Došlo také k úpravě možnosti, kdy nárok na porodné vznikl i osobě, která dítě do jednoho roku jeho věku převzala do své péče, jež měla nahradit péči rodičů.

Výše porodného již nebyla stanovena pevnou částkou, ale vypočítala se jako součin částky na osobní potřeby dítěte a koeficientu 4,00 v případě, že se narodilo jedno dítě. V případě, že se narodily dvě děti, násobil se úhrn částek na osobní potřeby těchto dětí koeficientem 5,00 a při současném narození tří a více dětí se úhrn násobil koeficientem 9,00. Nová úprava tedy na rozdíl od té staré rozlišovala poskytovanou částku dávky v souvislosti s počtem narozených dětí. Úprava částky na osobní potřeby dítěte byla upravena v zákoně o životním minimu ve znění předpisu č. 245/1994 Sb., kdy tato částka byla stanovena na 1 230 Kčs.

Do roku 2011 se pak postupně zvyšovaly koeficienty nutné pro výpočet porodného na tyto hodnoty: V roce 2001 na 5,00 (jedno dítě), 6,00 (dvě děti) a 10,00 (tři

⁹⁴ Přehled vývoje výše podpory při narození dítěte/porodného; viz Příloha č. 6

a více) v roce 2006 na 10,00 (jedno dítě) a 15,00 (dvě a více dětí), v roce 2007 na 11,10 (jedno dítě) a 16,60 (dvě a více dětí).

Zákonem č. 261/2007 Sb., o stabilizaci veřejných rozpočtů byla zavedena zásadní změna ve stanovení výše porodného. Částka byla nově stanovena na 13 000 Kč na každé narozené dítě. Přitom důvodová zpráva k tomuto zákonu původně navrhovala při prvním porodu matky 15 000 Kč na první narozené dítě a 13 000 Kč na každé další narozené dítě.⁹⁵ V případě druhého či dalšího porodu matky, jí mělo náležet porodné ve výši 13 000 Kč na každé narozené dítě. Došlo tedy ke snížení vyplácené částky v případě, že se matce narodilo jedno dítě. Pokud se ovšem jednalo o porod více dětí, porodné se fakticky oproti předchozí právní úpravě zvyšovalo, jelikož matce náleželo nyní 13 000 Kč za každé dítě.

Od 1. 1. 2011 došlo k další úpravě porodného, a to zákonem č. 347/2010 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s úspornými opatřeními v působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí, jež změnil úpravu okruhu oprávněných osob, které mají na porodné nárok.

Nadále již tedy nebylo porodné poskytováno každé ženě, která porodila dítě, či každému otci dítěte, jehož matka zemřela a přes splnění podmínek pro vznik nárok na porodné jí, ani jiné osobě dávka nebyla vyplacena, či každé osobě, která převzala dítě do trvalé péče nahrazující péči rodičů do jednoho roku věku dítěte a zároveň toto dítě bylo jejím prvním dítětem, ale pouze těm matkám, otcům či osobám, které převzaly dítě do péče za předpokladu, že rozhodný příjem v rodině nepřevyšoval součin částky životního minima rodiny a koeficientu 2,40.

Rozhodným obdobím pro výpočet rozhodného příjmu bylo stanoveno kalendářní čtvrtletí, které předcházelo dnu narození dítěte. Do rozhodného příjmu se započítávaly veškeré příjmy, jež byly uvedeny v § 5 zákona o státní sociální podpoře. Pokud tedy příjem rodiny převyšoval tento součin, nebylo těmto rodinám porodné poskytováno.

Další podmínkou poskytnutí porodného, která musela být splněna, byla skutečnost, že žena porodila své první dítě, případně se mohlo jednat o první porod, při kterém rodička porodila současně více dětí.

⁹⁵ Důvodová zpráva k zákonu č. 261/2007 Sb., o stabilizaci veřejných rozpočtů

Došlo k úpravě i ve výši poskytované částky, kdy opět bylo stanoveno, že v případě porodu jednoho dítěte se částka lišila od částky poskytované v případě, kdy se matce narodily dvě či více dětí. Základní výše porodného byla 13 000 Kč a částka poskytovaná při narození dvou a více dětí činila 19 500 Kč.

Od roku 2011 nedošlo ke změně textu zákona, jež upravuje institut porodného, takže porodné se poskytuje nyní dle výše popsané právní úpravy, kterou zavedl zákon č. 347/2010 Sb.

Pro výpočet porodného jsou v současné době rozhodné částky životního minima, které jsou uvedeny v ustanovení § 3 odst. 3 zákona č. 110/2006 Sb., zákon o životním a existenčním minimu ve znění účinném k 1. 1. 2014. Relevantními částkami pro výpočet jsou částky životního minima osoby posuzované jako první v pořadí (3 140 Kč), částka životního minima nezaopatřeného dítěte do 6 let věku (1 740 Kč), případně pokud se jedná o rodinu, která je složena z matky, otce a novorozence, tak ještě částka životního minima osoby od 15 let věku, jestliže se nejedná o nezaopatřené dítě (2 830 Kč).

Konkrétní částky, které tvoří hranici mezi poskytnutím a neposkytnutím porodného jsou v případě osamělé matky částka 11 712 Kč,⁹⁶ v případě rodiny složené z otce, matky a dítěte částka 18 504 Kč.⁹⁷ Pokud se matce samoživitelce či rodině složené z otce a matky narodí více dětí, započítává se každé dítě zvlášť, a tudíž dochází ke zvyšování částky rozhodné pro daný výpočet.

K výplatě porodného nedochází automaticky po porodu dítěte. Je nutné, aby o porodné bylo zažádáno, a to prostřednictvím formuláře, který se podává na příslušném kontaktním pracovišti krajské pobočky úřadu práce, které se určuje dle místa bydliště žadatele. K formuláři je nutné připojit osobní doklady (občanský průkaz), rodný list narozeného dítěte (dětí) a příjmy za rozhodné období.

Ať již vyplácení dávky jen při porodu prvního dítěte či další okleštění případů poskytování dávky v podobě stanovení hranice příjmů rodiny, považuji za nejzásadnější zásah do tohoto institutu v průběhu jeho celého trvání na našem území. Bylo upuštěno

⁹⁶ Rozhodný příjem nesmí převýšit součin částek životního minima matky a dítěte a koeficientu 2,40, takže $(3140 \text{ Kč} + 1740 \text{ Kč}) * 2,40 = 11712 \text{ Kč}$

⁹⁷ Rozhodný příjem nesmí převýšit součin částek životního minima matky, otce a dítěte a koeficientu 2,40, takže $(3140 \text{ Kč} + 2830 \text{ Kč} + 1740 \text{ Kč}) * 2,40 = 18504 \text{ Kč}$

od poskytování porodného na každé miminko a nadále je přispíváno na zvýšené náklady související s narozením pouze některých dětí. Dle mého názoru se nejedná o krok správným směrem a s ohledem na neustálý boj s nízkou porodností v České republice se přikláním k obnovení výplaty porodného na každé narozené dítě.

Proto oceňuji, že nová úřadující vláda České republiky v čele s Bohuslavem Sobotkou by ve svém volebním období chtěla prosadit i porodné na další narozené děti, a tím stimulovat porodnost v České republice a usnadnit tak život mladým rodičům a jejich potomkům.⁹⁸

Ministerstvo práce a sociálních věcí již vypracovalo návrh zákona, jehož cílem je podpořit středně příjmové rodiny s malými dětmi a za tímto účelem upravit podmínky nároku na danou dávku tak, aby na porodné dosáhly i další rodiny. Proto se navrhuje navýšit pro účely stanovení rozhodného příjmu koeficient, definovaný zákonem, a to z 2, 40 na 2, 70, a tím zvýšit rozhodný příjem rodiny, do kterého bude porodné náležet.⁹⁹ Nově by bylo poskytováno porodné i na druhé dítě.¹⁰⁰ Výše porodného na druhé dítě by dle návrhu měla činit 10.000,- Kč.

Návrh prošel zatím připomínkovým řízením. Bude tedy zajímavé sledovat, zda a v jaké podobě bude schválen. Domnívám se, že návrh je krokem správným směrem, když současná úprava je dle mého názoru nedostatečná a porodné je poskytováno úzkému okruhu osob. Poskytnutím porodného i na druhé dítě by došlo k finanční podpoře rodin, které již jedno dítě vychovávají a musí tedy nemalé finanční náklady vynakládat právě na potřeby již prvně narozeného dítěte. Dá se říci, že porodné, které by bylo poskytováno na druhé narozené dítě, by rodičům mohlo kompenzovat alespoň částečně zvýšené náklady v důsledku rozšíření jejich rodiny o dalšího člena a mohlo jim pomoci lépe překlenout období po narození dítěte, které bývá spojené se zvýšenými výdaji v důsledku nutnosti pořízení výbavičky a dalších nezbytných věcí pro novorozence.

Osobně se domnívám, že by zákonodárce měl jít ve svém záměru ještě dál a zavést porodné na každé narozené dítě bez ohledu na celkový příjem rodiny. Jelikož

⁹⁸ Vláda, Tisková zpráva ze dne 8. 3. 2014 <http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/tiskove-zpravy/mezinarodni-den-zen-je-prilezitosti-vyjadrit-zenam-uctu-a-podekovani-116588/>

⁹⁹ Důvodová zpráva k návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů ze dne 18. 4. 2014

¹⁰⁰ Tamtéž

s narozením každého dítěte jsou spojeny téměř totožné náklady pro jeho rodiče a stát by se z důvodu podpory zvýšení porodnosti v České republice měl na těchto nákladech podílet.

4.4 Rodičovský příspěvek

Poslední dávkou státní sociální podpory, která je poskytována v souvislosti s narozením dítěte a má matce či jiné osobě, která se o dítě stará finančně pomoci v období péče o dítě, je právě rodičovský příspěvek.

Rodičovský příspěvek je peněžitá opakující se obligatorní dávka státní sociální podpory, jejímž účelem je zlepšit podmínky rodin pečujících o malé děti.¹⁰¹

Rodičovský příspěvek se dá také definovat jako dávka státní, sociální a rodinná, kterou poskytuje stát ze státních prostředků pro potřeby rodin s dětmi.¹⁰² Měl by představovat určitou formu „sociální mzdy“, kterou si stát platí své občany za to, že pečují o novou generaci občanů konkrétní společnosti a těmto dětem se věnují řádně a celodenně, zpravidla nejen na úkor svého výdělků, ale i svého kariérního postupu.

Koncepce rodičovského příspěvku jako takového byla nicméně změněna: ze sociální mzdy, která měla kompenzovat ztrátu možnosti pracovat (zpravidla ženě), se stal příspěvek na péči o dítě, a to i když ke ztrátě možnosti výkonu výdělečné činnosti nedošlo, nebo k ní došlo pouze na omezenou dobu.¹⁰³

Řada odborníků považuje rodičovskou osobní péči o dítě v jeho nejtěžším věku za velmi důležitou pro jeho další psychický a fyzický vývoj. Stát si tuto roli rodiče uvědomuje taktéž a z tohoto důvodu poskytuje rodičovský příspěvek jako dávku netestovanou každému rodiči, který splní zákonem stanovené podmínky.

¹⁰¹ TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 290 s. Academia iuris. ISBN 978-807-4004-735, str. 192

¹⁰² HALÍŘOVÁ, Gabriela. *Nový rodičovský příspěvek a jeho problematické aspekty*. Právní rozhledy: časopis pro všechna právní odvětví. Praha: C. H. Beck, 2008, č. 11, s. 393. DOI: Právní rozhledy 11/2008.

¹⁰³ KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální právo*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, 176 s. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 978-807-1796-206, str. 74

Přehled historického vývoje rodičovského příspěvku na našem území

Poskytování tohoto příspěvku má v našem státě již poměrně dlouhou tradici, i když na počátku byl pojmenován jako mateřský příspěvek a poskytoval se v rámci dávek nemocenského pojištění. Byl zaveden v Československu zákonem z 18. 12. 1969 č. 154/1969, o mateřském příspěvku. S účinností od 1. 7. 1970 existoval tedy nový institut, který zajišťoval finanční prostředky ženám, které před mateřstvím pracovaly a které z důvodu péče o své děti nemohly pobírat příjem z pracovní činnosti, jelikož se rozhodly využít další mateřské dovolené.

Zákon zavedl v §2 následující podmínky, které když byly splněny, tak vznikl matkám nárok na vyplacení mateřského příspěvku:

1. Muselo se jednat o pracovníci, která pečovala o dítě do jednoho roku věku a nemohla z tohoto důvodu vykonávat žádné zaměstnání.
2. Musela být v posledních dvou letech před porodem zaměstnána, a to nejméně po dobu 270 dnů.
3. Bylo nezbytné, aby celodenně a řádně pečovala minimálně o jedno dítě do jednoho roku věku a ještě o jedno další dítě ve věku do skončení povinné školní docházky nebo o invalidní dítě do věku 26 let. Speciální úprava pamatovala na matky osamělé, tedy žijící z různých důvodů pouze s dítětem, kdy postačovalo, aby se matka starala pouze o jedno dítě do věku jednoho roku.
4. Poslední podmínkou bylo, že matka neměla nárok na mzdu, a ani nepobírala peněžité dávky nemocenského pojištění.

V případě, že žena splnila všechny stanovené podmínky, vznikl jí nárok po dobu do jednoho roku dítěte pobírat tento příspěvek, jehož výše se lišila podle počtů dětí do jednoho roku věku, o které žena pečovala. Základní částka byla 500 Kčs měsíčně. V případě, že nárok na dávku nevznikl po celý kalendářní měsíc, byl příspěvek stanoven podle dní, kdy jednotlivé denní sazby opět upravoval zákon.

V roce 1971 byl přijat zákon č. 107/1971 Sb., o mateřském příspěvku, který rušil ten z roku 1969. Nový zákon s sebou přinesl změny v podobě prodloužení doby, po kterou byl pečující ženě poskytován příspěvek, a to do dvou let věku dítěte. Do doby zaměstnání se počítala i doba denního studia.

Patrně největší změna byla obsažena v ustanovení § 3, kde bylo v prvním odstavci stanoveno, že mateřský příspěvek náleží, jen jestliže žena řádně pečuje o tělesné a duševní zdraví a výchovu všech dětí a v době těhotenství se podrobovala pravidelné péči o těhotné ženy ve zdravotnických zařízeních.¹⁰⁴ Ustanovení § 2 pak upravovalo situace nepřiznání nebo odebrání příspěvku z důvodu, kdy žena vedla život v rozporu se zásadami života občana socialistické společnosti nebo svým životem ohrožovala výchovu dítěte.

Zásadní změnu úpravy tohoto institutu přinesla novela zákona o mateřském příspěvku č. 110/1984 Sb., která stanovila, že žena do jednoho roku věku dítěte má na mateřský příspěvek nárok vždy a do dvou let věku dítěte pak po splnění podmínky, že se například stará ještě o dítě do 26 let věku, které se soustavně připravuje na budoucí povolání.

Velkou novinkou bylo, že zákon přiznával příspěvek i muži, pokud naplnil podmínky v novém ustanovení § 13a.

Další prodloužení doby poskytování příspěvku zavedla novela č. 50/1987 Sb., tentokrát se jednalo o prodloužení až na tři roky od narození dítěte. Aby žena mohla pobírat mateřský příspěvek v maximální délce, musela například pečovat o další dvě děti nebo musela být manželkou muže, který se soustavně připravuje na budoucí povolání a zároveň nebyl výdělečně činným. Tímto předpisem byla zvýšena i sazba příspěvku, kdy nejnižší příspěvek činil 600 Kč.

V roce 1990 došlo zákonem č. 382/1990 Sb. ke zrušení zákona o mateřském příspěvku a k zavedení rodičovského příspěvku. Došlo tedy ke změně názvu příspěvku a i ke změně použité terminologie, nově se začal používat pojem rodič, tím pádem došlo v podstatě ke zrovnoprávnění mužů a žen, když příspěvek nebyl poskytován primárně jen ženám. Rodičovský příspěvek byl automaticky při splnění podmínek poskytován do tří let věku dítěte, pokud se jednalo o dítě dlouhodobě těžce zdravotně postižené, tak až do sedmi let věku. Jeho stav ale musel být posouzen státním orgánem.

Další významnou změnu, kterou zákon o rodičovském příspěvku přinesl, byla možnost přivýdělku bez ztráty nároku na rodičovský příspěvek. Výdělečná činnost byla

¹⁰⁴ § 3 zákona 107/1971 Sb., o mateřském příspěvku

omezena buď časově, a to dvěma hodinami denně, či maximální výší příjmu, která byla stanovena na 800 Kčs měsíčně. Pro osamělého rodiče tato omezení neplatila, musel ale zajistit osobu, která o dítě pečovala.

Došlo ke změně ve výši poskytované dávky. Ta byla stanovena jednotně na 900 Kčs měsíčně a nebylo tedy podstatné, o kolik dětí rodič pečuje.

V letech 1992-1995 docházelo pouze k dílčím novelám¹⁰⁵ zákona č. 382/1990 Sb., kde rostly jednak částky, které si rodič mohl vydělat vedle pobírání příspěvku, jednak i samotná výše poskytovaného příspěvku. Těsně před zrušením zákona v roce 1995 si mohl rodič vydělat až 1800 Kč a výše rodičovského příspěvku činila 1740 Kč.

Současná právní úprava upravující rodičovský příspěvek

Zásadní změnou ve vyplácení rodičovského příspěvku bylo přijetí nového zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, jež se stal účinným dne 1.10.1995. Tento zákon znamenal, jak již bylo výše zmíněno, sjednocení úpravy všech dávek státní sociální podpory v jednom předpise.

Co se týče doby poskytování rodičovského příspěvku, tak ta byla prodloužena proti předchozí právní úpravě o jeden rok a trvala tedy až do čtyř let věku dítěte, poskytování příspěvku za péči o zdravotně postižené dítě zůstalo nezměněno, tedy i nadále se příspěvek poskytoval do sedmi let věku dítěte.

Dále došlo ke změně v úpravě rozsahu výdělku vedle pobírání rodičovského příspěvku. Byla zachována dvouhodinová hranice pracovní činnosti v jednom dni, výše příjmu už ale nebyla stanovena pevnou částkou, ale tak, že příjem ze závislé činnosti po odpočtu daně z příjmu fyzických osob, pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti a pojistného na všeobecné zdravotní pojištění nepřesahuje částku na osobní potřeby u tohoto rodiče.¹⁰⁶

Zákon obsahoval i úpravu pro osoby samostatně výdělečně činné, těm vznikl nárok na dávku v těch měsících, kdy neměly povinnost platit zálohy na pojistné na důchodové zabezpečení.

¹⁰⁵ Těmito dílčími novelami byly: zákon č. 117/1992 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 382/1990 Sb., o rodičovském příspěvku, nařízení č. 154/1993 Sb., o zvýšení některých sociálních dávek, nařízení vlády č. 336/1993 Sb., kterým se zvyšují částky životního minima a některé sociální dávky, nařízení vlády č. 143/1994 Sb., o zvýšení rodičovského příspěvku a podpory při narození dítěte

¹⁰⁶ § 30 zákon č. 177/1995 Sb., o státní sociální podpoře

Pokud byl rodič výdělečně činný, musel zajistit, aby po dobu jeho pracovní činnosti o dítě pečovala jiná zletilá osoba. Zákon změnil i výši rodičovského příspěvku, ta již nebyla stanovena určitou částkou, ale vypočítávala se jako součin částky na osobní potřeby rodiče a koeficientu 1,10. Tímto výpočtem tedy byla stanovena měsíční výše příspěvku, který se poskytoval, pokud nárok na něj vznikl třeba po jediný den z kalendářního měsíce.

První novela, která se dotkla rodičovského příspěvku, byla novela č. 242/1997 Sb., která se týkala vyplácení příspěvku osobám samostatně výdělečně činným, kterým byl příspěvek nově vyplácen zálohově v měsících, kdy výdělek po odvodech nepřesáhl částku na osobní potřeby u tohoto rodiče. Po skončení kalendářního roku docházelo znovu k přepočítání a stanovení, zda má rodič na dávku nárok či nikoliv. V případě, že rodič přesáhl povolenou částku, musel příspěvek poskytnutý v měsících, kdy neměl na dávku nárok, vrátit jako přeplatek.

Dalším výrazným krokem vstříc rodiči, který při péči o dítě pracuje, bylo uzákonění, že podmínky pro nárok na výplatu rodičovského příspěvku jsou zachovány i v případě, kdy rodič zajistil péči o dítě například v jeslích, v mateřské školce či v obdobném zařízení pro děti předškolního věku. Tato možnost byla ovšem omezena, a to počtem dní, po které mohlo dítě být umístěno v takovém zařízení. Rodič mohl této možnosti využít až po tři kalendářní dny v kalendářním měsíci, přitom nebylo podstatné, kolik hodin dítě v zařízení stráví.

Zákon č. 271/2001 Sb., který byl další novelou zákona o státní sociální podpoře znamenal další rozšíření možnosti pro rodiče, který byl při pobírání rodičovského příspěvku výdělečně činný. Došlo ke zvýšení koeficientu, který se používal k výpočtu částky, kterou si rodič mohl vydělat během kalendářního měsíce. Z hodnoty 1,1 se zvýšil na hodnotu 1,5. Druhou změnou byla nově možnost, aby dítě navštěvovalo předškolní zařízení až 5 dní v měsíci.

Další novelou, která se výrazněji dotkla úpravy rodičovského příspěvku, byl zákon č. 204/2005 Sb., který s sebou přinesla rozšíření možnosti využívat předškolních zařízení, aniž by rodič ztratil nárok na rodičovský příspěvek. Tato novela s sebou přinesla rozpad úpravy na dvě konkrétní situace. Dítě do 3 let mohlo navštěvovat jesle nebo jiné zařízení po dobu maximálně pěti dní v měsíci, kdy nebylo rozhodné, kolik hodin dítě v zařízení daný den stráví. Dítě od 3 let věku mohlo pak nově navštěvovat

mateřskou školu každý den bez ohledu na celkový počet dnů v měsíci, jedinou podmínkou bylo, že pobyt dítěte v takovém zařízení nesměl překročit 4 hodiny denně.

S účinností od 1. 1. 2007 došlo ke změně ve výpočtu výše rodičovského příspěvku. § 32 v odstavci 1 zavedl toto pravidlo: Výše rodičovského příspěvku za kalendářní měsíc činí od 1. ledna do 31. prosince kalendářního roku částku odpovídající 40 % průměrné měsíční mzdy v nepodnikatelské sféře dosažené podle zveřejněných údajů Českého statistického úřadu za kalendářní rok, který o 2 roky předchází kalendářnímu roku, v němž se rodičovský příspěvek poskytuje.¹⁰⁷ Příspěvek byl tedy všem poskytován ve stejné výši bez ohledu na počet dětí či na to, že se jedná o rodiče, který o dítě pečuje sám.

Jedinou výjimkou, kdy rodič neměl nárok na výplatu příspěvku v plné výši, byla situace, kdy mu zároveň vznikl nárok na příspěvek na péči. Výše rodičovského příspěvku pak činila jednu polovinu v případě, že příspěvek na péči tvořil minimálně jednu polovinu rodičovského příspěvku. Pokud byl ale příspěvek na péči nižší než jedna polovina rodičovského příspěvku, pak se rodičovský příspěvek poskytoval ve výši rozdílu mezi rodičovským příspěvkem a příspěvkem na péči.

Zásadní změnu úpravy rodičovského příspěvku přinesl zákon č. 261/2007 Sb., o stabilizaci veřejných rozpočtů, který uzákonil tzv. vícerychlostní strukturu. Byla zavedena možnost volby různé délky trvání poskytování rodičovského příspěvku, se kterou pak byla spojena konkrétní částka, jež se poskytovala po celou zvolenou dobu.

Byly tak zavedeny pojmy rodičovský příspěvek ve zvýšené výměře (11 400 Kč měsíčně), v základní výměře (7 600 Kč měsíčně) a ve snížené výměře (3 800 Kč měsíčně). Rodič si mohl nově zvolit, jestli bude rodičovský příspěvek čerpat po 2 nebo 3 nebo 4 roky, od volby délky pak byla odvislá i poskytovaná částka. Rodič tak musel podat písemnou žádost k úřadu státní sociální podpory, který o ní rozhodoval. Jednou zvolenou formu čerpání již nemohl rodič změnit, změna nebyla možná ani v případě, že dítě převzal do péče druhý rodič.

Rodičovský příspěvek ve zvýšené výměře mohl rodič čerpat do dvou let věku dítěte v případě, že mu vznikl nárok na peněžitou pomoc v mateřství nebo nárok

¹⁰⁷ § 32 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře ve znění novely č. 112/2006 Sb., kterou se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o životním a existenčním minimu a zákona o pomoci v hmotné nouzi

alespoň na 380 Kč jako peněžitou pomoc za kalendářní den, a to z důvodu porodu či převzetí dítěte do péče, a zároveň podal ve stanovené lhůtě, jejíž konec byl stanoven na 22. týdnů života dítěte (31. týden, v případě narození dvou a více dětí), žádost o vyplácení příspěvku ve zvýšené výměře.

Příspěvek v základní výměře se přiznával vždy do 21 měsíců věku dítě, když rodiči nevznikl nárok na poskytování příspěvku ve zvýšené výměře. A pak od měsíce následujícího po dovršení 21 měsíců věku, když měl rodič nárok na rodičovský příspěvek a zároveň požádal ve stanovené lhůtě o vyplácení příspěvku v základní výměře. V takovém případě mu byl příspěvek poskytován do 3 let věku dítěte.

Rodičovský příspěvek ve snížené výměře pak rodič mohl čerpat od měsíce, který následoval po měsíci, kdy dítě dovršilo věk 21 měsíců, a to do 4 let věku dítěte, pokud nesplnil podmínky pro čerpání příspěvku ve zvýšené nebo základní výměře nebo ve stanovené lhůtě nepodal žádost o čerpání příspěvku v jiné výměře.

Doba vyplácení až do 7 let věku postiženého dítěte zůstala zachována.

Tímto zákonem byl dále upraven rozsah, ve kterém dítě starší 3 let mohlo navštěvovat předškolní zařízení, a to tak, že byla zachována čtyřhodinová docházka po celý měsíc, v případě, že tato hranice byla překonána, tak byl zaveden nový parametr, který stanovoval možnou návštěvu mateřské školy na maximálně 5 kalendářních dnů v měsíci.

Další zdokonalení tzv. vícerychlostní struktury vyplácení rodičovského příspěvku přinesla novela zákona č. 366/2011 Sb., která na jednu stranu znamená jisté uvolnění předchozí úpravy, kdy je rodiči nově dána možnost v průběhu pobírání příspěvku měnit dobu jeho pobírání, na druhou stranu došlo k omezení částky, která je jako rodičovský příspěvek poskytována, a to na 220 000,- Kč, a také ke zpřísnění podmínek, nutných k tomu, aby byla částka rodičovského příspěvku poskytována v maximální možné částce 220 000 Kč.

Novela totiž zakotvila v ustanovení § 54a možnost, že v případě, kdy jeden z rodičů ohrožuje výchovu a vzdělávání nezletilého zejména tím, že nepřihlásí dítě k povinné školní docházce nebo zanedbává péči o povinnou školní docházku žáka¹⁰⁸ a je mu za tento přestupek udělena sankce dle zákona č. 200/1990 Sb., tak dojde

¹⁰⁸ § 31 odst. 2 zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích

ke snížení celkové částky rodičovského příspěvku o 22 800 Kč. Tuto skutečnost je rodič povinen písemně oznámit orgánu státní sociální podpory nejpozději do 8 dnů od nabytí právní moci rozhodnutí o udělení sankce.

Aby měl rodič nárok na poskytnutí příspěvku, je nutné, aby osobně po celý den pečoval o nejmladší dítě v rodině, kdy maximální doba takové péče je ponechána na čtyřech letech věku dítěte.

Nově byl pro stanovení nároku a také pro stanovení samotné výše příspěvku zaveden tzv. denní vyměřovací základ.

Další změnou je to, že se přihlíží k výši výdělku obou z manželů a vybírá se vždy ten z výdělků, který je vyšší.

Dle této úpravy může rodič čerpat rodičovský příspěvek až do maximální částky ve výši 11 600,- Kč měsíčně v případě, že alespoň jednomu z rodičů dítěte je možné stanovit 70% 30násobku denního vyměřovacího základu, kdy takto vypočtená částka je vyšší než 7600,- Kč. Tato hodnota se zkoumá ke dni narození dítěte. Zvolená částka výplaty příspěvku nikdy nesmí přesáhnout právě těch 70% 30násobku denního vyměřovacího minima.

Druhou variantou čerpání příspěvku je případ, kdy je možné jednomu z rodičů stanovit 70% 30násobku denního vyměřovacího základu v částce, která nepřevyšuje 7600 Kč. V takovém případě si rodič může zvolit vyšší poskytované měsíční částky až do maximální výše 7 600 Kč. Na příspěvek ve stejné maximální částce má rodič nárok také v případě, že sice není možné stanovit v den porodu dítěte požadovaný denní vyměřovací základ, a to z důvodu uplynutí podpůrní doby pro nárok na poskytnutí peněžité pomoci v mateřství, které uplynula v průběhu pobírání rodičovského příspěvku, jelikož rodič pečoval o dříve narozené dítě. Nutnou podmínkou je, že nárok, jež je uplatněn z důvodu péče o nejmladší dítě, vzniká bezprostředně po nároku na příspěvek, který náležel na dítě starší.

Pokud není možné žádnému z rodičů stanovit požadovanou výši denního vyměřovacího základu, tak je do devíti měsíců věku dítěte poskytován příspěvek v částce 7 600 Kč, od desátého měsíce se částka sníží na 3 800 Kč za každý měsíc. Dávka v této hodnotě se pak poskytuje až do čtyř let věku nejmladšího dítěte v rodině.

Rodiče na základě této novely mohou nově měnit výši rodičovského příspěvku v průběhu jeho pobírání. Změnu výše příspěvku je možné učinit, pokud od poslední

změny uplynuly 3 celé po sobě jdoucí kalendářní měsíce. Volbu je možné změnit vždy pouze s účinností do budoucna, nikoli zpětně. Důležitou náležitostí je písemné podání žádosti o změny výše vyplácené dávky, jež se podává u krajské pobočky Úřadu práce, která poté o žádosti rozhoduje.

Novelou zákona č. 366/2011 Sb. došlo také ke změně definice podmínky celodenní osobní péče, kdy tato podmínka je považována za splněnou, jestliže dítě mladší dvou let navštěvuje jesle či mateřskou školu po dobu 46 hodin v kalendářním měsíci.¹⁰⁹ Pevně stanovený počet hodin nebo dní strávených v mateřských školách nebo podobných zařízeních pro děti starší dvou let touto novelou naprosto odpadl.

Zákon v přechodných ustanoveních řeší i problematiku přechodu z bývalého systému vyplácení na nový. Rodiče, kterým vznikl nárok na rodičovský příspěvek dle právní úpravy platné do 31. 12. 2011, mohou buď čerpat rodičovský příspěvek dle původní právní úpravy, nebo kdykoli po 1. 1. 2012 písemně požádat o změnu rodičovského příspěvku dle nové právní úpravy, přičemž částky rodičovského příspěvku vyplacené před 1. 1. 2012 se započítají do celkové částky 220 000 Kč.¹¹⁰

Aby bylo možné rodiči dávku přiznat, je nutné, aby podal žádost na stanoveném formuláři u krajské pobočky Úřadu práce, která o rodičovském příspěvku rozhoduje.

Přijetím zákonů, které novelizovaly zákon o státní sociální podpoře, nedošlo v úpravě rodičovského příspěvku k žádným zásadním změnám, tudíž je pro problematiku rodičovského příspěvku stále aktuální znění novely č. 366/2011 Sb.

Právní úprava tohoto institutu prošla od svého zavedení řadou změn, kdy současný stav shledávám jako funkční a plnící svůj účel.

Za nevhodné ovšem považuji, že v současné době tvoří drtivou většinu příjemců této dávky ženy.¹¹¹ Muži přerušují svou pracovní činnost z důvodu péče o dítě pouze ojediněle. Z tohoto důvodu jsou také velmi často nepřímo upřednostňováni při obsazování pracovních míst zaměstnavateli a ženy jsou z důvodu možnosti nástupu na rodičovskou dovolenou zaměstnavateli nepřímo odmítány. Změnit tento stav by mohlo zavedení povinného rozdělení rodičovské dovolené mezi muže a ženy.

¹⁰⁹ Ministryně práce a sociálních věcí paní Michaela Marksová uvažuje o zrušení tohoto omezení. Tento svůj názor zveřejnila v rozhovoru pro Radiožurnál dne 21. 4. 2014.

¹¹⁰ <http://portal.gov.cz/portal/obcan/situace/183/187/4455.html>; Portál veřejné správy, Rodičovský příspěvek, 06. Jaké jsou podmínky a postup pro řešení životní situace

¹¹¹ Tabulka znázorňující počet příjemců rodičovského příspěvku podle pohlaví; viz Příloha č. 7

Část druhá: Zabezpečení žen v těhotenství a mateřství v právním řádu Evropské unie

Od 1. 4. 2004, kdy se Česká republika stala členem Evropské unie, není právní řád České republiky tvořen pouze právními předpisy vydanými českou legislativou a mezinárodními smlouvami, které prošly ratifikačním procesem podle čl. 10 Ústavy České republiky, ale promítly se do něho i právní předpisy vydané orgány Evropské unie, jako organizace na nadnárodní bázi, sloužící k integraci a spolupráci evropských zemí.

Jedná se jak o právní předpisy primárního práva, které je tvořeno smlouvami o založení Evropských společenství/Evropské unie¹¹², smlouvami, kterými došlo k jejich změně, protokoly připojenými k uvedeným smlouvám, dalšími smlouvami, kterými se mění konkrétní oddíly zakládajících smluv a smlouvami o přistoupení nových členských států k Evropské Unii, tak sekundárního práva, kam jsou řazeny nařízení, směrnice, rozhodnutí, doporučení a stanoviska, jež jsou vydávány orgány Evropské unie¹¹³ a provádějí principy stanovené v právu primárním.

Evropská unie je založena na konceptu sociálně tržního hospodářství. Mezi prioritní cíle uvedené ve Smlouvě o Evropské unii patří plná zaměstnanost, sociální pokrok, sociální začleňování, sociální ochrana, solidarita a sociální soudržnost. Ve Smlouvě se totiž uvádí, že vysoká úroveň zaměstnanosti, odpovídající sociální ochrana a boj proti sociálnímu vyloučení by se měly zohledňovat při tvorbě a provádění všech politik Evropské unie.¹¹⁴

5. Vývoj sociálního práva v rámci práva Evropské unie

5.1 Od Pařížské Smlouvy po Maastrichtskou smlouvu

Na počátku této integrace v 50. letech 20. století stály dvě hlavní myšlenky, a to ekonomická spolupráce a snaha o zachování míru po ničující druhé světové válce.

¹¹² Pařížská smlouva (Smlouva o založení Evropského společenství uhlí a oceli); Římské smlouvy (Smlouva o Euratomu a Smlouva o založení Evropského hospodářského společenství); Maastrichtská smlouva o Evropské unii

¹¹³ Hlavními orgány Evropské unie jsou: Evropská rada, Rada EU, Evropská komise, Evropský parlament, Soudní dvůr Evropské unie, Evropská centrální banka Účetní dvůr.

¹¹⁴Politiky Evropské unie: Zaměstnanost a sociální věci, Brožura vydaná Evropskou komisí; 2013, ISBN 97892-79-24016-4, str. 3.

Politické snahy o sjednocení Evropy nebyly naplněny, z toho důvodu Francie, Lucembursko, Nizozemí, Belgie, Německo a Itálie založily v roce 1952 na základě Pařížské smlouvy tzv. Montánní unii,¹¹⁵ a tím byl položen první stavební kámen evropské integrace. Toto sdružení států si kladlo za cíl ekonomický rozvoj, růst zaměstnanosti a životní úrovně, a to vše hlavně díky vytvoření společného trhu.

K dalšímu prohloubení spolupráce na evropské úrovni přispělo založení Evropského hospodářského společenství a Evropského společenství atomové energie¹¹⁶ v roce 1957.¹¹⁷

Tato tři evropská společenství nebyla ovšem orientována pouze na ekonomickou spolupráci, ale členské státy si uvědomovaly, že k dosažení primárního cíle, tedy ekonomické integrace, je nutné zajistit alespoň minimální jednotné standardy i v rámci sociální politiky jednotlivých členských států. Sociální politika byla tak od počátku brána v potaz jako jeden z důležitých nástrojů pro realizaci sjednocení a upevňování vnitřní stabilizace v rámci Společenství.¹¹⁸

Například Smlouva o založení Evropského hospodářského společenství ve své preambuli položila za základní cíl svého úsilí neustálé zlepšování životních a pracovních podmínek svých národů¹¹⁹, tento cíl pak podrobněji upravila v člancích 117-122 uvedených v části Sociální politika. Z hlediska úpravy týkající se postavení žen byl nejdůležitější článek 119, jelikož v sobě zakotvoval zásadu stejné odměny jak pro muže, tak pro ženy v případě, že vykonávají stejnou práci.

Pro úpravu sociálního práva¹²⁰ byl důležitý i článek 51, který se soustředil na volný pohyb pracovních sil a z toho důvodu požadoval zavedení systému, který by umožňoval sčítání rozhodných lhůt pro vznik a trvání nároků na požitky, jakož i pro výpočet jejich výše a který by umožňoval vyplácení těchto požitků.

¹¹⁵ Druhým a používanějším názvem je Evropské společenství uhlí a oceli, které byly 6 zakladatelskými státy založena na dobu určitou, a to na 50 let.

¹¹⁶ Pro souhrnné označení Evropského společenství uhlí a oceli, Evropského hospodářského společenství a Evropského společenství atomové energie se používá označení Evropská společenství

¹¹⁷ Označovány také jako Římské smlouvy

¹¹⁸ TOMEŠ, Igor a Kristina KOLDINSKÁ. *Sociální právo Evropské unie*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2003, 267 s. Právnícké učebnice. ISBN 80-717-9831-2, str. 37

¹¹⁹ Smlouva o založení Evropského hospodářského společenství; podepsána v Římě 25. března 1957; v platnost vstoupila 1. ledna 1958

¹²⁰ Sociální právo Evropské unie se soubor norem Evropské unie, které upravují specifickou oblast společenských vztahů a vyznačují se poměrně významným působením sociálních aspektů.; TOMEŠ, Igor a Kristina KOLDINSKÁ. *Sociální právo Evropské unie*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2003, 267 s. Právnícké učebnice. ISBN 80-717-9831-2, str. 76.

Vedle Komise¹²¹, která měla zajišťovat spolupráci členských států v rámci sociální politiky, byl v roce 1957 zřízen Evropský sociální fond, jehož úkolem je sloužit k rozšiřování pracovních příležitostí a k zvyšování mobility pracovníků. Jednalo se historicky o první evropskou instituci zřízenou k provádění evropské sociální politiky.¹²² Za další instituci, jež má hlavně svými stanovisky přispívat jako poradní orgán jednotlivým hlavním orgánům Evropských společenství, je považován Evropský hospodářský a sociální výbor založený též v roce 1957.

Postupem let docházelo ke stále intenzivnější spolupráci v rámci vytvoření bezbariérového prostoru pro pohyb osob, zboží, služeb a kapitálu, až byla v roce 1968 vytvořena celní unie.¹²³ Díky této skutečnosti byla přijata dvě důležitá nařízení, a to nařízení Rady č. 1612/68, o volném pohybu pracovníků v rámci Společenství a nařízení Rady č. 1408/71, o aplikaci soustav sociálního zabezpečení na zaměstnané osoby, samostatně výdělečné osoby a na členy jejich rodin, pohybujících se v rámci Společenství. Obě nařízení měla za cíl podpořit rovnost migrujících pracovníků s pracovníky „domácími“ a možnost rovného přístupu migrujících k výhodám systémů sociálního zabezpečení.

Nařízení č. 1408/71 bylo důležité dále z toho důvodu, jelikož upravilo princip, na základě kterého je až do dnešního dne prováděno sladění jednotlivých systémů sociálního zabezpečení v jednotlivých členských státech, a to princip koordinace.¹²⁴

V letech 1975 a 1976 došlo k vydání dvou směrnic, které rozpracovávaly pojem rovnosti mužů a žen v souvislosti se zaměstnáním. Z roku 1975 byla vydána první směrnice, která prováděla princip rovného odměňování mužů a žen, č. 75/111/EHS, o sbližování právních předpisů členských států týkající se provedení zásady stejné odměny pro muže a ženy. Druhou směrnicí z roku 1976 byla směrnice č. 76/206/EHS, o zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy, pokud jde o přístup k zaměstnání, odborné přípravě a postupu v zaměstnání a pracovní podmínky. Obě tyto směrnice tedy apelovaly na provedení zásady rovného postavení mužů a žen a vybízely

¹²¹ Evropská komise (Komise) je permanentní, kolektivní, nezávislou strážkyní zájmů evropské integrace, jde tedy o nadnárodní, ne mezivládní orgán EU. TICHÝ, Luboš. *Evropské právo*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2006. Právní učebnice (C. H. Beck). ISBN 80-717-9430-9, str. 162

¹²² TOMES, Igor a Kristina KOLDINSKÁ. *Sociální právo Evropské unie*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2003, 267 s. Právní učebnice. ISBN 80-717-9831-2, str. 39.

¹²³ Celní unie je sdružení států, které se dohodly na omezení vzájemných obchodních bariér a zároveň uplatňují společné celní sazby vůči třetím zemím (tzv. společný celní sazebník). Zdroj: Wikipedie http://cs.wikipedia.org/wiki/Ekonomick%C3%A1_integrace#Celn.C3.AD_unie

¹²⁴ Blíže o koordinaci v rámci sociálního zabezpečení bude pojednáno v další kapitole

členské státy k tomu, aby vytvořily vlastní fungující úpravu v této pro Evropská společenství důležité oblasti.

Další posun k užší integraci Evropských společenství znamenal Jednotný evropský akt, který byl přijat v roce 1986. Byl revizí zakládacích smluv Evropských společenství a měl napomoci k vytvoření vnitřního trhu. Rozšířil počet případů, kdy Rada mohla rozhodovat kvalifikovanou většinou, nikoli již jen jednomyslně. Jedním z těchto případů byla i oblast sociálního zabezpečení.

Významným dokumentem ve vývoji sociální politiky Evropských společenství se stala Charta Společenství o základních sociálních právech pracovníků¹²⁵ z roku 1989. Tento dokument byl do značné míry inspirován Sociální chartou Rady Evropy^{126, 127} a úmluvami uzavřenými v rámci Mezinárodní organizace práce.¹²⁸ Obsahuje zásady evropského pracovního práva a práva sociálního zabezpečení. Zaručuje mimo jiné právo mužů a žen na stejné zacházení a právo na ochranu dětí a dospívající mládeže.

Charta představuje v podstatě prohlášení, jež musí být dále dotvářeno další legislativou. Významným orgánem z tohoto pohledu je tedy Komise, která vypracovává a předkládá návrhy příslušných provádějících aktů sekundárního práva.

5.2 Od Maastrichtské smlouvy po Strategii Evropa 2020

Rok 1992 byl pro právo sociálního zabezpečení velmi důležitý, jelikož na evropské půdě docházelo ke stále častějším diskusím na toto téma a bylo tedy nutné prohloubit úpravu této problematiky na evropské úrovni.

¹²⁵ Označována též jako Komunitární charta základních sociálních práv pracovníků

¹²⁶ Sociální charta Rady Evropy nebo také Evropská sociální charta je mezinárodní smlouva o sociálních a hospodářských právech ratifikovaná členskými státy Rady Evropy. Spolu s Evropskou úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod je jedním ze základních systémů ochrany lidských práv v členských zemích Rady Evropy a měla velký význam pro rozvoj sociální politiky na evropské úrovni. Zdroj: Wikipedie http://cs.wikipedia.org/wiki/Evropsk%C3%A1_soci%C3%A1ln%C3%AD_charta

¹²⁷ Rada Evropy je mezinárodní celoevropská organizace, která zajišťuje spolupráci členských států zejména v oblasti podpory demokracie a ochrany lidských i sociálních práv a svobod. Datum založení Rady Evropy je 5. května 1949 podpisem zakládací listiny, tzv. Londýnské dohody. Sídlo má ve francouzském Štrasburku. Radu tvoří 47 členských států a několik zemí se speciálním statutem. Česká republika se k Radě Evropy připojila 30. června 1993; Zdroj: <http://www.radaevropy.cz/>

¹²⁸ Mezinárodní organizace práce (International Labour Organization, zk. ILO) je specializovanou organizací, jejímž hlavním cílem je prosazování sociální spravedlnosti a mezinárodně uznávaných lidských a pracovních práv. Byla založena roku 1919 a roku 1946 se stala první specializovanou agenturou OSN. ILO formuluje mezinárodní politické přístupy a programy na zlepšení pracovních a životních podmínek, vytváří mezinárodní pracovní standardy, organizuje rozsáhlý program technické spolupráce a provozuje školicí, vzdělávací a výzkumné programy. Zdroj: <http://www.osn.cz/system-osn/specializovane-agentury/?i=116>

Jednak bylo vydáno Doporučení Rady o konvergenci cílů a politik sociální ochrany, kterým Rada dala najevo, že každý členský stát by měl zaručovat všem osobám bez ohledu na státní příslušnost vedle ochrany zdraví i náhradní sociální příjmy těm pracovníkům, kteří nemohou pracovat z důvodu nemoci, úrazu, mateřství, invalidity či nezaměstnanosti.¹²⁹ V tomto doporučení byla posílena myšlenka vytváření jakéhosi nejnižšího standardu, který měl každý členský stát zavést do svého právního řádu. Tím mělo docházet k sblížení jednotlivých národních právních úprav, jelikož rozdílnost, která i nadále převládala v systémech sociálního zabezpečení jednotlivých členských států, byla natolik výrazná, že nebylo možné vytvořit na evropské úrovni jednotnou úpravu, kterou by pak každý členský stát přebral do svého právního řádu.

Ve stejném roce byla přijata i Smlouva o Evropské unii,¹³⁰ která znamenala další pokrok v integraci členských států. Mimo jiné se státy zavázaly k sociální soudržnosti. Tento pojem ale zůstal ve smlouvě blíže nevysvětlen a neměl tedy žádný závažnější dopad na vývoj sociální politiky jednotlivých států, jelikož Velká Británie brojila vůči jakýmkoli změnám v této oblasti a nebylo možné tedy promítnout změny přímo do primárního práva.¹³¹

Důležitějším dokumentem z pohledu práva sociálního zabezpečení byl Protokol o sociální politice, který byl připojen ke Smlouvě o Evropské unii a zahrnoval Dohodu o sociální politice. Jedenáct členských států, opět s výjimkou Velké Británie, se zavázalo k vzájemné spolupráci v oblasti sociální politiky, zejména ke zlepšování pracovního prostředí, k ochraně zdraví a bezpečnosti pracovníků, k informování pracovníků a konzultacím s nimi, k rovnosti příležitostí mezi muži a ženami na trhu práce a k rovnému zacházení na pracovištích, či zapojení osob vyloučených z trhu práce.

Tímto postupem došlo ke vzniku dvojí právní úpravy, na jedné straně obsažené přímo v textu smluv primárního práva, na druhé straně specifikované právě v Dohodě o sociální politice a Protokolu o sociální politice.

V dalších letech spolupráce v rámci sociální politiky pokračovala. V roce 1993 byla vydána Zelená kniha o evropské sociální politice, která měla za cíl analyzovat

¹²⁹ TOMEŠ, Igor a Kristina KOLDINSKÁ. *Sociální právo Evropské unie*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2003, 267 s. Právnícké učebnice. ISBN 80-717-9831-2, str. 52

¹³⁰ Označovaná též jako Maastrichtská smlouva

¹³¹ Velká Británie se nepřijala například v roce 1989 ani Komunitární chartu základních sociálních práv pracovníků

sociální společnost. Tato analýza pak byla podkladem pro vydání Bílé knihy o evropské sociální politice, jež konstatovala, že hospodářský a sociální pokrok by měly být v souladu a že při budování Evropské Unie je nutné klást důraz na konkurenceschopnost a solidaritu.

Amsterodamská smlouva přijatá v roce 1997 pak znamenala posun v rámci vývoje sociální politiky. Do textu primárního práva byla včleněna nová kapitola Sociální politika, všeobecné a odborné vzdělávání a mládež, která obsahovala hlavní sociální cíle. Evropská unie se plně přihlásila k Evropské sociální chartě a ke Komunitární chartě základních sociálních práv pracovníků. Přihlásila se tedy k podpoře zaměstnanosti, zlepšování životních a pracovních podmínek, k sociálnímu dialogu, rozvoji potenciálu pracovních sil, k sociální ochraně, rozvoji lidských zdrojů a k boji proti sociálnímu vyloučení. Byla opět posílena role koordinace mezi členskými státy v rámci sbližování vnitrostátních úprav a pozice Komise, která k tomuto cíli měla aktivně přispívat.

V roce 2000 byla Evropskou radou přijata tzv. Lisabonská strategie, která byla rozvržena na období 2000-2010. Byla formulována tak, že se Unie má stát "nejkonkurenceschopnější a nejdynamičtější znalostní ekonomikou, schopnou udržitelného hospodářského růstu s více a lepšími pracovními místy a s větší sociální soudržností."¹³²

Evropská unie měla splnit cíle vytyčené touto strategií, kdy mezi jeden z cílů patřila i modernizace evropského sociálního modelu, investovat do lidí a bojovat proti vylučování ze společnosti.

Ještě téhož roku došlo k rozpracování bodů strategie na dalším zasedání Evropské rady v Nice, kdy byl přijat Evropský sociální program.

Z důvodu plánovaného rozšíření Evropské unie o velký počet států, došlo k revizi zakládacích dokumentů, kdy revidované znění bylo podepsáno v roce 2001. Na stejném zasedání v Nice byly přijaty dva nové důležité dokumenty, a to Charta základních práv Evropské unie a Evropská sociální agenda.

Charta základních práv Evropské unie deklarovala nejen politická, ale i sociální práva. Stavěla na antropocentrickém principu, kdy na vrcholu hodnot stojí důstojnost

¹³² Lisabonská strategie; Zdroj: <http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/lisabonska-strategie-5134.html>

člověka. Z pohledu práva sociálního zabezpečení představují největší přínos články 33 a 34, které upravují vztah rodinného a pracovního života, ochranu proti propuštění z důvodů spojených s mateřstvím, právo na mateřskou a rodičovskou dovolenou. Díky nim také došlo k uznání práva na dávky sociálního zabezpečení a sociální pomoci pro případy jako je například mateřství.

Cílem Evropské sociální agendy na období do roku 2005 bylo uvést v Lisabonu přijaté politické závazky v konkrétní opatření.

Všechny tři výše zmíněné kroky však nevyvolaly tak výrazný pokrok, jak autoři předpokládali. Došlo sice k založení Výboru pro sociální ochranu, jehož úkolem je podporovat spolupráci mezi členskými státy a Komisí v oblasti politik sociální ochrany, ale všechny návrhy na rozšíření postupu spolurozhodování byly zamítnuty. Bylo zavedeno pouze několik málo změn, například tzv. přechodová klauzule v článku 153.

Dalším významným krokem na cestě za integrací Evropy byla Lisabonská smlouva, jež byla náhradnicí za Smlouvu o Ústavě pro Evropu, která ovšem kvůli nesouhlasu projevenému v referendech ve Francii a v Nizozemí nikdy nenabyla účinnosti.

Lisabonská smlouva od 1. 12. 2009 pozměnila jak Smlouvu o Evropské unii, tak Smlouvu o založení Evropského společenství a přinesla s sebou spoustu změn, které se dotkly v podstatě všech hlavních oblastí právní regulace, na kterou se Evropská unie specializovala. Kromě toho, že například Evropská unie nabyla právní subjektivitu, zavedla nové funkce stálého předsedy Evropské rady a vysokého představitele Unie pro zahraniční otázky a bezpečnostní politiku, posílila postavení jak Evropského parlamentu, tak národních parlamentů, tak se stala právně závaznou Listina základních práv Evropské unie, i když ne pro všechny státy Evropské unie, jelikož Velká Británie, Polsko a Česká republika si vymínily výjimky z ní.

Do článku 3 Smlouvy o Evropské unii bylo vtěleno, že Evropská unie je založena na konkurenceschopném sociálně tržním hospodářství, jehož cílem je směřovat k plné zaměstnanosti a společenskému pokroku a na vysokém stupni ochrany a zlepšování kvality životního prostředí. Dalšími cíli jsou boj proti sociálnímu vyloučení a diskriminaci, podpora sociální spravedlnosti a ochrany, rovnost žen a mužů, mezigenerační solidarita a ochrana práv dítěte, podpora hospodářské, sociální a územní

soudržnosti a solidarity mezi členskými státy. Jelikož tyto hodnoty byly zakotveny v jednom z úvodních článků smlouvy, je patrné, že se jedná o hodnoty základní a zároveň pro další vývoj Evropské unie zásadní.

V článcích 8 a 9 Smlouvy o fungování Evropské unie opět došlo k zopakování zásady rovnosti muže a ženy a zásady, kdy se Evropská unie má zaměřit na záležitosti spojené s podporou vysoké úrovně zaměstnanosti, zárukou přiměřené sociální ochrany, bojem proti sociálnímu vyloučení a vysokou úrovní všeobecného a odborného vzdělávání a ochrany lidského zdraví.¹³³

Všechny změny, které Lisabonská smlouva přinesla, znamenaly posílení postavení sociální politiky a jejich cílů v rámci primárního práva Evropské unie.

Dalším důležitým aktem je Obnovená sociální agenda, která úzce souvisí s Lisabonskou strategií a měla vymezit priority evropské sociální politiky na období 2008 až 2010. Dokument se zaměřil na 3 základní oblasti, a to otevření nových šancí na trhu práce, zlepšení možného přístupu ke vzdělání, sociální ochraně, sociálnímu zabezpečení a posílení solidarity v rámci celé společnosti.

Obnovená sociální agenda vymezila 7 základních oblastí, kde mělo dojít k posílené spolupráci: děti a mládež, investice do lidí, mobilita, delší a zdravější život, boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení, boj proti diskriminaci a podpora rovnosti žen a mužů, příležitosti, přístup a solidarita v celosvětovém měřítku.

Aktuálním dokumentem, který časově navazuje na Lisabonskou strategii, resp. Obnovenou sociální agendu, je Strategie Evropa 2020. Evropská unie tak stanovila pět cílů, které se týkají zaměstnanosti, inovací, vzdělávání, sociálního začleňování a změny klimatu a energetiky. Časový rámeček pro splnění těchto cílů byl stanoven na 10 let, tedy do roku 2020. Za krok v před ve vzájemné spolupráci a propojování právních systémů mezi Evropskou unií a členskými státy je možné chápat požadavek, že každý členský stát si v každé z těchto oblastí stanoví své vlastní cíle, které pak zastřeší konkrétní akty na úrovni Evropské unie i členských států.

Jak tedy vyplývá z výše popsaného vývoje, sociální politika, resp. sociální právo na úrovni evropské integrace je předmětem neustále užší spolupráce mezi orgány

¹³³ Článek 9 Smlouvy o fungování Evropské unie

Evropské unie a členskými státy. Od vedlejší role, kterou tato oblast práva hrála na samém počátku evropské integrace, se posunula do jedné z nejdůležitějších pozic a slouží hlavně k naplňování jedněch z hlavních cílů Evropské unie, za které je možné označit volný pohyb osob a zákaz diskriminace z důvodu pohlaví.

6. Koordinace práva sociálního zabezpečení ve vztahu

Evropské unie a členských států

Systémy sociálního zabezpečení jednotlivých států jsou na základě mnohaletého samostatného vývoje postaveny na různých principech a hodnotách typických pro každý jednotlivý stát a upraveny vnitrostátními předpisy. Bylo by proto neefektivní a do jisté míry i nebezpečné pro stabilitu systémů sociálních zabezpečení, aby v rámci členství v Evropské unii docházelo k jejich sbližování prostředkem harmonizace, tedy vydáváním předpisů, které by stanovovaly jednotnou úpravu pro všechny členy.

Na druhou stranu se systémy sociálního zabezpečení je úzce spjata otázka volného pohybu osob, konkrétněji volného pohybu migrujících pracovníků, což je jedna ze svobod a zároveň jeden z cílů, které se Evropská unie zavázala svým občanům poskytnout. K zabezpečení tohoto cíle bylo potřeba sladit sociální systémy všech států tak, aby nedocházelo k diskriminaci pracovníků v oblasti sociálního zabezpečení z důvodu národnosti či státní příslušnosti.¹³⁴

Bylo by totiž z pohledu Evropské unie nežádoucí, aby v důsledku volného pohybu osob vznikala pro tyto osoby znevýhodnění v podobě nemožnosti čerpání například mateřské dovolené, protože v žádném ze států, kde pracovaly, nesplnily jednotlivě všechny zákonem předepsané podmínky. Právě z tohoto důvodu bylo na evropské úrovni přistoupeno ke koordinaci systémů sociálních zabezpečení.

Základem pro koordinaci obsaženým v primárním právu jsou články 26, 45, 46, a 48 Smlouvy o fungování Evropské unie. Tyto články vymezují, co se rozumí pod pojmem vnitřní trh Evropské unie, volný pohyb pracovníků, dále vymezují rámec pro tvorbu sekundárních předpisů za spolupráce Evropského parlamentu a Rady.

Samotnou úpravu koordinace systémů sociálního zabezpečení nalezneme v právu sekundárním. Od 70. let 20. století byla založena na dvou základních předpisech sekundárního práva, a to na nařízení č. 1408/71/EHS o aplikaci systémů sociálního zabezpečení na osoby zaměstnané, samostatně výdělečně činné a jejich

¹³⁴ TOMEŠ, Igor a Kristina KOLDINSKÁ. *Sociální právo Evropské unie*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2003, 267 s. Právnícké učebnice. ISBN 80-717-9831-2, str. 43

rodinné příslušníky pohybující se v rámci Společenství a nařízení č. 574/72/EHS upravující postup při provádění nařízení č. 1408/71/EHS.

Již v úvodu nařízení č. 1408/71/EHS byla vyslovena myšlenka, že z důvodu značných rozdílů mezi vnitrostátními právními předpisy, pokud jde o jejich osobní působnost, je výhodnější stanovit zásadu, podle které se toto nařízení vztahuje na všechny státní příslušníky členských států podléhající systémům sociálního zabezpečení pro zaměstnané osoby.¹³⁵

Obě tato nařízení byla závazná nejen pro členské státy Evropské unie, ale také pro 3 státy z Evropského hospodářského prostoru, které nejsou členskými státy Evropské unie, a to Norsko, Lichtenštejnsko, Island, a dále také pro Švýcarsko.

Vzhledem k tomu, že Evropská unie se neustále rozvíjí, modernizuje a dochází z toho důvodu k nutnosti přizpůsobování právních předpisů aktuálním změnám a problémům, došlo od 1. 5. 2010 k aplikaci nové úpravy, která měla proces koordinace zjednodušit a zpřehlednit a mělo dojít také k zohlednění a zapracování judikatury Soudního dvora Evropské unie.

Předchozí nařízení tedy nahradila nařízení č. 883/04, o koordinaci systémů sociálního zabezpečení a nařízení č. 987/09, kterým se stanoví prováděcí pravidla k nařízení č. 883/04. Vydáním těchto dokumentů předcházela mnohaletá příprava v podobě vydání akčního plánu a řady různých diskusí, jelikož se jednalo o velmi důležité téma z pohledu suverenity jednotlivých členských států.

Přijetím nové právní úpravy došlo k rozšíření původních základních principů koordinace, kterými byly rovné zacházení, použití jednoho právního řádu, sčítání dob pojištění a export dávek, resp. zachování nabytých práv, o další dva nové principy, kterými jsou stejné posuzování skutečnosti (asimilaci faktů) a dobrá spolupráce institucí.

Podstatou rovného zacházení, jak je vymezuje článek 4. nařízení z roku 2004 je skutečnost, že osoby, na které se toto nařízení vztahuje, požívají stejné dávky a mají podle právních předpisů kteréhokoliv členského státu stejné povinnosti jako jeho státní příslušníci. Nařízení č. 883/04 jde v rovném zacházení ještě poněkud dále než předchozí nařízení č. 1408/71, a to tím, že události či skutečnosti, jež jsou relevantní pro právní

¹³⁵ Nařízení č. 1408/71/EHS o aplikaci systémů sociálního zabezpečení na osoby zaměstnané, samostatně výdělečně činné a jejich rodinné příslušníky pohybující se v rámci Společenství; Preambule

předpisy příslušného členského státu, je tento kompetentní stát povinen zohlednit tak, jako kdyby k nim došlo na jeho vlastním území.¹³⁶

Obecné pravidlo principu použití jednoho právního řádu vychází ze zásady, že se uplatňuje legislativa země, kde zaměstnaná nebo samostatně výdělečně činná osoba vykonává výdělečnou činnost, bez ohledu na místo jejího trvalého pobytu.

Zásada sčítání dob pojištění stanoví, že doby pojištění získané v rámci předchozích pojištění v jiných členských státech musí být vzaty v úvahu pro posouzení nároku v kompetentním státě.¹³⁷

Export dávek, resp. zachování nabytých práv znamená, že dávky je kompetentní instituce povinna exportovat, tedy poslat do jiného členského státu v případě, že se osoba, která má na tyto dávky nárok, přestěhuje do jiného členského státu – například za práci, nebo na důchod.¹³⁸

Novou zásadou, kterou zavedlo právě nařízení č. 883/04, je zásada stejného posuzování skutečností. Tato zásada spočívá na tom, že skutečnosti, příjmy a jiné okolnosti, které mají význam pro posouzení nároků migrujících pracovníků, nicméně nastaly v jiných státech, je třeba brát v úvahu stejně, jako by nastaly v daném členském státě.¹³⁹ Tato zásada vychází ze zákazu diskriminace a zásady rovnosti nakládání. Podle názoru Evropské unie není možné, aby jednotlivé členské státy stanovovaly pravidla, která by byla pro migrující osoby obtížněji splnitelná než pro osoby, které se do migrace aktivně nezapojují.

Pro to, aby tyto výše zmíněné zásady mohly být uplatněny v praxi, je nutné stanovit osobní a věcný rozsah, tedy případy, na které se tyto zásady, resp. nařízení upravující koordinaci použijí.

Nařízení č. 1408/71 se původně vztahovalo pouze na zaměstnané osoby, které v důsledku zaměstnání podléhaly právnímu řádu alespoň jednoho z členských států a byly státními příslušníky opět alespoň jednoho z členských států nebo byly osobami bez státní příslušnosti či uprchlíky a bydlely na území některého členského státu. Nařízení se dále vztahovalo na rodinné příslušníky takových osob, případně na jejich pozůstalé.

¹³⁶ KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální zabezpečení osob migrujících mezi státy EU*. 2. vyd. V Praze: C. H. Beck, 2012, 229 s. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 978-80-7400-439-1., str. 52

¹³⁷ Tamtéž, str. 57.

¹³⁸ Tamtéž, str. 57.

¹³⁹ Tamtéž, str. 58. - 59.

Takto nastavená osobní působnost se ukázala postupem času jako nedostatečná. Proto byla postupně rozšiřována o osoby samostatně výdělečně činné, o státní úředníky, o studenty, o občany třetích států legálně bydlících na území některého členského státu Evropské unie. K těmto rozšířením došlo v rámci původního nařízení a ve své nejširší podobě představovalo celkem složitě vypadající výčet.

Tuto složitost odstranilo nařízení č. 883/04. Toto nařízení se vztahuje na státní příslušníky členského státu, osoby bez státní příslušnosti a uprchlíky bydlící v některém členském státě, kteří podléhají nebo podléhali právním předpisům jednoho nebo více členských států, jakož i na jejich rodinné příslušníky a pozůstalé.¹⁴⁰ Osobní působnost byla posléze doplněna ještě nařízením č. 1231/10, kterým se rozšiřuje působnost nařízení č. 883/04 a nařízení č. 987/09 na státní příslušníky třetích zemí, na které se tato nařízení dosud nevztahovala pouze z důvodu jejich státní příslušnosti.

Co se týče věcné působnosti nařízení, tak ta se od svého počátku v 70. letech téměř nezměnila. Nařízení se dotýkají dávek v nemoci, v mateřství a rovnocenně dávek otcovských, v invaliditě, v nezaměstnanosti, ve stáří, pozůstalostních dávek, při pracovních úrazech a nemocech z povolání, pohřebního, předdůchodových a dávek rodinných.

Nařízení tedy nevyjmenovávají přesné názvy jednotlivých dávek, na které by se vztahovalo, ale dávky jsou rozděleny podle sociálních událostí, v důsledku kterých se poskytují. Je tomu tak zřejmě proto, že jednotlivé členské státy definují každý svou vlastní soustavu sociálního zabezpečení a v každém členském státě je sociální ochrana obyvatelstva jinak koncipována. To, co ale členské státy spojuje, jsou právě sociální události, jakožto právní skutečnosti, jež dávají vzniknout, měnit se i zanikat právním vztahům v těch kterých systémech sociální ochrany.¹⁴¹

Rozsah věcné působnosti není tvořen jen výčtem povolených dávek, ale je ještě dotvořen výčtem dávek, na které se nevztahují. Mezi ně patří dávky na sociální a léčebnou pomoc a soustavy dávek týkajících se obětí a důsledků války.

Z vývoje koordinace se dá tedy usuzovat, že se Evropská unie neustále snaží svým občanům zprostředkovat snazší přístup k práci v rámci Evropské unie a zajistit

¹⁴⁰ Nařízení č. 883/04, o koordinaci systémů sociálního zabezpečení, článek 2

¹⁴¹ KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální zabezpečení osob migrujících mezi státy EU*. 2. vyd. V Praze: C. H. Beck, 2012, 229 s. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 978-80-7400-439-1., str. 46.

jim tak svobodu volného pohybu ve všech členských státech, a tudíž musí neustále vyvíjet aktivitu, která povede ke sblížení právních předpisů jednotlivých států a odstraňování překážek, které jsou s tím spojeny. Cesta, kterou Evropská unie zvolila, se jeví jako správná, což představují miliony občanů Evropské unie, kteří pracují mimo stát svého bydliště.

Domnívám se, že koordinace v oblasti práva sociálního zabezpečení by měla stanovit takové minimální standardy závazné ve všech členských zemích, aby bylo možné postupně opustit systém koordinace a přejít k systému harmonizace i v této oblasti práva.

Například úpravu mateřské či otcovské dovolené považuji za tak zásadní instituty, které by si zasloužily jednotný základ shodný v členských státech, jež by mělo být možné měnit přímo akty Evropské unie bez ohledu na vůli zákonodárců jednotlivých členských států. Právě mateřská a otcovská dovolená jsou úzce spojeny s výkonem zaměstnání a tedy s volným pohybem osob, a proto by zasloužily jednotnou úpravu pro celou Evropskou unii.

7. Právní úprava jednotlivých institutů sloužících k zabezpečení ženy v těhotenství a mateřství v rámci Evropské unie

7.1 Mateřská a otcovská dovolená a dávky s ní spojené

I přes to, že Evropská unie bojuje proti diskriminaci na základě pohlaví, je si vědoma toho, že žena, která je těhotná či brzy po porodu, potřebuje speciální právní ochranu¹⁴². Proto i v právu Evropské unie najdeme úpravu týkající se pracovních podmínek těhotných žen a úpravu mateřské a rodičovské dovolené a dávek vyplácených po dobu jejich trvání. I když je pravdou, že výsada žen na mateřskou dovolenou je oslabena a stále častěji se ozývají hlasy požadující zavedení i otcovské dovolené.

Pro charakter mateřské dovolené je stěžejní úprava obsažená ve směrnici Rady č. 92/85/EHS z roku 1992 o zavádění opatření pro zlepšení bezpečnosti a ochrany zdraví při práci těhotných zaměstnankyň a zaměstnankyň krátce po porodu nebo kojících zaměstnankyň.

Tato směrnice byla vydána jako desátá směrnice v návaznosti na rámcovou směrnici č. 89/391/EHS, o zavádění opatření pro zlepšení bezpečnosti a ochrany zdraví při práci.

Směrnice ve svém článku 2 podává definice pojmů těhotná zaměstnankyně, zaměstnankyně krátce po porodu a kojící zaměstnankyně.

Cílem této směrnice je ochrana žen vyjmenovaných právě v článku 2 před riziky spojenými s určitými typy prací. Směrnice například apeluje na státy, aby zakázaly ve svých vnitrostátních úpravách noční práci těhotných žen, kdy je nutné ženu převést z důvodu těhotenství na jinou práci.

Dále směrnice ve svých přílohách vyjmenovává vlastnosti prací, které jsou těhotným ženám zakázány z důvodu hrozících rizik.

¹⁴² Tato myšlenka byla několikrát potvrzena i rozhodnutími Soudního dvora Evropské unie; například: Rozhodnutí ESD z 12. července 1984 C-184/83 *Ulrich Hofman v. Barmer Ersatzksse*, Rozhodnutí ESD z 24. dubna 1998 C-218/98 *Abdoulaye v. Régie Nationale des Usines Renault SA*

Co se týče mateřské dovolené, tak směrnice zaručuje minimálně 14 týdnů.¹⁴³ V souvislosti s těhotenstvím je také nutné, aby členské státy zajistily ženám možnost v rámci pracovního volna bez ztráty odměny podrobení se prenatálnímu vyšetření za předpokladu, že se vyšetření musí konat v pracovní době.

Dále se státy musí postarat o ženy v tomto období i finančně. Musí jim buď zůstat zajištěna odměna za práci, nebo jim musí vzniknout nárok na odpovídající dávky. Takové dávky jsou považovány za odpovídající, pokud zajišťují příjem nejméně rovnocenný příjmu, který by zaměstnankyni náležel, pokud by přerušila svoji pracovní činnost z důvodu nemoci.

V roce 2008 byl Komisí vypracován návrh směrnice, která měla změnit směrnici č. 92/85/EHS. V důvodové zprávě k tomuto návrhu byl na prvním místě uveden cíl zlepšit ochranu poskytovanou těhotným zaměstnankyním a zaměstnankyním krátce po porodu nebo kojícím zaměstnankyním. Návrh především prodlužuje minimální dobu mateřské dovolené ze 14 na 18 týdnů¹⁴⁴. Účelem je pomoci zaměstnankyním zotavit se z bezprostředních následků porodu a zároveň jim usnadnit návrat na trh práce po ukončení mateřské dovolené.¹⁴⁵ Další novinkou byla úprava výše dávek, kdy návrh požadoval, aby byl ženám zajištěn příjem, který by byl rovnocenný jejich poslednímu měsíčnímu platu, případně průměrnému měsíčnímu platu. Směrnice také ženám přiznávala právo požádat po návratu z mateřské dovolené o flexibilní pracovní podmínky, zaměstnavatel byl ale pouze povinen tento návrh zvážit, ne mu automaticky vyhovět. Uvažovalo se i o zavedení 2 týdnů otcovské dovolené.

Tento návrh ale nebyl při legislativním procesu schválen, jelikož většina členských států ho odmítla s tím, že v době ekonomické krize je nemožné mateřskou dovolenou prodlužovat a ještě zvyšovat dávky, které by měly být ženám po dobu jejího trvání poskytovány.¹⁴⁶

V roce 2010 vstoupila v platnost směrnice č. 2010/41/EU, o uplatňování zásady rovného zacházení pro muže a ženy samostatně výdělečně činné a o zrušení směrnice Rady č. 86/614/EHS ze dne 7. července 2010. Tato směrnice se zaměřila na okruh osob,

¹⁴³ Stejná doba trvání mateřské dovolené je obsažena i v úmluvě MOP č. 183 o ochraně mateřství z roku 2000

¹⁴⁴ Europoslanci při hlasování o návrhu prodloužily mateřskou dovolenou z 18 na 20 týdnů.

¹⁴⁵ Návrh Směrnice Evropského parlamentu a Rady, kterou se mění směrnice Rady 92/85/EHS o zavádění opatření pro zlepšení bezpečnosti a ochrany zdraví při práci těhotných zaměstnankyň a zaměstnankyň krátce po porodu nebo kojících zaměstnankyň; Důvodová zpráva

¹⁴⁶ Česká republika brojila hlavně proti výši dávek.

na který směrnice č. 92/85/EHS nepamatovala. Vztahuje se na osoby samostatně výdělečně činné, případně při splnění stanovených podmínek i na jejich manžele, manželky, případně partnery a partnerky.

V článku 8 je obsažena úprava pomoci v mateřství pro ženy samostatně výdělečně činné. Členské státy jsou povinny přijmout taková zajišťující opatření, aby samostatně výdělečně činným ženám, případně manželkám a životním partnerkám osob samostatně výdělečně činných, mohl vzniknout nárok na peněžité dávky v mateřství v takové výši, aby tyto ženy mohly přerušit pracovní činnost na dobu minimálně 14 týdnů. Aby bylo možné dávky považovat za dostatečné, stanovuje směrnice tři kritéria, podle kterých se přiměřenost posuzuje.¹⁴⁷

Ekvivalentem k mateřské dovolené je či by měla být otcovská dovolená, která zatím ovšem na centrální evropské úrovni není upravena. Sice se od roku 2000 objevují v Komisi a v Parlamentu návrhy na její zavedení, ale do dnešního dne jsou tyto snahy bezvýsledné.

Pro zavedení otcovské dovolené hovoří to, že by došlo opět ke sblížení postavení mužů a žen, co se týká péče o dítě a také co se týče nevýhodnosti jejich zaměstnávání pro zaměstnavatele. Muži by totiž ztratili na svém výsadním postavení na trhu práce. Zaměstnavatel by dále neměl jistotu, že muži jako jeho zaměstnanci nevyužijí možnosti čerpání otcovské dovolené a tudíž stejně jako ženy nepřeruší výkon pracovní činnosti a nebudou se věnovat namísto toho péči o své narozené dítě. Z toho důvodu by je zaměstnavatel neupřednostňoval při obsazování pracovních míst, jak je tomu v dnešní době.

Na druhou stranu pro ženy by zavedení tohoto institutu znamenalo další krok k zrovnoprávnění s muži, kdy ženy by se mohly rozhodnout pokračovat v pracovní činnosti již po uplynutí několika týdnů po porodu, za současného zajištění péče o své děti prostřednictvím druhého z rodičů.

¹⁴⁷ Článek 8 odst. 3 směrnice č. 2010/41/EU: Dávky uvedené v odstavci 1 se považují za dostatečné, pokud zaručují příjem odpovídající alespoň a) dávám, které by dotyčná osoba dostávala v případě přerušení činnosti z důvodů spojených se zdravotním stavem, nebo b) průměrnému ušlému příjmu nebo zisku odpovídajícímu srovnatelnému předchozímu období v mezích případného stropu stanoveného vnitrostátním právem nebo c) jakýmkoli jiným rodinným dávám stanoveným vnitrostátním právem v mezích případného stropu stanoveného vnitrostátním právem.

Nejblíže ke schválení tohoto institutu v rámci evropské legislativy bylo při schvalování návrhu na změny směrnice č. 92/85/EHS. Jak bylo již výše, uvedeno návrh počítal se zavedením dvoutýdenní otcovské dovolené. Ale jelikož návrh nebyl příslušnými orgány přijat, nedošlo k zavedení povinného institutu otcovské dovolené.

Přesto ve vnitrostátních právních řádech některých členských států se s úpravou tohoto institutu již setkáme.

Výše popsaná pravidla, která jsou obsažena ve směrnicích, jsou prováděna zákonodárstvím členských států. Směrnice tedy vytvářejí minimální standart pro tento institut a členské státy musí zvolit úpravu minimálně v tomto rozsahu. Členské státy tuto možnost využívají, proto se délka mateřské dovolené ve většině členských států odlišuje.

7.2 Rodičovská dovolená a dávky s ní spojené

Vzhledem k tomu, že péče o dítě je důležitá nejen v bezprostřední době po porodu, kterou zohledňuje mateřská, případně otcovská dovolená, ale i v dalších měsících, vyvinul se ve všech členských státech další institut, a to rodičovská dovolená, která časově navazuje právě na mateřskou či otcovskou dovolenou. Jelikož se jedná o důležitý institut z pohledu práva sociálního zabezpečení, věnuje mu svou pozornost i legislativa Evropské unie.

První předpis, který v rámci Evropské unie upravoval rodičovskou dovolenou, představovala směrnice Rady č. 96/34/ES, o rámcové dohodě o rodičovské dovolené uzavřené mezi Svazem evropských konfederací průmyslu a zaměstnavatelů, Evropským centrem podniků veřejného sektoru a Evropskou konfederací odborových svazů, která pocházela z roku 1996. Tato směrnice byla z hlediska své struktury odlišná od běžných směrnic, jelikož obsahovala pouze tři články a jejím účelem bylo provést rámcovou dohodu, která byla přílohou této směrnice. To znamená, že směrnice jako taková, žádná vlastní pravidla pro provádění rodičovské dovolené nepřinesla, ale měla za úkol svou právní silou vtáhnout do jednotlivých členských států¹⁴⁸ pravidla, která obsahovala samotná rámcová dohoda o rodičovské dovolené.

¹⁴⁸ V době vydání směrnice bez závaznosti pro Velkou Británii

Tato dohoda se vztahovala na všechny pracovníky, muže i ženy, kteří měli pracovní smlouvu nebo byli v pracovním poměru vymezeném právními předpisy, kolektivními smlouvami nebo zvyklostmi platnými v každém členském státě.¹⁴⁹

Směrnice zaručovala právo na rodičovskou dovolenou, jak mužům, tak ženám, a přiznávala možnost pečovat o narozené nebo osvojené dítě po dobu minimálně 3 měsíců do dosažení určitého věku dítěte. Tento věk byl pak ohraničen maximálně 8. rokem věku dítěte.

Velmi důležitým právem zaměstnanců, které jim rámcová dohoda přiznávala, bylo právo vrátit se po uplynutí rodičovské dovolené na své původní pracovní místo, nebo pokud to nebylo možná, alespoň na místo odpovídající. Toto právo znamenalo pro zaměstnance jistotu zaměstnání po skončení rodičovské dovolené.

V návaznost na přistoupení nových států v roce 2004 začaly v následujících letech diskuse a vyjednávání o dalším prohloubení a sladění rodinného života s pracovním v rámci celé Evropské unie, a tudíž se dostala na pořad jednání i rodičovská dovolená.

Po několikaletých vyjednáváních vstoupila v roce 2010 v platnost směrnice Rady č. 2010/18/EU, kterou se provádí revidovaná rámcová dohoda o rodičovské dovolené uzavřená mezi organizacemi BusinessEurope, Evropská asociace malých a středních podniků a řemeslníků (UEAPME), Evropské centrum podniků veřejného sektoru (CEEP) a Evropská konfederace odborových svazů (EKOS) a zrušuje se směrnice 96/34/ES. Tato rámcová dohoda byla stejně jako její předchůdkyně sjednána evropskými mezioborovými organizacemi sociálních partnerů a následně vtělena do směrnice Evropské unie.

Rámcová dohoda prodloužila minimální délku rodičovské dovolené na 4 měsíce a prohlásila právo na rodičovskou dovolenou za právo individuální a nepřenosné. Výslovně určila, že jeden měsíc je zásadně nepřenosný, to znamená, že ho není možné převést na druhého z rodičů. Díky těmto pravidlům došlo k naprostému zrovnoprávnění mužů i žen v možnosti čerpat rodičovskou dovolenou.

¹⁴⁹ Ustanovení 1 odst. 2 Rámcové dohody o rodičovské dovolené obsažené ve směrnici Rady 96/34/ES, o rámcové dohodě o rodičovské dovolené uzavřené mezi organizacemi Svaz evropských konfederací průmyslu a zaměstnavatelů (UNICE), Evropské centrum podniků veřejného sektoru (CEEP) a Evropská konfederace odborových svazů (EKOS)

Dále rámcová dohoda stanovila základní pravidla ke vzniku nároku na dávku, jež dále svěřila členským státům k dopracování. V podstatě byly v rámcové dohodě stanoveny jen určité mantinely, mezi kterými se jednotlivé členské státy mohou nadále pohybovat.

Členské státy tak mohou určit rozsah a formu čerpání rodičovské dovolené. To tedy znamená, zda bude například poskytována jako celek nebo bude mít určité části, zda bude poskytována na celou pracovní dobu nebo jen na její část. Další možností pro členské státy je navázat vznik nároku na určitou odpracovanou dobu, která ovšem nesmí být stanovena déle než jeden rok zaměstnání. Členským státům se také ponechalo k uvážení, zda vyhradí pro zaměstnavatele oprávnění z důležitých provozních důvodů odložit rodičovskou dovolenou svého zaměstnance. Z těchto okolností vyplývá, že Evropská unie členským státům nepředkládá žádnou pevnou šablonu pro institut rodičovské dovolené. V podstatě jen apeluje, aby rodičovská dovolená byla mužům i ženám poskytována v minimální délce, a ostatní upřesnění jsou v rukách jednotlivých vnitrostátních zákonodárců.

Rámcová dohoda také vyslovuje nutnost nastavit výši dávky poskytované během rodičovské dovolené tak, aby její výše neodrazovala od čerpání rodičovské dovolené.

Po skončení rodičovské dovolené mají zaměstnanci právo požádat zaměstnavatele o změnu pracovní doby nebo její jiné rozvržení. Zaměstnavatel ovšem nemá povinnost této žádosti vyhovět.

Tato směrnice nabyla platnosti dne 8. 3. 2010 a ponechala členským státům 2 roky na potřebné změny v jejich vnitrostátních předpisech. Vzhledem k tomu, že v oblasti pracovního práva hrají velkou roli i kolektivní smlouvy a sociální dialog, umožnila směrnice z vážných důvodů jednotlivým státům zažádat o prodloužení lhůty o jeden rok. Bylo ovšem nutné, aby o této potřebě informovaly Evropskou unii před vypršením dvouleté lhůty a aby podaly odůvodnění. Z této možnosti prodloužení je patrné, že Evropská unie si je vědoma různorodosti úprav rodičovské dovolené v jednotlivých státech a ponechala jim tedy dostatečně dlouhou dobu k jejich sladění s úpravou obsaženou v rámcové dohodě.

Dá se shrnout, že smyslem této dohody je zvýšit procento mužů, kteří nastoupí na rodičovskou dovolenou a zapojí se tak více do péče o své potomky. Tato úprava má

dále stimulovat ženy, aby se do pracovního procesu vrátily dříve a neztratily tolik ze svých nabytých zkušeností a dovedností.

7.3 Porodné

Institut porodného není do dnešního dne v rámci legislativy Evropské unie jednotně upraven. Evropská unie tedy nestanovuje členským státům povinnost zavést do svého vnitrostátního práva tento institut, ať už by se jednalo o dávku v hmotné podobě (například výbavička pro dítě) nebo v peněžní podobě.

Z toho důvodu je čistě na jednotlivých členských státech, zda se pro úpravu rozhodnou a jakou její podobu případně zvolí.

Za předpokladu, že členský stát úpravu porodného zavedl a využívá, má na porodné nárok i migrující pracovník. Toto právo se odvozuje od svobody pohybu jednotlivých občanů Evropské unie a základ tohoto práva najdeme upraven v nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 492/2011, o volném pohybu pracovníků uvnitř Unie, kde v článku 7 odst. 1 a 2 je výslovně upraveno, že s pracovníkem, který je státním příslušníkem členského státu, nemůže být z důvodu toho, že se nachází na území jiného členského státu a vykonává tam svou pracovní činnost, zacházeno jinak než s tuzemskými pracovníky státu, kde je pracovník výdělečně činný. V tomto státě mu také náleží stejné sociální a daňové výhody jako tuzemským pracovníkům. Pokud tedy mají tuzemští pracovníci za určitých podmínek nárok na porodné, pak stejné právo náleží i migrujícímu pracovníkovi.

Z výše uvedeného je patrné, že Evropská unie usiluje o sjednocování jednotlivých institutů v rámci práva sociálního zabezpečení tak, že stanovuje minimální standardy, které jsou pro všechny členské státy závazné a které zaručují při svobodě pohybu osob určitá základní práva, které budou občanům Evropské unie poskytována bez ohledu na to, ve kterém státě se právě nacházejí.

V současné době je ovšem tato snaha o sjednocení na počátku, jelikož řady institutů se do dnešního evropská úprava nedotkla nebo dle mého názoru není úprava dostatečná. Na úrovni Evropské unie měla být v budoucnu dořešena otázka zavedení otcovské dovolené, kdy by se Evropská unie mohla inspirovat právní úpravou tohoto

institutu například ve Finsku, kde má otec v rámci otcovské dovolené k dispozici 54 dnů, kdy 18 dní může čerpat současně s matkou dítě a zbylých 36, případně 54 dnů pokud je před tím nečerpal, může otec vyčerpat po návratu matky dítěte do zaměstnání.

Další otázkou, kterou by se Evropská unie měla zabývat, je zavedení povinného čerpání alespoň části rodičovské dovolené otcem dítěte, což by s sebou přineslo větší účast otce dítěte na péči o potomka a také vyloučení diskriminace žen v rámci trhu práce z důvodu právě z důvodu péče o dítě, která je v současné době zajišťována převážně ženami. I když z aktuálních průzkumů je patrné, že stále více mužů využívá možností přerušit svou výdělečnou činnost a pečovat o dítě, zdaleka se toto číslo neblíží 100% a nerovnost mezi počtem mužů a žen při čerpání rodičovské dovolené je tedy stále znatelná.

Za zvážení jistě stojí i jednotná úprava porodného, jelikož právě úprava porodného a jeho případná výše je napříč Evropskou unií značně odlišná. Například v Belgii či v Lucembursku přesahuje výše jednorázového porodného 1 000,- Euro, což je jistě nezanedbatelná částka, naproti tomu například v Rakousku či Švédsku není zavedeno vůbec. Tyto rozdíly v národních úpravách se neslučují s jednotou Evropské unie a se snahou zavést určité minimální standardy životní úrovně v jednotlivých členských státech. Vzhledem k tomu, že Evropská unie se snaží zajistit všem svým obyvatelům stejná práva, myslím si, že právě právo na výplatu porodného na každé narozené dítě by mělo Evropskou unií zavedeno a upraveno právě na nadnárodní úrovni. Každé rodině, do které se narodí dítě, vzniknou náklady s narozením dítěte spojené.

Domnívám se, že by Evropská unie mohla členským státům stanovit například povinnost přispívat na pořízení vybavičky pro dítě či stanovit způsob výpočtu výše porodného, který by byl stejný pro každý členský stát a zároveň by zohledňoval ekonomickou a životní úroveň daného státu. Výše nákladů spojených s narozením dítěte je totiž v jednotlivých členských státech odlišná, proto by bylo nutné zohlednit tuto skutečnost a výši porodného určit tak, aby fakticky po přepočítání rozdílné životní úrovně v jednotlivých státech, měla každá rodina nárok na to stejné zabezpečení v důsledku narození dítěte.

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo podat přehled o vývoji práva sociálního zabezpečení s ohledem na potřeby těhotných žen a matek jak v České republice, tak na nadnárodní úrovni v rámci legislativy Evropské unie.

Při zhodnocení celé úpravy je nutné konstatovat, že právní řád České republiky v současné době nabízí ženám řadu dávek a jiných zvýhodnění, které mohou využít v období svého těhotenství a mateřství a které jsou ve srovnání s ostatními členskými státy průměrné až nadprůměrné.

Ve srovnání s jinými zeměmi Evropské unie umožňuje náš právní řád ženám čerpat nadprůměrně dlouhou mateřskou dovolenou v délce 28 týdnů a poměrně dlouhou rodičovskou dovolenou, kterou je možné čerpat až do 4 let věku dítěte, a zajišťuje jim po tuto dobu i solidní příjem v podobě dávek peněžité pomoci v mateřství a rodičovského příspěvku. Na tento nadstandardní komfort poukázala i Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj, která České republice navrhuje ve svých posledních ekonomických doporučeních zkrátit mateřskou a rodičovskou dovolenou na pouhý rok a ušetřené peníze využít k vytvoření funkčního systému předškolní péče. Dle mého názoru je možné rodičovskou dovolenou v rozumné míře zkrátit, společně s tím by ovšem musela být zajištěna dostatečná kapacita v předškolních zařízeních, aby měly matky možnost do těchto zařízení své děti umístit a mohly se vrátit dříve do pracovního procesu.

V současné době je právě kapacita v předškolních zařízeních palčivým problémem nejen rodin s malými dětmi, ale i politiků. I z tohoto důvodu byl vypracován návrh zákona, který by měl zavést nový typ služby, která by zajišťovala hlídání a péči o děti v tzv. dětské skupině. Tato právní úprava si klade za cíl rozšířit možnosti péče o děti v předškolním věku, které by rodiče mohli využívat v případě, že se rozhodli vrátit do zaměstnání a z tohoto důvodu potřebují zajistit pro své děti hlídání.

Další otázkou, která by mohla být řešena zákonodárným sborem v souvislosti s aktivním zapojením matek do pracovního procesu dříve než po vyčerpání celé mateřské a rodičovské dovolené, je větší motivace otce k participaci na čerpání právě rodičovské dovolené či zavedení samostatné otcovské dovolené.

Jako nedostatek v právní úpravě shledávám to, že zákonodárci více nemotivují otce podělit se s matkou alespoň o část péče o malé děti. Je pravda, že zákon

o nemocenském pojištění dává otcům několik možností, kdy za splnění určitých podmínek mohou pobírat peněžitou pomoc v mateřství, a to například když matka dítěte zemře nebo když o tom otec uzavře s matkou písemnou dohodu – tu možnost má otec pouze od sedmého týdne po porodu. Otcovská dovolená ale jako samostatný institut v českém právním řádu upravena zatím není.

Proto doufám, že se situace v horizontu několika let znění. Jde totiž i o to, že tento institut by společně s větší účastí otců na čerpání rodičovské dovolené přinesl zrovnoprávnění žen na trhu práce, jelikož by výkon pracovní činnosti pro zaměstnavatele mohl stejně tak jako žena po porodu dítěte přerušit také muž a mohl by se věnovat péči o dítě.

Bez povšimnutí rozhodně nezůstane další vývoj porodného, které v současné době v důsledku finanční krize je poskytováno pouze za porod prvního dítě a pouze rodinám s nízkými příjmy. Nová vláda již představila návrh zákona, který počítá se zavedením porodného na druhé dítě a se zvýšením koeficientu rozhodného přiznání nároku na porodné. Tato opatření by měla do budoucna zlepšit finanční situaci řady rodin s malými dětmi. Tento krok by mohl vést alespoň k částečnému zvýšení porodnosti, která je v České republice v současné velmi nízká.

Zajímavý jistě je i popsáný vývoj přídatku na dítě, který na počátku své existence byl přiznáván rodičům z důvodu péče o nezaopatřené dítě, ale v dnešní době je adresátem dávky samo nezaopatřené dítě. Otázkou ovšem zůstává, zda jsou v současné době správně nastaveny podmínky vzniku nároku, tedy zda by přídatek na dítě neměl být přiznáván každému dítěti, jako je tomu například v Německu (Kindergeld) či Rakousku (Familienbeihilfe), jelikož žádné dítě minimálně do konce skončení povinné školní docházky nemá žádný vlastní příjem a všechny děti jsou si tedy v tomto ohledu rovny. Přikláním se ke změně právní úpravy a k zavedení vyplácení přídatku na dítě každému dítěti či každé rodině, ve které žije nezaopatřené dítě. Jednou z možností, jak by bylo možné poskytovat přídatek na dítě účelově, je možnost, poskytovat tuto dávku ke krytí nákladů například na stravu či na kroužky. V takovém případě by ale došlo opět ke zkomplikování administrativního postupu, který je již v současné době složitý, jelikož by bylo nutné vždy předem či zpětně prokazovat, že finanční prostředky byly použity na požadované účely. Tuto vzniklou administrativní

náročnost by ovšem vyrovnalo to, že by finanční prostředky plynuly skutečně na podporu dítěte a nedocházelo by k jejich zneužívání.

Vzhledem k tomu, že se Česká republika stala od roku 2004 členským státem Evropské unie, dochází od té doby k ovlivňování české právní úpravy právní úpravou Evropské unie. Díky koordinaci, a tedy vytváření minimálních standardů prostřednictvím sekundárního zákonodárství Evropské unie, byli adresáti nemocenského pojištění, a tedy peněžité pomoci v mateřství, rozšířeni o osoby samostatně výdělečně činné, samozřejmě za splnění zákonných podmínek.

Dále byly do zákoníku práce a potažmo vyhláška Ministerstva práce a sociálních věcí č. 288/2003 Sb., zpracovány požadavky směrnice Rady č. 92/85/EHS, o zavádění opatření pro zlepšení bezpečnosti a ochrany zdraví při práci těhotných pracovnic, pracovnic krátce po porodu nebo kojících pracovnic. Musím tedy konstatovat, že Evropská komise svojí činností napomáhá zlepšování životních podmínek jednotlivých občanů, snaží se reagovat na aktuální problémy a řešit je.

I když je pravdou, že kolos v podobě 28 členských států, není tak akceschopný, jak by si řada jeho zastánců představovala. Pro přijímání právních předpisů je totiž třeba dosáhnout buď jednotného, nebo většinového souhlasu. A právě v oblasti sociálního zabezpečení je to někdy obtížné. O tom nás například mohl přesvědčit případ neschválení revize směrnice o mateřské dovolené, kdy europoslanci chtěli prosadit návrh o prodloužení mateřské dovolené ze 14 na 20 týdnů a zavedení otcovské dovolené.

Do budoucna bude tedy nutné hledat ještě aktivněji kompromisy v rámci sjednocování právních řádů a napomáhat tak naplňování cílů Evropské unie v podobě volného pohybu osob a zákazu diskriminace.

Vzhledem k tomu, že potřeby času lidí se v průběhu historie neustále vyvíjejí, dá se očekávat, že i instituty sociálního zabezpečení se budou dále vyvíjet, a to jak v České republice, tak v Evropské unii.

Seznam použitých zdrojů

Seznam použité literatury

Knihy

- BĚLINA, Miroslav. *Zákoník práce: komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, 1616 s. Velké komentáře. ISBN 978-807-1792-512
- BRDEK, Miroslav a Hana JÍROVÁ. *Sociální politika v zemích EU a ČR*. Vyd. 1. Praha: Codex Bohemia, 1998. ISBN 80-859-6371-X
- HENDRYCH, Dušan. *Právníký slovník*. 3., podstatně rozš. vyd. V Praze: C. H. Beck, 2009, 1459 s. Beckovy odborné slovníky. ISBN 978-80-7400-059-1
- CHVÁTALOVÁ, Iva. *Právo sociálního zabezpečení v České republice a Evropské unii*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, 290 s. ISBN 978-80-7380-374-2
- KAHOUN, Vilém. *Sociální zabezpečení: vybrané kapitoly*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2009, 445 s. ISBN 978-807-3873-462
- KOLDINSKÁ, Kristina. *Gender a sociální právo: rovnost mezi muži a ženami v sociálněprávních souvislostech*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 2010, 240 s. ISBN 978-807-4003-431
- KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální právo*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, 176 s. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 978-807-1796-206
- KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální právo*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 191 s. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 978-807-4004-742
- KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální zabezpečení osob migrujících mezi státy EU*. 2. vyd. V Praze: C. H. Beck, 2012, 229 s. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 978-80-7400-439-1
- KOTOUS, Jan, et al. *Sociální politika v evropských zemích: Sborník učebních textů*. Praha: Univerzita Karlova, Vydavatelství Karolinium, 1995. s 14
- MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 2. upr. vyd. Praha: Linde, 1999, 572 s. ISBN 80-720-1167-7
- MATLÁK, Ján. *Právo sociálneho zabezpečenia*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, 383 p. ISBN 978-807-3802-127

- MUNKOVÁ, Gabriela. *Sociální politika v evropských zemích*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0780-8
- TICHÝ, Luboš. *Evropské právo*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2006. Právnické učebnice (C. H. Beck). ISBN 80-717-9430-9
- TOMEŠ, Igor a Kristina KOLDINSKÁ. *Sociální právo Evropské unie*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2003, 267 s. Právnické učebnice. ISBN 80-717-9831-2
- TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 290 s. Academia iuris. ISBN 978-807-4004-735
- 80 let sociálního pojištění [online]. 1. vyd. Praha: ČSSZ, 2004. 47 s., str. 27

Články a expertízy

- ČERNÝ, Milan. *Zhodnotenie systému prídavkov na deti a výchovného k dôchodkom a návrh na ich úpravu*: Expertíza E 904 802 44. Bratislava: Výzkumný ústav sociálneho rozvoja a práce, 1988
- HALÍŘOVÁ, Gabriela. *Nový rodičovský příspěvek a jeho problematické aspekty*. Právní rozhledy: časopis pro všechna právní odvětví. Praha: C. H. Beck, 2008, č. 11, s. 393. DOI: Právní rozhledy 11/2008.

Seznam použitých právních předpisů

Právní předpisy České republiky

- Zákon č. 394/1922 Sb. z. a n., o služebních, odpočivných a zaopatřovacích požitcích civilních i vojenských státních zaměstnanců a zaměstnanců v podnicích, ústavách a fondech státních a státem spravovaných
- Zákon č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří
- Zákon č. 103/1926 Sb., o úpravě platových a některých služebních poměrů státních zaměstnanců (platový zákon)
- Zákon č. 104/1926 Sb. z. a n., o úpravě platových a služebních poměrů učitelstva obecných a občanských škol
- Zákon č. 154/1945 Sb. z. a n., o rodinných přídavcích některých osob pojištěných pro případ nemoci
- Zákon č. 159/1945 Sb., o zvláštním přídavku státním a některým jiným veřejným zaměstnancům, jakož i poživatelům státních odpočivných (zaopatřovacích) platů
- Zákon č. 44/1947 Sb., o hornickém pensijním pojištění
- Zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění
- Zákon č. 242/1949 Sb., jímž se upravují některé sociální dávky
- Zákon č. 102/1951 Sb., o přebudování národního pojištění
- Zákon č. 103/1951 Sb., o jednotné preventivní a léčebné péči
- Zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců
- Zákon č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení
- Zákon č. 16/1959 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o nemocenském pojištění zaměstnanců
- Zákon č. 58/1964 Sb., o zvýšení péče o těhotné ženy a matky
- Zákon č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení
- Zákon č. 117/1966 Sb., o některých důsledcích zanedbávání péče o děti
- Zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění
- Zákon č. 154/1969 Sb., o mateřském příspěvku
- Zákon č. 107/1971 Sb., o mateřském příspěvku

- Zákon č. 99/1972 Sb., o zvýšení přídavků na děti a výchovného
- Zákon č. 121/1975 Sb., o sociálním zabezpečení
- Zákon č. 57/1984 Sb., o některých změnách v nemocenském zabezpečení pracujících
- Zákon č. 109/1984 Sb., o změnách v nemocenském zabezpečení
- Zákon č. 110/1984 Sb., o změnách zákona o mateřském příspěvku
- Zákon č. 50/1987 Sb., o změnách zákona o mateřském příspěvku
- Zákon č. 51/1987 Sb., o změnách v nemocenském zabezpečení
- Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích
- Zákon č. 210/1990 Sb., České národní rady o změnách v působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení a o změně zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu
- Zákon č. 382/1990 Sb., o rodičovském příspěvku
- Zákon č. 134/1991 Sb., o změnách v nemocenském zabezpečení
- Zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu
- Zákon č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti
- Zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení
- Zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti
- Zákon č. 2/1993 Sb., usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky
- Zákon č. 37/1993 Sb., o změnách v nemocenském a sociálním zabezpečení a některých pracovněprávních předpisů
- Zákon č. 266/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 308/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 32/1957 Sb., o nemocenské péči v ozbrojených silách, ve znění pozdějších

předpisů, a zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění

- Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře
- Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění
- Zákon č. 242/1997 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a o změně a doplnění některých dalších zákonů
- Zákon č. 289/1997 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění zákona č. 134/1997 Sb., zákon č.1/1991 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu, ve znění pozdějších předpisů, a zákon České národní rady č. 114/1988 Sb., o působnosti orgánů České socialistické republiky v sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 61/1999 Sb., kterým se mění zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 32/1957 Sb., o nemocenské péči v ozbrojených silách, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 271/2001 Sb., kterým se mění zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony
- Zákon č. 320/2002 Sb., o změně a zrušení některých zákonů v souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů
- Zákon č. 421/2003 Sb., kterým se mění zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 32/1957 Sb., o nemocenské péči v ozbrojených silách, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 453/2003 Sb., kterým se mění zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony
- Zákon č. 204/2005 Sb., kterým se mění zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře
- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

- Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu
- Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi
- Zákon č. 113/2006 Sb., kterým se mění zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 279/2003 Sb., o výkonu zajištění majetku a věcí v trestním řízení a o změně některých zákonů
- Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění
- Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce
- Zákon č. 266/2006 Sb., o úrazovém pojištění
- Zákon č. 261/2007 Sb., o stabilizaci veřejných rozpočtů
- Zákon č. 326/2009 Sb., o podpoře hospodářského růstu a sociální stability
- Zákon č. 362/2009 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s návrhem zákona o státním rozpočtu České republiky na rok 2010
- Zákon č. 166/2010 Sb., kterým se mění zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 362/2009 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s návrhem zákona o státním rozpočtu České republiky na rok 2010
- Zákon č. 347/2010 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s úspornými opatřeními v působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí
- Zákon č. 73/2011 Sb., o Úřadu práce České republiky a o změně souvisejících zákonů
- Zákon č. 366/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony

- Důvodová zpráva k zákonu č. 99/1948 Sb., o národním pojištění
- Důvodová zpráva k zákonu č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců
- Důvodová zpráva k zákonu č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění

- Důvodová zpráva k zákonu č. 266/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavicích na děti z nemocenského pojištění, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů
- Důvodová zpráva k návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů ze dne 18. 4. 2014
- Důvodová zpráva k zákonu č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění
- Důvodová zpráva k zákonu č. 261/2007 Sb., o stabilizaci veřejných rozpočtů

- Vládní nařízení č. 42/1953 Sb., o opatřeních v oboru mezd, důchodů a některých sociálních dávek v souvislosti se zrušením lístkového systému zásobování
- Nařízení vlády č. 98/1971 Sb., o zvýšení podpory při narození dítěte
- Nařízení vlády č. 77/1979 Sb., kterým se zvyšují přídavky na děti a výchovné
- Nařízení vlády č. 9/1982 Sb., o zvýšení některých sociálních dávek na děti
- Nařízení vlády č. 112/1984 Sb., o zvýšení některých sociálních dávek na děti
- Nařízení vlády č. 245/1994 Sb., kterým se zvyšují částky životního minima a dávky péčovské péče
- Nařízení vlády č. 281/1995 Sb., kterým se zvyšují částky životního minima
- Nařízení vlády č. 219/1996 Sb., kterým se zvyšují částky životního minima
- Nařízení vlády č. 123/1997 Sb., kterým se zvyšují částky životního minima
- Nařízení vlády č. 42/1998 Sb., kterým se zvyšují částky životního minima
- Nařízení vlády č. 247/1999 Sb., kterým se pro účely nemocenského pojištění (péče) upravují částky pro stanovení výpočtových základů
- Nařízení vlády č. 56/2000 Sb., kterým se zvyšují částky životního minima
- Nařízení vlády č. 333/2001 Sb., kterým se zvyšují částky životního minima
- Nařízení vlády č. 664/2004 Sb., kterým se zvyšují částky životního minima
- Nařízení vlády č. 505/2005 Sb., o zvýšení částek životního minima

- Tisková zpráva vlády České republiky ze dne 8. 3. 2014

- Vyhláška Ministerstva práce a sociálních věcí č. 288/2003 Sb., kterou se stanoví práce a pracoviště, které jsou zakázány těhotným ženám, kojícím ženám, matkám do konce devátého měsíce po porodu a mladistvým, a podmínky, za nichž mohou mladiství výjimečně tyto práce konat z důvodu přípravy na povolání
- Sdělení Ministerstva práce a sociálních věcí č. 293/2010 Sb., kterým se vyhlašuje pro účely nemocenského pojištění výše redukčních hranic pro úpravu denního vyměřovacího základu platných v roce 2011.
- Sdělení Ministerstva práce a sociálních věcí č. 310/2011 Sb., kterým se vyhlašuje pro účely nemocenského pojištění výše redukčních hranic pro úpravu denního vyměřovacího základu platných v roce 2012.

Právní předpisy a judikatura Evropské unie

- Smlouva o založení Evropského společenství uhlí a oceli
- Smlouva o založení Evropského hospodářského společenství
- Smlouva o založení Evropského společenství pro atomovou energii
- Jednotný evropský akt
- Komunitární charta základních sociálních práv pracovníků
- Smlouva o Evropské unii
- Smlouva o fungování Evropské unie
- Dohoda o sociální politice
- Zelená kniha evropské sociální politiky
- Bílá kniha evropské sociální politiky
- Amsterodamská smlouva pozměňující smlouvu o Evropské unii, smlouvy o založení Evropských společenství a související akty
- Lisabonská strategie
- Evropský sociální program
- Niceská smlouva pozměňující Smlouvu o Evropské unii, Smlouvy o založení Evropských společenství a některé související akty
- Charta základních práv Evropské unie

- Evropská sociální agenda
- Smlouva o Ústavě pro Evropu
- Lisabonská smlouva pozměňující Smlouvu o Evropské unii a Smlouvu o založení Evropského společenství
- Obnovená sociální agenda
- Strategie Evropa 2020

- Nařízení Rady č. 1612/68/EHS o volném pohybu pracovníků uvnitř Společenství
- Nařízení Rady č. 1408/71/EHS o uplatňování systémů sociálního zabezpečení na zaměstnané osoby a jejich rodiny pohybující se v rámci Společenství
- Nařízení Rady č. 574/72/EHS upravující postup při provádění nařízení č. 1408/71/EHS
- Nařízení č. 883/2004/ES o koordinaci systémů sociálního zabezpečení
- Nařízení č. 987/2009/ES, kterým se stanoví prováděcí pravidla k nařízení 883/2004/ES
- Nařízení č. 1231/10, kterým se rozšiřuje působnost nařízení č. 883/04 a nařízení č. 987/09 na státní příslušníky třetích zemí
- Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 492/2011, o volném pohybu pracovníků uvnitř Unie

- Směrnice Rady č. 75/111/EHS, týkající se uplatňování zásady stejné odměny za práci pro muže a ženy
- Směrnice Rady č. 76/206/EHS, o zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy, pokud jde o přístup k zaměstnání, odborné přípravě a postupu v zaměstnání a pracovní podmínky
- Rámcová směrnice č. 89/391/EHS, o zavádění opatření pro zlepšení bezpečnosti a ochrany zdraví při práci
- Směrnice Rady č. 92/85/EHS z roku 1992 o zavádění opatření pro zlepšení bezpečnosti a ochrany zdraví při práci těhotných zaměstnankyň a zaměstnankyň krátce po porodu nebo kojících zaměstnankyň
- Směrnice Rady č. 96/34/ES, o rámcové dohodě o rodičovské dovolené uzavřené mezi organizacemi UNICE, CEEP a EKOS

- Směrnici Rady č. 2010/18/EU ze dne 8. března 2010, kterou se provádí revidovaná rámcová dohoda o rodičovské dovolené uzavřená mezi organizacemi BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP a EKOS a zrušuje se směrnice 96/34/ES
- Směrnice Rady č. 2010/41/EU, o uplatňování zásady rovného zacházení pro muže a ženy samostatně výdělečně činné a o zrušení směrnice Rady č. 86/614/EHS

- Doporučení Rady o konvergenci cílů a politik sociální ochrany
- Doporučení Rady 92/241/ES o péči o děti

- Rozhodnutí ESD z 12. 7 1984 C-184/83 Ulrich Hofman v. Barmer Ersatzksse
- Rozhodnutí ESD z 24. 4 1998 C-218/98 Abdoulaye v. Régie Nationale des Usines Renault SA

- Evropská sociální charta
- Úmluva Mezinárodní organizace práce č. 102 o minimálních standardech sociálního zabezpečení z roku 1952

Seznam použitých internetových stránek

- Beck-online www.beck-online.cz
- BOZP info.cz www.bozpinfo.cz
- BusinessInfo.cz Oficiální portál pro podnikání a export www.businessinfo.cz
- Česká správa sociálního zabezpečení www.cssz.cz
- Český statistický úřad www.czso.cz
- Epravo.cz www.epravo.cz
- Euroactiv.cz www.euractiv.cz
- EUR-Lex Přístup k právu Evropské unie www.eur-lex.europa.eu
- Euroskop.cz Vše o Evropě www.euroskop.cz
- Evropská komise www.ec.europa.eu
- Evropský hospodářský a sociální výbor www.eesc.europa.eu
- Evropský parlament www.europarl.europa.eu
- Evropský sociální fond v ČR www.esfcr.cz
- Informační centrum OSN v Praze www.osn.cz
- Integrovaný portál Ministerstva práce a sociálních věcí www.portal.mpsv.cz
- Mezinárodní organizace práce www.ilo.org
- Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky www.mpsv.cz/cs
- Ministerstvo pro místní rozvoj, Strukturální fondy www.strukturalni-fondy.cz
- Ministerstvo vnitra České republiky www.mvcr.cz
- Ministerstvo zahraničních věcí České republiky www.mzv.cz
- Oficiální stránky Evropské unie www.europa.eu
- Portál veřejné správy www.portal.gov.cz/portal/obcan/
- Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky www.psp.cz
- Rada Evropy www.radaevropy.cz
- Sagit, nakladatelství ekonomické a právní literatury Ostrava www.sagit.cz
- Sociální reforma www.socialnireforma.mpsv.cz
- Vláda České republiky www.vlada.cz
- Wikipedie, Otevřená encyklopedie www.cs.wikipedia.org
- Zákony pro lidi www.zakonyprolidi.cz

Přílohy

Příloha č. 1: Přehled vývoje redukčních hranic v letech 1999-2014

Rok	I. Redukční hranice	II. Redukční hranice	III. Redukční hranice
1999	360 Kč	540 Kč	xxx
2000	400 Kč	590 Kč	xxx
2001	430 Kč	630 Kč	xxx
2002	480 Kč	690 Kč	xxx
2003	480 Kč	690 Kč	xxx
2004	480 Kč	690 Kč	xxx
2005	480 Kč	690 Kč	xxx
2006	510 Kč	730 Kč	xxx
2007	550 Kč	790 Kč	xxx
2008	550 Kč	790 Kč	xxx
2009	786 Kč	1178 Kč	2356 Kč
2010	791 Kč	1186 Kč	2371 Kč
2011	825 Kč	1237 Kč	2474 Kč
2012	838 Kč	1257 Kč	2514 Kč
2013	863 Kč	1295 Kč	2589 Kč
2014	865 Kč	1298 Kč	2595 Kč

Příloha č. 2: Výdaje na dávky na peněžitou pomoc v mateřství a na vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství

Rok 2013	Částky vyplacená na (v mil. Kč)	
	peněžitou pomoc v mateřství	vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství
Leden	618,4	0,6
Únor	609,6	0,5
Březen	546,7	0,5
Duben	595,8	0,8
Květen	579	0,5
Červen	602,2	0,5
Červenec	595,7	0,6
Srpen	627,2	0,5
Září	635,4	0,6
Říjen	615,6	0,5
Listopad	630,6	0,7
Prosinec	602,1	0,6
Celkem:	7258,4	7

Rok 2014		
Leden	611,9	0,6
Únor	599,3	0,6
Březen	537	0,7
Celkem:	1748,2	1,9

Zdroj: Statistika Ministerstva práce a sociálních věcí

Příloha č. 3: Přehled výdajů na dávky přídavek na dítě, rodičovský příspěvek a porodné v období 2000-2012

Výdaje na (v mil Kč):				Vyjádření výdajů na jednotlivé dávky v poměru k celkovému objemu vyplacených dávek v systému Státní sociální podpory (v %):			
Rok	Přídavek na dítě	Rodičovský příspěvek	Porodné	Přídavek na dítě	Rodičovský příspěvek	Porodné	Celkem vyplaceno (v mil Kč)
2000	12748	7691	581	40,02	24,14	1,82	31855
2001	12799	7701	616	40,07	24,11	1,93	31942
2002	13353	8022	791	39,62	23,80	2,35	33700
2003	12519	7964	807	38,91	24,75	2,51	32178
2004	11790	10425	832	36,09	31,91	2,55	32669
2005	11195	12627	895	33,97	38,32	2,72	32954
2006	11033	13526	1591	32,41	39,73	4,67	34041
2007	10236	28690	2097	21,09	59,12	4,32	48532
2008	6232	28294	1647	14,88	67,55	3,93	41883
2009	4736	28586	1579	11,53	69,58	3,84	41082
2010	3862	27722	1565	9,47	67,96	3,84	40791
2011	3498	25709	292	9,71	71,39	0,81	36014
2012	3334	24963	144	9,40	70,37	0,41	35475

Zdroj: Statistika Ministerstva práce a sociálních věcí

Poznámka: Tučně zvýrazněné hodnoty nejsou uvedeny ve statistice Ministerstva práce a sociálních věcí, ale jsou dopočítány diplomantkou

Příloha č. 4: Výše přídatků na děti v závislosti na hrubém měsíčním výdélku zaměstnance, §§ 35-36 zákona. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců ve znění zákona č. 16/1959 Sb.

§ 35: Přídatky na děti činí, pokud se dále nestanoví jinak, měsíčně:

při hrubém měsíčním výdélku zaměstnance, z je hož pojištění se přídatky na děti poskytují	na 1 dítě Kčs	na 2 děti Kčs	na 3 děti Kčs	na 4 děti Kčs	na 5 dětí Kčs
do 1400	70	170	430	690	950
nad 1400 do 2200	70	170	400	640	880
nad 2200 do 3000	70	170	370	590	830
nad 3000 do 3800	neposkytují se	100	330	530	750
nad 3800	neposkytují se	neposkytují se	310	490	710

Při více dětech se zvyšuje částka přídatků na děti, která náleží zaměstnanci na 5 dětí, na každé další dítě

o 260 Kčs měsíčně při hrubém měsíčním výdélku zaměstnance do 1400 Kčs,

o 240 Kčs měsíčně při hrubém měsíčním výdélku zaměstnance nad 1400 Kčs do 3000 Kčs a

o 220 Kčs měsíčně při hrubém měsíčním výdélku zaměstnance nad 3000 Kčs."

§ 36: Zaměstnanci, který je zároveň uživatelem zemědělské půdy ve výměře nad 0,5 ha (v pastvinářské nebo pícninářské oblasti nad 2 ha), jakož i zaměstnanci, který žije s takovým uživatelem půdy ve společné domácnosti jako člen rodiny, náleží přídatky na děti jen v těchto měsíčních částkách:

zaměstnance, z je hož pojištění se přídatky na děti poskytují	na 1 dítě Kčs	na 2 děti Kčs	na 3 děti Kčs	na 4 děti Kčs	na 5 dětí Kčs
do 3000	38	86	144	212	290
nad 3000 do 3800	neposkytují se	48	144	212	290
nad 3800	neposkytují se	neposkytují se	144	212	290

Přídatky na 6 dětí činí 378 Kčs měsíčně, na 7 dětí 476 Kčs měsíčně a zvyšují se na každé další dítě o 108 Kčs měsíčně."

Příloha č. 5: Vývoj výše přídatků na děti v období od 1.7.1968 do 30.10.1993

Účinnost od:	Právní předpis	1 dítě	2 děti	3 děti	4 děti	
1.7.1968	zákon č. 88/1968 Sb.	90 Kčs	330 Kčs	680 Kčs	1030 Kčs	na každé další dítě 240 Kčs
1.1.1972	zákon č. 99/1972 Sb.	90 Kčs	430 Kčs	880 Kčs	1280 Kčs	na každé další dítě 240 Kčs
1.8.1979	nařízení vlády č. 77/1979 Sb.	140 Kčs	530 Kčs	1030 Kčs	1480 Kčs	na každé další dítě 290Kčs
1.2.1982	nařízení vlády č. 9/1982 Sb.	180 Kčs	610 Kčs	1150 Kčs	1640 Kčs	na každé další dítě 330 Kčs
1.1.1985	nařízení vlády č. 112/1984 Sb.	200 Kčs	650 Kčs	1210 Kčs	1720 Kčs	na každé další dítě 350 Kčs

Příloha č. 6: Přehled vývoje výše podpory při narození dítěte/porodného v období od 1.1.1990 do 31. 5. 2014

Účinnost právní úpravy od	1 dítě	2 děti zároveň	3 děti a více zároveň
1. ledna 1990	2 000 Kčs	2 000 Kčs	2 000 Kčs
1. května 1991	3 000 Kčs	3 000 Kčs	3 000 Kčs
27. května 1993	4 000 Kč	4 000 Kč	4 000 Kč
1. října 1994	4 500 Kč	4 500 Kč	4 500 Kč
1. října 1995	4 920 Kč	6 150 Kč	11 070 Kč
1. ledna 1996	5 280 Kč	6 600 Kč	11 800 Kč
1. října 1996	5 640 Kč	7 050 Kč	12 690 Kč
1. července 1997	5 920 Kč	7 400 Kč	13 320 Kč
1. dubna 1998	6 240 Kč	7 800 Kč	14 040 Kč
1. dubna 2000	6 400 Kč	8 000 Kč	14 400 Kč
1. října 2001	8 450 Kč	10 140 Kč	16 900 Kč
1. ledna 2005	8 600 Kč	10 320 Kč	17 200 Kč
1. ledna 2006	8 750 Kč	10 500 Kč	17 500 Kč
1. dubna 2006	17 500 Kč	26 250 Kč	26 250 Kč
1. ledna 2007	17 760 Kč	26 560 Kč	26 560 Kč
1. ledna 2008	13 000 Kč	26 000 Kč	39 000 Kč*
1. ledna 2011	13 000 Kč	19 500 Kč	19 500 Kč**

Poznámky: *Od 1. 1. 2008 bylo porodné poskytováno na každé dítě ve výši 13 000 Kč
 ** Od 1. 1. 2011 je poskytováno porodné pouze na první živé narozené dítě, a to v částce 13 000 Kč, jestliže se současně narodí více dětí, je poskytována částka 19 500 Kč

Příloha č. 7: Počet příjemců rodičovského příspěvku podle pohlaví v období 2001-2013

Rok přiznání dávky	Průměrný měsíční počet příjemců (v tis.)		Počet příjemců v %		celkem
	ženy	muži	ženy v %	muži v %	
2001	263,6	2,1	99,21	0,79	265,7
2002	254,7	2,3	99,11	0,89	257
2003	259,1	2,4	99,08	0,92	261,5
2004	276,3	3,4	98,82	1,22	279,6
2005	289,4	4,1	98,57	1,40	293,6
2006	304	4,2	98,64	1,36	308,2
2007	337,7	4,9	98,57	1,43	342,6
2008	353,6	6,3	98,25	1,75	359,9
2009	356,5	6	98,34	1,66	362,5
2010	331,5	5,4	98,40	1,60	336,9
2011	317,5	5,8	98,21	1,79	323,3
2012	301,4	5,3	98,27	1,73	306,7
2013	288,5	5,2	98,23	1,77	293,7

Zdroj: Statistika Ministerstva práce a sociálních věcí

Poznámka: Tučně zvýrazněné hodnoty nejsou uvedeny ve statistice Ministerstva práce a sociálních věcí, ale jsou dopočítány diplomantkou

Resumé

Zabezpečení žen v těhotenství a mateřství

V diplomové práci jsem se zaměřila na zpracování možností podpory ženy v těhotenství a mateřství, které těmto ženám nabízí právní řád České republiky, a také na zpracování možností, které s sebou přinesl ženám vstup České republiky do Evropské unie.

Diplomová práce se skládá z úvodu, vlastního textu práce a závěru. Vlastní text práce je členěn do dvou částí. První část je nazvaná Zabezpečení žen v těhotenství a mateřství v právní řádu České republiky a skládá se celkem ze čtyř kapitol: Vývoj sociálního zabezpečení, Sociální zabezpečení a jeho systémy, Zabezpečení žen v rámci nemocenského pojištění a Zabezpečení ženy v rámci státní sociální podpory.

V první kapitole jsou popsány historické souvislosti vývoje práva sociálního zabezpečení s důrazem na vývoj institutů týkajících se těhotných žen a žen pečujících o děti. Ve druhé kapitole je zpracován teoretický rozbor jednotlivých subsystémů práva sociálního zabezpečení. Třetí kapitola pojednává o nemocenském pojištění a jeho institutech, které slouží k zabezpečení žen v těhotenství a mateřství, jako je peněžitá pomoc v mateřství a vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství. Čtvrtá kapitola je zaměřena na subsystém státní sociální podpory a jeho instituty, přídavek na dítě, porodné a rodičovský příspěvek.

Ve druhé části nazvané Zabezpečení žen v těhotenství a mateřství v právním řádu Evropské unie jsou obsaženy následující kapitoly: Vývoj sociálního práva v rámci práva Evropské unie, která je zaměřena na jednotlivé smlouvy a dokumenty týkající se práva sociálního zabezpečení, Koordinace práva sociálního zabezpečení ve vztahu k Evropské unie a členských států, která pojednává o způsobu úpravy institutů práva sociálního zabezpečení na evropské úrovni, a Právní úprava jednotlivých institutů sloužících k zabezpečení ženy v těhotenství a mateřství v rámci Evropské unie, která obsahuje pojednání o mateřské a otcovské dovolené, rodičovské dovolené a porodném.

V diplomové práci jsou obsaženy nejen historické souvislosti a zhodnocení účinné právní úpravy, ale i aktuální připravované změny zákonů v rámci práva sociálního zabezpečení, které chce prosadit současná vláda České republiky.

Summary

Social security of women during pregnancy and maternity

In this thesis I focused on the possibilities for support of women during pregnancy and maternity which the legislation of the Czech Republic. I also focused on the possibilities which were connected with their accession to the European Union.

The thesis is composed of an introduction, the main text and a conclusion. The main text is divided into two parts. The first part, 'The Social Security of Women During Pregnancy and Maternity According to Czech Legislation' consists of four chapters: 'The Evolution of Social Security', 'The Social Security and Its Systems', 'The Social Security Within the Sickness Insurance' and 'The Social Security of Women Within the National Social Support.'

In the first chapter there is described the historical context of social security law evolution with emphasis on the evolution of institutes relating to pregnant women and women who take care of children. In the second chapter there is processed theoretical analysis of individual subsystems of social security law. The third chapter is aimed to sickness insurance and its institutes that serve for the security of women during pregnancy and maternity in the form of benefits and equalized contribution. The fourth chapter is pointed at the subsystem of national social support and its institutes, child benefits, maternity grants and parental allowance.

The second part, called 'The Social Security of Women During Pregnancy and Maternity According to the European Union Legislation', consists of these chapters: 'The Evolution of Social Law Within the European Union' which is aimed to individual contracts and documents relating to social security law, 'The Coordination of Social Security Law in Relation to the European Union and Its Members' that pointed at the way social security law institutes adjustment on a European level, 'The Individual Law Institutes Adjustment Serving for Social Security of Women During Pregnancy and Maternity Within the European Union' contains treatise about maternity and fatherly leave, parental leave and maternity grant.

The thesis contains not only historical context and a summary of current law adjustment but also actual planned changes of law within the social security law that the government of the Czech Republic wants to get passed.

Klíčová slova

Zabezpečení těhotných žen

Zabezpečení osob pečujících o dítě

Finanční podpora žen v těhotenství a mateřství

Key words

The social security of women during pregnancy

The social security of persons who take care of a child

The financial support of women during pregnancy and maternity